

Het harde paradijs

Elisabeth Zernike

bron

Elisabeth Zernike, *Het harde paradijs*. Em. Querido, Amsterdam 1964 (derde druk)

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/zern001hard02_01/colofon.php

© 2017 dbnl / erven Elisabeth Zernike

1

Het huis lag middenin het dorp, dat van binnen uit werd aangevreten, en handhaafde zich nog doordat zijn laatste eigenaar, Charles Puyvot, een stug en onverzettelijk man was geweest, die heimelijk van zijn woning hield en er het hoognodige aan liet herstellen.

Het lag tegenover lege, vervallen huizen met gebroken ruiten; wat verder tegen de helling op miste er zelfs een in de rij, zodat je daar in de straat onderlangs kon kijken. De oude Puyvot had die plek het ‘moordenaarsgat’ genoemd, maar de gemeente vond het niet nodig er een hek te plaatsen; - ‘er woont geen sterveling meer’, zei de burgemeester; dat er kinderen konden spelen kwam blijkbaar niet in hem op. Ze speelden trouwens liever op het dorpsplein, de kinderen van Brousse, dat vlakke plein, aan drie kanten bebouwd, open liggend naar het zuidelijke dal en de heuvels daarachter. Beneden liepen de grote verkeerswegen, links en rechts, - een zijdal dat naar de kust van de Middellandse Zee voerde, lag verder naar het oosten. Er stonden veel banken onder de platanen rondom het middenstuk, waarop 's zomers het spel met de ijzeren ballen werd gespeeld. De vier jongens van Puyvot zwierven er rond zodra ze konden lopen, ook Marguerite, het enige meisje, tot haar tiende, elfde jaar. Toen ontdekte ze het verwilderde paradijs op de heuveltop, rondom de ruïne van de oude kapel, die een paar eeuwen geleden het dorp moest hebben beheerst. Er waren brokstukken van muren blijven staan, één vrij hoog met een ronde poort erin, één met de open klokkestoel erboven, waarin de oude klok was blijven hangen. Vijgebomen waren er opgeschoten, die sinds lang vrucht droegen en veel ander hout, ook struikgewas, dat Marguerite niet wist te onderscheiden. De stenen bodem was bedekt met een sterke, dichtgeweven mat van onkruid. Natuurlijk had het kind de-

ze wilde tuin altijd gekend, maar een zomeravond in haar twaalfde jaar werd ze er voor het eerst door getroffen. Ze was alleen, liep voetje voor voetje en stond telkens stil, - eerst in het moordenaarsgat. In de straat beneden zag ze niemand. Ze onderging de stilte, die haar bewust werd door het geklots van de ballen op het plein. Ik zou hier een tuin kunnen maken, dacht ze, als het laagje humus dik genoeg is; vijftien centimeter zegt vader, en de mens kan voedsel trekken van die bodem. Maar ik zal het hier niet doen, we hebben land genoeg. De gedachte aan de akkers van haar vader verruimde haar borst en gaf haar een zelfzekerheid, die ze niet eerder had gekend of behoeft. Ze was Marguerite Puyvot; als ze van school kwam, zou ze het land bewerken en de geit verzorgen, - later misschien ook haar kinderen, maar het land kwam eerst. Langzaam beklom ze de helling, wendde zich naar het dorp en keek neer op de ongelijke daken. Ze zag de bijna eendere kleur - een verweerd rood - zag dat de beide delen van ieder dak overal dezelfde hoek vormden, en toch was het geheel een wirwar door het verschillende niveau. Eén huis was er met een grote tuin en een eigen waterbassin daarin. Er hing kleurig linnengoed aan de lijn en duiven vlogen er rond. Ze wist wie er woonde, een oude man en vrouw met een paar grote dochters, mensen over wie haar vader nooit sprak, omdat het geen landarbeiders waren. Het moet heerlijk zijn een tuin te hebben, dacht het kind, maar meteen ook beurde ze het hoofd, - Onze bezitting ligt aan de andere kant, zei ze zichzelf, op de noordhelling, buiten het dorp. Veel schaduw, zeggen de mensen, maar mijn vader antwoordt: Zon genoeg, wil *jij* de hele dag worden beschenen? Het kind hoefde daar niet heen te lopen om het uitzicht te zien, ze had het beeld in zich. Het zuidelijke dal vormde een kleine, kromme baai achter Brousse en de hellingen rondom die baai waren hier en daar in cultuur gebracht. Aan de overkant lag het dorp Tolliac, bij tegenlicht één massale stenen burcht gelijkend en zo zou het

Marguerite later het liefst zijn: hard en groots.

Die zomeravond bleef ze geruime tijd op de verwaarloosde plek en zag de blinde muur van het ouderlijk huis, het eerst bewoonde van die kant. Ze wist dat die muur was blootgelegd door de afbraak van een paar buurhuizen en Pierre, de oudste zoon, ried den vader daar een raam te hakken om meer licht in de woonkamer te krijgen. Maar Puyvot, die tevreden was met de noordhelling, nam ook genoegen met zijn donkere huis.

Om dat huis ontstond nog wel wat twist. Het was gebouwd als een toren; beneden aan de straat lag de stal, zonder lucht- of venstergaten. Een stoep van tien treden voerde naar de keuken-woonkamer, die één klein raam in de voorgevel had. Naast de stookplaats in de achterwand liep een trap omhoog. In de slaapkamer van de ouders stond ook het bed van de dochter; daarboven sliepen de vier zoons. Onder de pannen was nog een kleine ruimte, waar stof en regen konden binnenkomen. Als bergplaats werd dat hok niet gebruikt, daartoe diende de stal, die ook een gootsteen en een latrine had. Toen ze een jong meisje was geworden vroeg de dochter haar vader het dak daarboven te laten beschieten en er een paar glazen dakpannen te leggen, zodat ze daar een eigen kamertje zou hebben.

‘Wist zij wat één glazen dakpan kostte?’

‘Nee - maar er was toch geld genoeg?’ woorden waarop de oude Puyvot haar een blik gaf, die ze niet gauw zou vergeten, de blik van een man die geen verwondering meer dacht te kennen en nu verbaasd was door een kind.

‘Je praat naar dat je verstand hebt,’ zei hij tenslotte.

Ze had toen een vriendinnetje, een paar jaar ouder dan zij, die haar over geld sprak. Let eens op,’ zei Gertrude, ‘de meeste mensen houden zich arm, hebben nooit een sou, maar verraden zich toch. Madame Granci, de vrouw van den visboer, heeft een mantelpak in Nice gekocht voor de eerste communie van Armand, dat schele jochie, een prach-

tig pak, maar ze kijkt je het footje uit de handen, zegt mijn moeder, voor het schoonmaken van de vis. Jouw vader is ook rijk, hij heeft weer een stuk land gekocht.'

'Omdat hij zijn zoons moet leren werken,' zei Rite, 'hij maakt er schulden voor,' - waarop het grote meisje in lachen uitbarstte. 'Vraag het dan aan Pierre, als je mij niet gelooft,' zei ze, 'die heeft er kijk op. Heb je zijn tekeningen gezien?'

'Die houten poppetjes?'

'Hij zegt dat de mensen uitdrogen door het geld.' Maar toen was Rite gauw over andere dingen gaan praten om zich weer behaaglijk te kunnen voelen. Toch bleef het haar hinderen dat Gertrude zich aanstelde met Pierre, zoals ze het voor zichzelf noemde. Trude was dertien en had het lichaam van een volwassen vrouw - het verwarde haar een beetje.

Kort daarop liet Pierre zijn vader in de steek en werd schildersknecht. Jean was nu van school gekomen en mocht in de aarde wroeten, zei de oudste zoon luchtig. Rite keek steeds naar den vader. Ze zat op de trap naast Justin, de moeder schepte het eten op, - er was geen plaats voor allen om de ronde tafel bij het raam. Wat zou er nu gebeuren? - het kind voelde haar hart kloppen.

Puyvot trok met de schouders. 'Je bent de rechte landbouwer niet,' zei hij smalend, 'ik heb me altijd aan je geërgerd, - laat je nieuwe baas dat maar van me overnemen. Hoeveel zal je verdienen?'

Het antwoord scheen hem mee te vallen en er werd verder niet over gesproken. Door deze ervaring wist het kind zich met den vader verbonden. En toch ging haar hart ook uit naar Pierre, hoewel ze zijn krabbels niet begreep. Ze wandelde wel met hem op zondagmiddagen en eens vroeg ze waarom hij geen bloemen tekende of het stromende water van de rivier, het oeverriet of de olijven.

'Dat is te mooi,' zei hij, hij tekende wat lelijk was.

'En Gertrude dan?' Ze zag hem blozen.

‘Die is ook lelijk, - in zeker opzicht, - nu al te zelfvoldaan, een kind nog.’ - Ze begreep dat niet en zag de bloemen langs de weg. Als zij kon schilderen... de cipressen had ze vergeten te noemen en de muur van de oude kapel met het poortje. ‘Weet je wat ook mooi is?’ vroeg ze, ‘het uitzicht op Tolliac. Als je in het ‘rijke straatje’ loopt en je komt waar de huizen ophouden, dan zie je het ineens liggen, soms zo grijs, als de zon ondergaat.’

Hij keek haar aan, de wenkbrauwen opgetrokken. ‘Zo dreumes’ - hij stak een hoofd boven haar uit - ‘vind je dat mooi? Zal ik je wat zeggen? Jij krijgt een moeilijk leven.’

Ze dacht die woorden niet te begrijpen en wist toch opeens dat het leven moeilijk was, altijd en voor iedereen. Ze zag het nu ook in de tekeningen van Pierre, het schichtige doen van de mensen, de onnozele uitdrukking van hun gezicht. Bovenaan een groot blad papier vol figuren en koppen schreef hij, terwijl Riete en Gertrude toekeken: Vergeef ons onze zonden.

‘Bah!’ zei het grote meisje en gaf haar hoofd een ruk.

Pierre keek naar haar door halfdichte ogen. ‘Jij weet wat zonden zijn, - mijn kleine zusje weet het nog niet.’

‘Het is zonde om te leven,’ zei Rite en had meteen spijt van die woorden, want de twee anderen lachten alweer. Maar Pierre nam haar hoofd onder zijn arm. ‘Dat moet je vergeten,’ zei hij, ‘alles wat de pastoor je leert moet je vergeten, dreumes, dan onthoud je wel wat je jezelf leert, door te groeien en zo.’

Toen Pierre meerderjarig was geworden, trok hij weg. ‘Laat mij maar,’ zei hij tegen zijn vader, ‘het wordt toch niets met me,’ - maar de oude Puyvot antwoordde: ‘blijkbaar geef je jezelf nog een kans.’ De jongen zweeg daarop en Rite, die toen vijftien jaar was, zag hem nadenkend worden, - zijn neusvleugels bewogen. - Vader heeft dikwijls gelijk, ging het door haar heen en ze voelde een huiverend ontzag voor hem.

Dat gevoel keerde weer bij het afscheid van Pierre, terwijl de tranen uit haar ogen vielen en ze de uiterlijke onbewogenheid van haar ouders meer ried dan zag.

Daarna gaf ze zich meer en meer aan het werk buiten en was verwonderd Pierre weinig te missen. Als ze de rug strekte na lange tijd van bukken en het gezicht op Tolliac haar trof, dacht ze aan zijn woorden: 'Jij krijgt een moeilijk leven' - maar ze verschrikten haar niet. Integendeel, ze voelde haar borst verruimd alsof ze groeide, het werken met de natuur vervulde haar, mensenwoorden vielen daarbij weg, de korte ademhaling, het stuwen van het bloed, de vermoeidheid van het lichaam spraken duidelijker.

De beide grote jongens, Jean en Jules, hielden het nog een paar jaar vol onder hun vaders heerschappij, toen veranderden ook zij van werkring. Ze hadden belangstelling voor techniek en machines. Jean had zich boeken weten te verschaffen, nu werden ze fabrieksarbeiders in Marseille. En zelfs toen wilde de vader nog geen land verkopen. Justin, de jongste, had de korte, robuuste vrouw van den landman, op dien zoon was zijn hoop gevestigd, - Jean en Jules waren slungels zonder ruggegraat. De beide vrouwen moesten wat beter aanpakken, dan waren er toch nog acht armen en schoulers en benen.

'En vier ruggen om te kraken,' zei Jean, 'ik heb medelijden met jullie.'

Dat was een beetje dom, meende de vader, hoewel misschien goed bedoeld.

Het trof Rite dat het tussen hen nooit tot ruzie kwam, vader had het te zeggen in huis, de jongens onttrokken zich aan hem door heen te gaan, maar ze scheidden in vrede, - of in onverschilligheid, - en sloten de achterblijvenden zich dichter aaneen? 'Vader,' had Jean gezegd, 'je houdt een keurbende over,' waarop de oude Puyvot langzaam had geknikt. Maar hij dorst er ons niet bij aankijken, dacht zijn dochter enkele dagen later, - hij moet hebben gevreesd dat Jean

spotte, een keurbende kon niet voor de helft uit vrouwen bestaan. Of toch?

Ze werkten stug en verbeterden, vooral de moeder. Het was alsof ze zich schuldig voelde aan het deserteren van haar zoons en ze die schuld trachtte te delgen. 's Avonds verstelde ze kleren onder een te zwakke lamp, terwijl Rite het huis schoonhield, de vader dutte, telkens opschrok en een slok wijn nam. Justin liep meestal weg, om vroeg weer thuis te komen en te gaan slapen.

Ze maakten goede jaren.

Toen brak de oorlog uit. 'Mijn God,' zei de oude Puyvot, 'waarom kunnen de mensen zich niet rustig houden zoals ik? Ze zijn verschillend van aanleg? Kom, kom - ze werken niet, dat is de fout.' De drie oudste zoons moesten in het leger, Justin was nog te jong. Van Pierre, die nooit had geschreven, werd ook nu niets gehoord, Jules sneuvelde. 'Pierre zal ook wel dood zijn,' meende de moeder, 'Pierre en Jules, mijn twee...' Ze brak af en keek verschrikt voor zich uit. 'Mijn twee,' begon ze opnieuw, maar wist hen blijkbaar niet samenvattend te onderscheiden, en ook Rite zocht tevergeefs naar een kenmerkend woord. Ze waren in huis op dat ogenblik, alle vier, en niemand sprak. - Is dit het moederschap, dacht Rite, niets wezenlijks te kunnen zeggen over je zoons, niets dat hen in de herinnering roept als ze dood zijn? Maar moeder had hen niet samen moeten noemen, ze verschilden te veel.

'Als Pierre valt,' zei de vader, 'zullen we het horen, hij is mijn wettige zoon, geen vondeling of bastaard.' De erkenning trof Rite, ze keek haastig naar haar moeder, om te zien of die ook troost vond in deze woorden en zag haar ogen vol tranen.

Toen Frankrijk was onderworpen, kwam er bericht van Pierre. Als soldaat had hij die eerste treuzelende oorlogsmaanden goed gegeten, schreef hij, - het was zijn opkomst geweest. En alle kameraden kochten zijn krabbels om naar

huis te sturen, hij kende geen armoede meer, werkte nu ook voor kranten en tijdschriften: het mensengezicht in de oorlog, dat was het onderwerp waarnaar hij onbewust had gezocht en verlangd.

Puyvot gaf de brief aan zijn vrouw en keek, de wenkbrauwen opgetrokken, naar haar trillende handen. 'Wie vecht zal ook eten,' zei hij, 'en kermisklanten zijn een vrolijk volkje, beurzensnijders, hansworsten.' Schamper lachend stond hij op. 'Maak het eten klaar, vrouw, ik ben over een half uur terug.'

De moeder luisterde niet, ze had moeite het handschrift van haar zoon te ontcijferen, maar Rite verwonderde zich over haar vaders drift, waaruit minachting sprak voor Pierre's manier van geld verdienen. Maar hij moest het dorp zijn ingelopen om te melden: 'Pierre leeft!' Was hij dan toch trots op zijn zoon? - Diezelfde avond nam hij de brief nog eens ter hand en las zo aandachtig als wilde hij de woorden van buiten leren.

De oude pastoor kwam gelukwensen. 'Puyvot, madame, dat is goed nieuws.' Zijn blozend gezicht glansde. 'Wij stemmen toch altijd voor het leven, niet waar? Al zijn wij niet stemgerechtigd.'

Marguerite keek toe, keek vooral naar haar vader, die geen vreugde toonde en nog minder trots. Zijn stugge, doffe trekken waren haar vertrouwd en ze dacht aan zijn woorden 'beurzensnijders, hansworsten'; - of hij die zou durven herhalen? Hij deed het niet en hield den pastoor op armslengte van zich, de diepste uitingen waren voor zijn eigen bloed. Alle vrome woorden over dankbaarheid jegens God liet hij langs zich gaan en merkte op dat er nog geen eind was aan de oorlog. De ander had dit voor het ogenblik willen vergeten.

'We zullen veel bidden,' zei hij op kinderlijke toon, 'dit is de tijd die ons wordt gegeven voor het gebed.'

'Hij zou liever blijven werken,' antwoordde Puyvot.

‘Zeker, niet alle mensen kennen de kracht van zelfinkeer.’ Daarop hield de ander zich onbewogen en de pastoor nam vriendelijk afscheid.

Na die ene brief schreef Pierre niet meer. De oorlog sleepte zich voort, hevig ontbrandend buiten Frankrijk en eindelijk terugkerend aan de oude Normandische kust.

Die herfst, kort na de bevrijding van het land, werd de moeder door een hersenbloeding getroffen en stierf. Het was voor het eerst dat Marguerite een dode zag en ze voelde haar moeder niet te willen herkennen in deze wassen pop. Waarom had moeder toegegeven aan de dood? Het betekende verraad, en ze had tot de keurbende behoord. Toen trof haar de stilte van het ontzielde lichaam, een stilte die haar beschaamde en toen langzaam vertrouwd werd als het zwijgen van de natuur. Ze bleef rechtop staan en herinnerde zich haar jeugd, hoe ze soms op verre wandelingen ontroerd was geweest door een vreemd landschap, omvangen door een groter zwijgen dan het gekende. En nog kon haar dat gebeuren op iedere plek waar iets ongewoons haar trof, - zoals nu in het eigen huis.

Ze stond daar lange tijd en toen ze zich omwendde zei ze onhoorbaar: ‘Dag dood.’

Op de morgen van de begrafenis stond Pierre plotseling in hun midden. Hij was twee dagen en nachten onderweg geweest, voelde zich geradbraakt en verstijfd door het hotsen op tanks en open vrachtwagens. - Of hij naar boven wilde gaan, vroeg Rite, - het zou nog juist kunnen, - maar hij schudde het hoofd: Hij had genoeg lijken gezien, zijn zuster moest hem liever wat te eten geven. Ze zette brood en wijn voor hem neer. Hij weidde uit over zijn tocht, roerde niet aan het leven in Parijs en niemand vroeg daarnaar. Het was Marguerite vreemd weer vier mannen in de kleine kamer te zien en al gauw kwamen er nog anderen, die de kist het huis uitdroegen tot beneden aan de kerk, waar de lijkwagen stond. Requiem aeternam, dacht ze en aldoor herhaald, die

langzame rit, requiem aeternam, totdat de woorden haar verlieten en gestalte kregen in de hoge cipressen langs de oprijlaan van het kerkhof.

Diezelfde avond moest Jean terug naar Marseille. Pierre bleef nog vijf dagen, hielp bij het werk en zwierf 's avonds door het dorp. Eenmaal moest hij hebben gevochten, zijn mond bloedde en hij had een buil op zijn voorhoofd, maar achtte dit blijkbaar gering tegenover de voldoening van het gevecht. Met een knipoog tegen zijn zuster zei hij: 'Het zal hem heugen, per slot is het de kwaadste niet.'

Dit voorval hield Rite lang uit de slaap. Haar broer moest met Alfred hebben gevochten, Alfred Rinolii, die drie jaar geleden haar minnaar was geweest, - en het dorp moest hebben gekletst. Het was zeker naïef van haar te denken dat ze nooit samen waren gezien? Maar nee, ze had indertijd geen fluisteringen gehoord, geen welsprekende blik opgevangen. Toen viel het haar in dat Alfred zelf kon hebben gepocht tegenover Pierre, met wie hij vroeger wel was opgetrokken. Luchthartig gepocht, als op een kindersonde waar hij al lang overheen was gegroeid, geen ogenblik vermoedend dat een ander het nog ernstig zou nemen, - een broer, die al niet meer in het dorp woonde, toen die verhouding met zijn zuster was begonnen. Nu zag ze weer dat plekje van haar vaders land dat ze gemest had met haar bloed en haastig omgespit, de ogen verblind door tranen. De knoestige wortelvoet van een olijf had haar beschermd tegen de vensters van het dorp, maar de lage zon verlustigde zich in het bloed dat, opeens uit haar lichaam bevrijd, langs de binnenkant van haar dijen droop, donker bruin-rood in grote klodders. Ze wist niet of ze zwanger was geweest, - dat zou nooit worden uitgemaakt, maar Alfred moest haar zorgelijke gedachten hebben geraden. Hij dwong haar achter op de motor te gaan zitten, die hij toen juist had gekocht en reed de oude weg naar Grasse af, die sinds jaar en dag niet meer werd onderhouden en naar het dal toe hoe langer hoe slech-

ter werd. Het was een wonder dat ze op die hellerit niet over de kop waren geslagen, maar gebotst had het wel. - Dat was gebeurd een dag voor de bloeding. Nog geruime tijd was de kim in het westen rood gebleven, die avond. Ze waste zich tussen de struiken aan de beek onder Tolliac, spoelde haar kleren uit en was langzaam stijgend teruggelopen. De volgende dag keek ze naar de plek onder de olijf; als vader iets vroeg, zou ze zeggen er een dode lijster te hebben begraven. Maar niemand had iets gevraagd, ook Alfred niet, en kort daarop was hij weggetrokken zonder haar te waarschuwen. Nu dacht ze ook plotseling aan den ouden Barjoff, die rustig was genaderd tot waar ze stond en haar rok uitwong in het gras aan de beek. Het schemerde toen al tussen de bomen. Het zien van zijn zware gestalte, licht gebogen, had haar een schok gegeven, hij leek een der aartsvaders, haar tot hulp gezonden, en één flitsend ogenblik voelde ze de drang hem alles te biechten. Als hij toen nog niet had gesproken... Hij zei: 'Marguerite Puyvot.' Ze hoorde haar naam graag voluit - nu, in de herinnering, was het haar alsof het enkele noemen van die naam haar al had gesterkt, - en ze wist niet meer wat er verder was gesproken. - Hij leefde nog, de oude Barjoff, een geëmigreerde Russische graaf. Zou hij zich hebben afgevraagd, waarom een vrouw zover van huis haar kleren waste? Ze geloofde het niet, en dan: hij was zijn tweede vaderland zo bijna eerbiedig genegen, een gevoel dat had doorgeklonken tot in het uitspreken van haar naam. Ze zou hem eens opzoeken, hij was op het kerkhof geweest. En ze begon te denken aan de dorpelingen, die ze daar had gezien, lichtelijk verontrust dat al die beelden het beeld van haar moeder verdrongen.

De morgen van Pierre's vertrek, toen ze samen op de bus stonden te wachten, viel er een enkel woord over de moeder. 'Je zult haar missen,' zie Pierre, 'maar niet lang. Ze heeft altijd gezocht naar een compromis tussen vader en ons, maar het nooit gevonden.' Het was sympathiek en irritant.

Ze stonden wat afzijdig van andere wachtenden. ‘Kijk,’ ging Pierre voort, ‘de mensen respecteren ons afscheid, alsof we nog aan een open graf staan, maar ik leef en het gaat me goed. De Amerikanen zijn begonnen mijn werk te kopen, de Fransen trouwens ook - die poppetjes, zoals jij vroeger zei.’ Rite had moeite te luisteren, - ze wilde vragen hoe Alfred uit het gevecht was te voorschijn gekomen, - hij was nu getrouwd, zijn vrouw mocht een kind van hem krijgen, Pierre had hem toch moeten sparen. Maar toen was de bus om de hoek verschenen, zodat ze zich bij de anderen moesten aansluiten.

De volgende dag sprak Justin, de jongste zoon, met de vader. Hij wilde trouwen, er was een meisje daarginds dat op hem wachtte. Door een enkele ruk van het hoofd wees hij naar het zuiden. Een gunstig gelegen land, wijnbouw en kippenteelt, de schoonvader had een huis voor hen, vervallen, maar het zou worden opgeknapt.

‘Zo, was het een goede slag, een lelijke dochter en geen zoons?’

‘Geen zoons, nee, twee meisjes, waarvan de jongste al was getrouwd. Moeder had er alles van geweten en had hem gezegd: ‘Als je het huwelijk liever niet uitstelt, heb ik er vrede mee, maar hij had het tijdens haar leven niet als uitstel gevoeld.’

‘En nu?’ vroeg de oude Puyvot.

‘Nu wilde hij niet langer wachten.’

Dit alles was scherp tot Rite doorgedrongen. Al lang had ze iets vermoed van Justins vrijage, door nu en dan een gebaar, een blik tussen hem en de moeder; de geprevelde woorden daarbij had ze niet kunnen verstaan en ze was jaloers geweest op hun verhouding. Misschien hadden ze samen ook geweten dat moeder zou sterven, - maar waarom had hij zijn meisje nooit thuis gebracht?

Weer trof haar de leegte in het huis, de duisternis van de kamer, waarin de weinige meubelen schuchter verdoezeld ston-

den. Justin zou weggaan - hoe kon zij hier achterblijven alleen met vader?

En toch was het in korte tijd zo gebeurd, Justin trouwde in Brousse, de gemeente waartoe ook het eenzame huis aan de overkant behoorde; de bruid droeg een lange, zwarte japon met zwart kanten sluier, wegens de rouw der familie, wier naam zij dragen zou. Ze was niet mooi en zag bleek, maar de verzonken uitdrukking van haar gezicht trof Rite. Het kwam haar voor, dat deze jonge vrouw het noodlot aanvaardde en daarin heldhaftige voldoening vond. De nieuwe pastoor leidde de kerkdienst; 's middags vertrok het jonge paar, er werd geen bruiloft gevierd, maar de beide families hadden in de herberg op het dorpsplein samen gegeten.

Die nacht sliep Rite voor het eerst alleen op de jongenskamer van de derde verdieping. Het kleine venster had geen luik, een korte pool scheen de maan naar binnen. Ze lag naar dat licht te kijken, zag het langzaam verschuiven over de kale vloer. Als daar een tapijt zou liggen met fonkelende kleuren - maar alles in het huis had een doodse, grijze houtkleur. Ze dacht aan één der huizen in het 'rijke straatje', dat volgens Arnolfi, den aannemer, door een vrouw uit Antibes was gekocht. Daar moest een zoldering worden uitgebroken om de lange gobelins van mevrouw te kunnen ophangen, en in de vestibule zou een kristallen wenteltrap komen. Het een was nog zotter den het ander, had Arnolfi gezegd, en per slot was de zoldering intact gebleven, omdat mevrouw anders geen logeerkamer overhield. De rijkdom van sommige mensen was onvatbaar, maar 's nachts hield je de ogen dicht en overdag werkte je op het land, tussen bomen en bloemen en het water in de vale bassins rondom, dat de hemel weerspiegelde. - Ze draaide zich op de andere zijde en sloot de ogen. Een kristallen trap, - zou die niet breken als je erop liep?

'De rijken zijn stumperds,' zei haar vader, 'ze weten van gekheid niet wet ze doen,' - maar Rite wilt dat dit niet

alles was wat je van hen kon zeggen. Ze hadden de steden gemaakt en het leven daarin; Paul, de schaapherder, was een half jaar in Parijs geweest, waarover hij trouwens niet vaak sprak, maar eens had hij haar toch verteld van bibliotheken, theaters en grote restaurants. Dat was nog niet wat ze wilde weten, ze kende deze dingen van de buitenkant, maar hoe waren de mensen die dat begeerden: zwier, kunst en wetenschap?

‘Wij hebben allen van de boom der kennis gegeten,’ had de nieuwe pastoor gezegd, ‘hij staat midden in onze wijngaard, wij rusten in zijn schaduw en werken ons in het zweet voor zijn vruchten.’ - Aan tafel zat de pastoor naast de moeder van de bruid, een vrouw met een helder, verstandig gezicht, die bij het afscheid tegen Rite had gezegd: ‘Kom ons eens gauw opzoeken.’ Ze woonden eenzaam, de Charroux, toch maakte de vrouw niet de indruk naar mensen te verlangen; met den pastoor sprak ze over haar kippen en met Rite's vader over de bemesting van het land. Ze wilde er wel eens heengaan, maar eerst moest ze slapen. - Het was heel stil in huis, ze zou plotseling kunnen schreien om het gemis van moeder. Wat had ze zich voorgesteld van een eigen kamer? - een bed, een stoel, haar kleren aan spijkers in de wand en in kartonnen dozen onder haar bed. Ze had een stugge vader geërfd, dat was al, maar Justin had zijn wil doorgedreven, de laatste zoon die hem tot hulp had kunnen zijn en er waren geen harde woorden gevallen. Misschien als zij iets zou willen, iets meer dan wat comfort in huis, - iets groters? Maar het uitzicht van de akkers af was groot genoeg, wilde ze iets anders dan die verre lijn van de bergen, de blauwe en groene tinten, de lucht om haar hoofd, het langzame loom worden van haar lijf? Zolang ze maar buiten kon werken...

Zo was het samenzijn met den vader begonnen, dat drie jaar zou duren. Hij had land moeten verkopen, want hij wilde niet met een knecht werken. Van Jean in Marseille kwam

een enkele maal bericht, Justin en Berthe bezochten hen, twee-, driemaal per jaar, Justin meldde de geboorte van zijn kinderen, - van Pierre hoorden ze niets meer.

2

In april was de oude Puyvot gestorven. Er was zoveel land verkocht, dat de dochter genoeg overhield om te bewerken; verder was haar het huis toegefallen, terwijl het erfdeel van de zoons in baar geld zou worden uitbetaald, maar Pierre bleef altijd zwijgen.

‘Je mag Marguerite wel een schenking doen,’ had de pastoor eens gezegd, ‘ze is onbetaalbaar voor je,’ - maar de stervende had geantwoord: ‘Ik ben een rechtvaardig man, wat weet ik van mijn zoons, hoe ze zwoegen met een lastige vrouw en zieke kinderen? Mijn dochter heeft een goed leven bij mij.’ Toen had Rite gebloed, omdat ze soms verlangde naar het leven zonder hem. Hij was te grimmig, dacht ze, om over zijn doodzijn te spreken, dat haar van veel zorg en moeite zou ontslaan, hij gunde haar geen verlichting van haar taak.

Nu was ze sinds enkele weken vrij, meesteres in het huis en wist zich dit leven niet te hebben kunnen voorstellen. Het werk buiten verinnigde haar levensgevoel niet, wat ze vaag scheen te hebben verwacht, alleen Babette, de geit, scheen dat soms te doen, en als ze het dier de kop krauwde, dacht ze aan haar moeder. De maaltijden, hoe simpel ook, hadden iets feestelijks door de rust die haar omving, de overige vrije tijd leek uitgehold, moeilijk te vullen, niet bij machte haar te bevredigen. Ze begreep dat er iets van haarzelf moest uitgaan, ze kon boeken lenen van den pastoor, zich ontwikkelen, met mensen praten, haar huis beter inrichten. Dat laatste zou geld kosten, maar ze had een kleine som op de bank staan. ‘De gewoonste ontspanning van den mens,’ had haar vader gezegd, ‘behalve slaap en bijslaap, is geld uitgeven.’ Waarom schrok ze daarvoor terug? Telkens keek ze de kamer rond; er kon veel worden veranderd, wie kookte er nog op een open grondvuur? In de linker wand was een rij kapstokhaken, die vroeger vol hingen met werkplunje, en nu, bijna leeg, haar leken uit te dagen als de

horens van een stier. Kort na de dood van haar moeder, nu drie jaar geleden, was ze in dienst gekomen van madame Dutour uit Antibes, de vrouw die dat huis in het 'rijke straatje' had gekocht, wat ze enkele weken per jaar bewoonde, als het haar aan zee te warm werd. Rite moest het huis schoonhouden en de sleutel bewaren, - als madame kwam, bracht ze haar eigen personeel mee. De kristallen wenteltrap in de vestibule kon alle kinderen van Brousse tegelijk dragen, had Arnolfi, de aannemer, gezegd, en Rite gaf haar grootste zorg aan die glanzende treden. Er hing daar ook een kristallen luchter en de lange gobelins van mevrouw hadden er een plaats gevonden. De grote salon daarnaast imponeerde Rite minder dan de vestibule, die tevens ontvangkamer was. Soms sloot ze zichzelf heimelijk binnen en maakte licht achter de gesloten luiken. Knaagden er geen muizen aan de boeken? Ze nam er een uit het open rek en begon te lezen. Dikwijls boeide haar de inzet, maar na enkele bladzijden kwam er weerzin in haar op en ze zette het boek terug in de rij. Zoals met de boeken verging het haar met het huis: het kwam haar onwaarachtig voor. Ze kon dit niet preciseren, niet in woorden vatten dat haar levensgevoel anders was dan dat der overbeschaafden, onevenwichtigen. Het mooiste van het huis was voor haar het uitzicht op Tolliac, in de raamlijst gevat, maar dat kon ze alleen zien bij open luiken als ze de salon een goede beurt gaf.

Een enkele maal kwam ze madame Dutour in het dorp tegen, soms vergezeld van gasten, die vermaakt glimlachten. 'Marguerite,' had ze eens gezegd, 'hoe gaat het, altijd braaf bij den ouden man?' Het huwelijk was niets voor een vrouw, maar je moest het achter de rug hebben, er een paar zoons uit overhouden, desnoods een zoon en een dochter. Hoe de zoons het maakten? - uit-ste-kend, maar het dorp zou hen niet zien, ze hadden een paard dat in de rennen uitkwam. Over haar werk was madame tevreden, - en dit zeggend keerde ze tot haar gasten terug. Nu zou het nog maanden duren, dacht Rite, voor er weer vreemdelingen door het dorp liepen. Ze kende alle be-

woners van gezicht, maar wist niet altijd waar de kinderen thuishoorden, en had geen vriendinnen, alleen den pastoor zou ze bijna als een vriend beschouwen na zijn vele bezoeken aan haar zieken vader. Of hij bij haar alleen zou komen? Ze dorst zichzelf niet bekennen dat ze om hem haar huis zou willen opknappen, maar wist niet waarmee te beginnen. Zou ze de stoep van tien veel te smalle treden door een andere vervangen? Dat was waarschijnlijk onmogelijk door de nauwte van de straat, hoewel een wagen er ook nu niet door kon, en er niets viel te bereiken dan het moordenaarsgat en de ruïne van de oude kapel. ‘Een weinig toegankelijk huis,’ had haar vader gezegd, - dat zinde hem wel, de mensen hoefden niet bij hem ‘op te lopen’, en onder die woorden keek hij den bezoeker strak aan. Maar de man in zijn lange soutane had rustig geknikt. Het dorpsplein was immers ruim, had hij gezegd, een toneel groot genoeg voor massa-spelen, met coulissen en minstens zeven op- en afgangen, ieder kon er naar willekeur komen en gaan, een openluchtsociëteit, hij had dat nog in geen ander Provençaals dorp zo gevonden - maar dit huis was een arendsnest. - Die naam had weerklank gevonden bij Puyvot en heimelijk ook bij zijn dochter, maar nu de oude arend dood was, zag ze de gebreken van het nest. Wat kon ze doen? - een raam laten hakken in de blinde gevel, die bloot was gekomen door de afbrokkeling van het buurhuis, lang voor haar tijd, - maar haar werk lag buiten, in het volle licht. Dan dacht ze wel aan een avondlijk leven, zoals het in de boeken stond, veel lampen, zachte stoelen om op te zitten, goedgeklede mensen, een gulle gastvrouw. Of madame Dutour gul zou zijn? - het lag niet in haar trekken. ‘Het huwelijk is niets voor een vrouw,’ had ze gezegd. Wat kon Rite doen met het oude huis? De stier bij de horens pakken, de overtollige kapstokhaken slopen. Ze trachtte eraan te wrikken, maar de haken zaten muurvast. Ik zal eens naar Nice gaan, dacht ze, en het een en ander kopen, ik wil ook de zee terugzien, - het drong niet tot haar door dat ze oververmoeid was door het dubbele werk tijdens de ziekte van

haar vader. Ze versliep zich nooit, maar ging heel vroeg naar bed; in plaats van de verwachte vreugd om de vrijheid leerde ze afstand doen van onduidelijke verlangens.

Op een stille voorjaarsavond zat ze met wat verstelwerk op de stoep, door niemand gezien, en dacht aan het dorpsplein. De platanen stonden in blad, de mannen speelden er hun spel, op een der banken zou wel plaats voor haar zijn, - maar ze bleef nog zitten. Ze hoorde het water murmelen in de oude fontein voor het priorshuis, dichtbij de uitmonding van wel vijf smalle straatjes, en toen, achter zich, een haastige voetstap. Het was de pastoor, die onderlangs haar ging en zich nu omwendde naar de smalle treden.

‘Marguerite,’ zei hij omhoogkijkend, ‘mag ik u even gezelschap houden?’ Ze wist dat de stoep te klein was voor twee mensen, tenzij die knie aan knie zaten, zoals ze dat haar ouders had zien doen. ‘We zullen naar binnen gaan,’ zei ze, maar hij protesteerde vrolijk. Het was een zomerse avond, hij kon aan haar voeten zitten. - Tegen de geopende deur zette ze een stoel en wees hem het bankje op de stoep. Onvoorbedacht door haar verlegenheid vroeg ze, waarom hij altijd zo vlug liep, zijn soutane wegschoppend.

Hij bette zijn voorhoofd. ‘Ik ben er warm van,’ zei hij, ‘maar ik weet het niet, mijn moeder heeft me dat ook gevraagd toen ik voor het eerst het priesterkleed droeg; ze zei: ‘Een vrouw loopt rustig in haar rokken.’ Een mooi woord, - maar ik ben geen vrouw, dat zal het zijn, - en ik ben, helaas, geen kunstenaar. Ik zou uw broer Pierre willen vragen: beeld me dat uit, een vrouw in haar onaantastbare waardigheid, voortlopend zonder dat haar rok beweegt. U zult het onthouden, denk ik.’ Hij hield arm en hand uitgestrekt, alsof hij een zich verwijderende gestalte niet kon laten gaan, - en Marguerite voelde haar hart kloppen, alsof hij iets innigs had gezegd dat haar nauw raakte. Maar het volgend ogenblik herstelde ze zich en zei op stugge toon: ‘Ik weet niet of Pierre nog leeft.’ De ander hief het hoofd met een ruk. ‘Maar natuurlijk leeft hij, kon u

daaraan twijfelen?’ Uit zijn zak nam hij een opgevouwen krant en sloeg die open. ‘Hier, een beschouwing over het werk van Pierre Puyvot - ik heb connecties in de kunstwereld en dit is me toegezonden. Een oprecht man, wordt hij genoemd, sterk aangedreven.’

Marguerite zag reproducties, die haar niet vreemd voorkwamen. De pastoor las: ‘Vasthoudend aan de menselijke vormen laat Puyvot de natuur zien zowel als de abstracte idee, wet geenszins nieuw is, maar hier toch een eigen taal spreekt, eenvoudig en waarachtig. De schilder doet aan voorgangers en tijdgenoten denken, maar het meest aan zichzelf.’

Hij keek Marguerite van terzijde aan. ‘Ik zal de krant achterlaten, u zult dit rustig willen lezen.’ Ze zwegen een ogenblik en van het dorpsplein drong het geluid van klotsende ballen tot hen door.

‘Is het drie jaar geleden dat Pierre hier is geweest?’

De vrouw knikte. ‘Bij moeders dood.’

‘Juist; - ik heb hem toen een paar maal gesproken, hij heeft me een kunstvlo genoemd, - ik heb veel boeken over kunstgeschiedenis, die Ik bestudeer, Egyptische kunst, Assyrische, Griekse, ga maar door. Het christendom, och, dat is zo oud, het heeft zijn elementen van overal gehaald. Zeer zeker berust het op goddelijke openbaring, maar die werkt al sinds het begin van de schepping. Langzaam is de mens gevormd, langzaam gaat hij het geopenbaarde zien. Na hoeveel eeuwen en eeuwen van rechtop lopen is Gods Zoon geboren? Wij mensen neigen er soms toe te denken: Het had beter nog wat kunnen wachten, en dat denken we gebukt, met het voorhoofd de aarde rakend, in een diep besef van onze bekrompenheid. Met uw vader heb ik over deze dingen kunnen praten, hij begreep me en strooide niet rond dat ik een slecht priester was, en u bent zijn dochter. Ik zie u niet vaak in de kerk, u hebt, dunkt me, geen commune gedaan met Pasen, - maar dit terzijde. Hij sloeg op de krant. ‘Hebt u de reproducties gezien? Ik zou een muurschildering van uw broer in de kerk willen, de dorpelin-

gen zouden dan komen kijken, - ook u, en ik zou een sermoen houden over gewijde kunst, - maar weet iemand bier wat kunst is? Des te beter, des te beter...

Alle zuivere kunst is gewijd, de Duitse schilder Holbein heeft het lichaam van een verdrinkene, misschien wel een zelfmoordenaar, dat uit de Rijn was opgevist, geschilderd, zich haastend om de verrotting van het vlees voor te blijven, en toen hij zag dat er volkomen overeenstemming was bereikt tussen zijn indrukken en de weergave ervan - hij had zeldzame ogen - gal hij het lichaam de kruiswonden, ten overvloede, natuurlijk, - de Christus is het symbool van den lijdenden mens. Holbeins eigen vrouw heeft hem tot model voor madonna's gediend, ze had een oogontsteking, die haar blik zacht en droevig maakte, - van een verheven, onbegrepen droefheid - een ideale moedermaagd. Nogmaals, Marguerite, hebt u de reproducties gezien?' Weer vouwde hij de krant open en legde die op haar schoot. 'Zonder kleur, en het schemert al.' Hij blikte naar de hemel. 'Nauwelijks, zult u zeggen, maar we leven in een duistere tijd. Pierre hint zijn figuren in een vaag licht, ziet u hoe de lijnen vibreren en de vorm zijn grenzen te buiten schijnt te gaan door spanning, een spanning die dieptewerking geeft, want de vorm houdt het toch uit, vandaar de sterke impressie. Zijn doeken zijn zeer verschillend van grootte, 'met onfeilbare zekerheid kiest de schilder zijn formaat', lees ik in dit artikel. Op de linkerwand naast de preekstoel zou ik een wonderbare visvangst willen, de meeste figuren op de rug gezien, licht voorover gebogen naar het net en in die ruglijnen de verwondering en het ontzag. Een man als uw broer zal worden gestimuleerd door opdrachten, hoe sterk ook de eigen impuls tot schilderen mag zijn. Misschien moet ik zeggen: hij zal erdoor worden geremd en verhevigd, zoals water oprijst achter een stuwdam en op 't laatst van een zeer grote kracht is.'

Plotseling trok hij de krant weer naar zich toe, alsof hij jaloers was op haar blikken. 'U zoudt uw broer kunnen schrijven, als

u dat wilt, naar het adres van de redactie.’

Een ogenblik bleef het stil, toen zei Rite: ‘Hij weet misschien niet van vaders dood. Meteen hoorde ze stemmen van dichtbij en hief het hoofd wat op. Een man en een vrouw bewogen langzaam voort over het ruige groen van de bouwvallige helling, elkaar bij de hand houdend. Ze herkende Alfred Rinolli. - Onze kasteelheer, zei de pastoor zacht, hij schijnt nu een Noorse vrouw te hebben, blond als berkehout. Zijn eerste vrouw is van een klif in zee gestort en verdronken - te rechter tijd, zeggen boze tongen. Ik ken den man niet.’ Hij keek haar van terzijde aan. ‘U wel?’

- Hij heeft iets gehoord, dacht Rite, wellicht van Pierre, drie jaar geleden. Ze trok even met de schouders. ‘We zijn kinderen geweest in hetzelfde dorp.’ Terwijl ze sprak, volgde ze het paar met de ogen; de vrouw droeg een lichtgele jurk en beige schoentjes, haar lippen waren fel rood gekleurd. Nu boog ze het moordenaarsgat in en de man sloeg een arm om haar middel.

‘Pas op,’ zei de pastoor, ‘ook hier zijn klippen.’ Ze konden het paar nu niet meer zien, maar hoorden hun beider stemmen en lachscheuten, alsof ze stoeiden. Om het huis te kunnen binnengaan - ze zat zo te koop op die hoge, nauwe stoep - bedacht Rite een uitvlucht en stond haastig op. ‘Wilt u een kop koffie? - ik zal naar het vuur kijken.’

Er gloeide nog iets onder de as, bukkend voelde ze de hitte die haar in het gezicht sloeg, de ketel was nog warm. Ze sneed wat brood, haar handen deden traag het werk, haar gedachten sponnen om Alfred heen. Nu hoorde ze hem ‘goedenavond’ wensen, - dat gold alleen den pastoor, dacht ze, hij zou zijn vrouw niet zeggen wie hier woonde, niets zeggen over hen beiden, nooit haar naam noemen. En toch was het een mooie naam: Marguerite Puyvot. Het water in de ketel begon heimelijk te zingen, hoog en neuriënd - van vroeger. - Toen ze weer op de drempel kwam, liep er niemand meer door de straat.

‘U bent een goede gastvrouw, Marguerite,’ zei de pastoor, ‘ik heb vandaag nog niet veel gegeten en nu brengt u mij ongevraagd een snede brood. Mijn huishoudster heeft me gisteren verlaten, ‘hebbende de wereld lief gekregen’ - dat wil zeggen: ze zal wel terugkomen, want de wereld heeft haar niet lief. Als ik me dan heel verheugd toon, kookt ze een maand lang voortreffelijk en moet dan weer ontsnappen om haar nieuwe illusies om hals te laten brengen. Zo is de mens, hij tracht de werkelijkheid te ontlopen en valt steeds weer terug in het oude spoor. Aanvaarden, Marguerite, aanvaarden. Hij keek naar het stuk brood in zijn hand en hapte er gretig in. ‘Ik ben geen gewone pastoor, volgens Thérèse, ik heb veel te veel prentenboeken; als ze niet zo dom was, zou ze me aanklagen. Eens schijnt ze naar den burgemeester te zijn gelopen, ‘onze pastoor heeft omgang met den duivel’. Argot heeft ernstig gekeken. ‘Vraag hem dan dien duivel naar jou door te sturen, jij zult een man van hem maken en hem verleiden’ - Argot is hard-boiled, zoals de Engelsen zeggen. De pastoor lachte vrolijk. ‘Om op Pierre terug te komen, ik zou hem willen schrijven naar aanleiding van dit artikel; een muurschildering van hem zou een reveil kunnen uitlokken, de Thérèse's, die dood blijven bij de dode gipsbeelden, zoet gekleurd en beglimlacht, zouden er een rel van maken, en dat schuw ik niet: Brousse, het dorp met een kerk waarover wordt gesproken. Eerst komen er kunstenaars, die haar schoonheid ontdekken; ze vestigen zich hier, ook een fotograaf, een pottenbakker, een mandenmaker. Ik schrijf een brochure over gewijde kunst, die in de kerk voor het meenemen ligt. Na een paar jaar komen de vreemdelingen, Engelsen, Amerikanen. De huizen aan de overkant - hij had een wijd armgebaar - worden wat opgeknapt en gaan prentbriefkaarten verkopen, souvenirs, sjaals, beschilderd en wel. Dat gat daar blijft open, het ruwe grasdek wordt stukgetrapt, maar de resten van de oude kapel blijven staan. Het gemeentebestuur praat over sanering, Argot houdt dat nog tegen - nog tegen, de ruïne kost niets en legt gouden

eieren. De ruïne? vraag ik en trek de wenkbrauwen op, - de wonderbare visvangst in mijn kerk. We zullen er nog een schildering bijbestellen van de wijze en dwaze maagden, - en het gemeentehuis mag van binnen worden verfraaid, er mag een nieuwe school komen, in de buitenring natuurlijk, maar behoud alle brokken! U, Marguerite, hoeft dan niet meer de zware grond om te spitten, u zit hier te midden van prulletjes en wordt prullerend rijk.'

Weer lachte hij als een jongen, maar werd meteen daarop ernstig.

'Het is merkwaardig, de golven die een klein dorp als dit kunnen optillen, het een poos in de branding houden, om dan weg te ebben en het vervuild en stinkend van bederf achter te laten. Als Argot tijd van leven heeft, wacht hij dit af en gaat pas daarna tot sanering over - tenzij de bevolking wegtrekt, maar dat zie ik zo gauw niet gebeuren, we hebben het 'rijke straatje', en Rinolli op zijn Elzasser kasteel. De verontwaardiging van uw broer over die bouw, afgekeken van een Suchardplaatje van vijf bij zeveneneenhalve centimeter. Het is begonnen met een luizige Genuees, die de lef heeft gehad onbetaald hout te leveren aan de Franse staat voor de loopgraven in de wereldoorlog, en schatrijk is geworden. Zou het waar zijn? - er is veel mogelijk in de wereld.' Weer keek hij omhoog. 'De eerste ster en geen geklots van ballen meer; u woont hier nog rustig, Marguerite, niemand weet dat wij koffie hebben gedronken en over den duivel hebben gepraat.' Hij draaide de kop rond aan het oor.

Ze vroeg of hij nog brood wilde.

'Als er iets bij is om te drinken.'

'Wijn.'

'Wijn dan.'

Ze moest wel licht maken, zag de kale wanden, zag de hoeken wegschemeren en werd getroffen door de armoede van dit huis. Onwillekeurig hief ze het hoofd. Niet alle armoede is bederf, dacht ze. Nu hoorde ze een voetstap en zich omwen-

dend zag ze den pastoor aan de tafel onder het licht zitten. In zijn houding was iets dat haar ontroerde, iets van een schuwe vogel, die zijn veren opzet.

‘Deze kamer doet me aan mijn jeugd denken,’ zei hij, ‘na de dood van mijn moeder, toen het leven kaal was geworden, geen gordijnen meer, geen rok over een stoelleuning, geen krulspelden in de vensterbank. Mijn vader was een goed mens, maar alle gevoel voor vrouwelijke charme ontbrak hem.’ Hij glimlachte weifelend. ‘U vindt het misschien ongepast dat ik kritiek oefen op uw huis, maar we hebben elkaar toch leren kennen tijdens het ziekbed van uw vader, en dan is er mijn belangstelling in uw broer. En opeens herinnert deze ruimte me aan een schilderij van Rembrandt in het Louvre, de Emmausgangers, waarschijnlijk door de belichting en het gewelf boven de trap. Jij, Marguerite, bent de toegewijde herbergier.’

Ze had wijn voor hem neergezet en brood met worst.

‘Dank u, we zullen drinken op het behoud van het dorp; ik denk niet dat die vloedgolf tot hier zal reiken, we liggen te ver van de kust.’

Rite was tegenover hem gaan zitten. ‘Ik wil niet rijk worden door prulletjes,’ zei ze, ‘ik heb mijn akkers om te bewerken.’

Hij hief zijn glas. ‘Op de oogst - olijven, olie voor de lampen, druiven voor de dorst, rozen om de doornen. Dat laatste had je niet verwacht, wel? - ik houd van de doornen.’

Hij greep naar het brood, ze zag dat hij scherpe, blinkende tanden had en verwonderde zich vaag over hem.

De klok van het gemeentehuis sloeg negen uur. Gewoonlijk ging ze op dit uur naar bed, maar deze avond dacht ze daar zelfs niet aan.

‘Hebt u gehoord dat het grote huis is verkocht, hier achter de fontein?’ Door een ruk met het hoofd wees hij in de richting. ‘Of liever: het schijnt een huurkoop te worden, ik heb het van Arnolfi. U zult de vrouw nog wel kennen, Gertrude Carol, maar dat is niet haar meisjesnaam, ze heet, ik weet niet hoe.’

‘Gertrude Lalige, haar man is dood, komt ze terug?’

De pastoor knikte. ‘Ze zal dat huis exploiteren als herstellingsoord voor werkende vrouwen, - een goudmijntje, als je het goed aanpakt, en ze is in de kracht van haar leven, tenminste...’

Hij keek de vrouw tegenover zich aan.

‘Ze is een jaar ouder dan ik,’ zei Rite, ‘maar is veel vroeger volwassen geweest, dat zie ik nu. Zoals ze met Pierre speelde, kort voordat hij wegging, een meisje van dertien jaar, maar ze leek een jonge vrouw.’

‘Tja. Ze heeft een man getrouwd die van het spel hield en zich hoog liet opzweepen. Het is geëindigd met zelfmoord.’

‘Zelfmoord? - Ach...’

‘Ja, wist je het niet? Hij speculeerde, - en toen hij meende dat alles verloren was, wat gedeeltelijk op een vergissing berustte, heeft hij een revolver genomen en een schot gelost op zijn vrouw. Die is van schrik in elkaar gezakt, en zodra hij haar zag vallen, heeft hij zichzelf een kogel gegeven. Later bleek dat het eerste schot had gemist - een spel van vergissingen - zodat er nog leven was en enig kapitaal.’

‘Zijn er geen kinderen?’

‘Nee; gelukkig niet, zegt ze. Ik heb haar eenmaal bij Arnolfi ontmoet, ze praat nogal ironisch over het dorp en haar toekomstige werk, ze houdt niet van zo'n vrouwengemeenschap en zal er toch wel wat van maken, misschien een klucht, in ieder geval een spaarduitje. - U zult hertrouwen, heb ik haar gezegd en ze antwoordde: ik zal wel uitkijken, woorden waarbij de betekenis afhangt van de intonatie.’

Marguerite bleef zwijgen.

‘Deze vrouw ligt u waarschijnlijk niet,’ ging de pastoor verder, ‘ze is ongebonden en roekeloos. Ik zal trachten haar aan bovenaardse wetten te binden, dat spreekt vanzelf, maar ik ken dit soort, het moet alles aan den lijve voelen, hard en lang. Tot nog toe is ze verwend, ze heeft een zacht bed gehad en is daarna in een groot drama betrokken geweest, niet groot genoeg echter om haar te bekeren: twee knallen en maar één dode en

dan, een man die faillieert kan ze niet liefhebben.’

‘Dus ze treurt niet om hem?’

De man tegenover haar trok de wenkbrauwen op. ‘Wat wil je? Hij is laf gebleken. Nu wordt het de vraag wie haar eerste mikpunt zal zijn in dit dorp. Die avond heeft ze luchtig, terloops, over Pierre gesproken, en ook over Rinolli; - beiden horen hier niet thuis, al is de laatste dan nu op zijn kasteel. Rinolli heeft geld, Pierre zoekt het avontuur van de geest.’

‘Wanneer zou ze komen?’ vroeg Rite.

- Daar zou nog wel wat tijd overheen gaan, het huis moest worden verbouwd. Hij nam de fles op en schonk zich de laatste wijn in. - Wat Rite aan *dit* huis zou laten doen?

Ze moest allereerst haar akkers verbouwen.

Nadenkend zei de pastoor: Dat was haar zelfgekozen taak, - gelukkig zou ze zijn als ze die trouw kon blijven.

Ze dacht dat deze woorden zijn afscheid waren, maar hij bleef nog zitten. Vooreerst zou de trouw haar niet moeilijk vallen, ze had haar vaders woorden geciteerd: ‘Verbouw je akkers,’ - wekroep, vermaning na weifelingen, afvalligheid, moeilijkheden van erotische aard, misschien. Zo'n zinspreuk kon generaties-lang zijn kracht behouden, daar waren voorbeelden van te noemen, - maar ook, en na een oorlog als deze... - Hij keek Rite vragend aan. - Justin en zij waren de enige trouwen, Justin waarschijnlijk minder bewust dan zij, en Pierre had zijn kunstenaarsroeping. Hij nam de krant op, die voor hem op tafel lag. Morgen zou hij beginnen aan een reeks artikelen over gewijde kunst, - maar dat had hij al vaak gezegd, de avond was gunstig voor goede voornemens en alleen de uitverkorenen begonnen in de nacht te werken.

- Haar vader, zei Rite, had nog een zinspreuk, die luidde: ‘Een man is niet bang voor de slaap,’ en eigenlijk had ze dat nooit begrepen. Nu misschien...

De ander knikte. - Ja, ja, die oude Puyvot, - hij kwam niet in de kerk, de godsdienst noemde hij een beuzelarij en niet eens een amusante, - hij had de eredienst in het bloed en

sprak daar nooit over. - We moeten ons brood verdienen, zei hij, daar komt geen paradijsverhaal tussen en geen zondebesef. Ik heb hem verzekerd dat hij een goed christen was, maar die woorden wees hij af, - ik zou dat maar zeggen om mijn stand to rechtvaardigen, hoe zou ik door dit dorp durven lopen en de mis opdragen, als er geen goede christenen waren in mijn ogen? - Nu veegde hij met harde vingers over die ogen en keek Marguerite vluchtig aan. 'Je vader en ik hebben zwaar gedragen aan onze last, hij aan dat ondermijnde lichaam, ik aan het uitgeholde geloof. Het klinkt paradoxaal: zwaar en uitgehold en toch is het zo. Een vast geloof houdt ons opgericht. Ik ken mezelf nog zien als kind, blijmoedig huppelend over straat, als ik had gebiecht en de voeten van ons lieven Heer gekust. We warm arm, maar het gebrek schrijnde niet. Ik raak vertederd door dat beeld van mezelf, ik leg mijn hand op alle kleine hoofden. - Ach kind, zeg ik, ach kind - en kom niet verder. Maar ik geloof dat ik niets afschrikwekkends heb voor de jeugd, er wordt veel zwart gedragen in Frankrijk, en de kerk is wel somber, maar de huizen zijn dat veelal ook, - de huizen en de trapportalen. Mijn ogen zijn dof, ze steken niet, en het gevoeligste in mijn gezicht is de mond, mijn lippen reageren op iedere blik en klank, - ik zie de kinderen naar die mond kijken. Ook heb ik sprekende handen, al passers de vingers niet bij elkaar, - of misschien juist daardoor: de pink en ringvinger zijn edel van vorm, de twee andere zijn dik en lomp.' Hij stootte een lachje uit. 'Ik ga te ver. Marguerite, u kunt hier geen aandacht voor hebben. Misschien hebt u de indruk dat ik over andere dingen praat dan waaraan ik denk, en dat is wel zo, - ik zoek afleiding van mijn gedachten.'

Hij keek om zich heen. 'Die kapstokhaken zouden lampen moeten zijn, en bent u niet bang voor die donkere kast? Effen platen ervoor van triplex, een deur rood, de ander zacht groen, dat hoeft niet veel te kosten. Kardinaal-rood - en een groen dekje over deze tafel, al vervaagt de herberg van de Emmausgangers erdoor. We moesten eens naar Nice gaan, naar een

moderne meubelzaak. Over veertien dagen wordt er een bibliotheek geveild, daar moet ik in ieder geval bij zijn. Ik studeer kunstgeschiedenis. Als ik ooit een leraarsplaats zou krijgen aan een seminarie...' Hij stond op. 'Hoe zei uw vader het - een man is niet bang voor de slaap? - een mooi woord. Ik droom te veel. De laatste tijd droom ik dat ik een nauwsluitende broek draag en me geneer; ik loop over het kerkhof, waar schedels liggen, open en bloot, er zijn geen levenden en toch voel ik me onwelvoeglijk, en als ik wakker word, heb ik geen levenslust. Op het ogenblik zou ik met den paus en alle kardinalen willen twisten, beheerst en vurig, morgenochtend ben ik een verloren priester in een afbrokkelend dorp.'

Marguerite was ook opgestaan. 'Er worden nieuwe huizen gebouwd,' zei ze en hoorde hoe kinderlijk dat klonk.

'Ja beneden, aan de grote weg. Tot ziens, Marguerite.'

Ze hield de deur voor hem open en zag hem langzaam de stoep afgaan. Opeens dacht ze aan het moordenaarsgat, waar Alfred met zijn vrouw had gestoeid en ze deed een stap vooruit. 'Zegt u eens aan den burgemeester dat hij een hek laat maken, daarginds.'

De pastoor stond nu beneden en keek omhoog. 'Dat is een vast punt op de agenda,' zei hij, 'consolideren van de afbraak, maar er is geen geld voor. We zullen jou in de gemeenteraad moeten kiezen, stel je beschikbaar?'

Het schoot haar te binnen hoe dikwijls haar vader dit verzoek had afgewezen, ze zag hem weigeren, zag de zware schouders, de stugge trek om zijn mond. 'Nee,' zei hij, 'nu niet en nooit.' In het begin van zijn huwelijk moest hij korte tijd in de raad hebben gezeten, (wat zijn dochter uit de gesprekken had opgemaakt) maar had zich te veel gestoten aan de domheid van de mensen. - De geest is veranderd, werd hem later gezegd, en hij weer: 'Dat merk ik niet uit wat er gebeurt, of liever: uit wat er wordt nagelaten.'

Het was heel stil in het dorp. Marguerite hoorde het water in de fontein vallen en murmelend weglopen, maar de stem van

den pastoor leefde nog daarachter. ‘Och,’ zei ze zacht, ‘niemand zal aan mij denken, ik ben een...’ Ze wilde zeggen: een verworpen vrouw, maar schrok van het gevoel dat die onverwachte woorden in haar wekten.

‘Je zoudt Pierre misschien geen opdracht tot een muurschildering geven,’ zei hij luchtig. ‘Nou, wel te rusten.’

Ze sloot de deur en keek de kamer in. ‘Ben je niet bang voor die kast?’ had de pastoor gevraagd. Ze was bewogen en herkende voor het eerst in dat gevoel een element van onzekerheid, van angst. Een dier kan zo kijken als ik nu, dacht ze, met grote ogen, onbeweeglijk. Daar leek geen einde aan te kunnen komen, en toch ging het voorbij. Ze doofde het licht en liep naar haar slaapkamer.

3

Een der eerste oktoberdagen ging Rite nog vóór het ontbijt naar de stal, en daar ze zag dat de kruiwagen bijna vol mest was geraakt, besloot ze die weg te kruien. Was het zomer geweest, ze zou de geit eerst naar buiten hebben gebracht, nu was de bodem te nat van dauw, zodat ze het vuile stro onder de ranke poten moest weghalen. Even nam ze de spitse kop tussen de dijnen, maar toen de dierlijke warmte door haar kleren drong, wendde ze zich beschaamd af. ‘Wij zijn geen volk dat bij zijn vee ligt,’ had ze haar vader eens tegen Jules horen zeggen, - woorden die ze pas veel later had begrepen, verwonderd ze te hebben onthouden - door de stugge ernst van vaders toon?

Bij het eerste grauwe licht liep ze naar haar land; het wiel van de wagen knerste. Zodra ze de bocht had genomen en op het open vierkant met de fontein en de oude linde stond, was ze het huis van Trude Carol al haast voorbij. Naast de deur stond een bank, waarop Trude dikwijls zat te midden van enkele pensionnaires, blozend in de schaduw. Ze had volle vormen gekregen en droeg een hoge, witte schort, die altijd schoon was. Rouwkleding droeg ze niet, in het hoogblonde haar staken kammen met glinsterende glas-diamantjes. Arnolfi, de aannemer, had het huis haastig verbouwd, zodat het nu veertig vrouwen kon herbergen, maar Trude was na de eerste stille maanden al blij met een twintigtal. Soms wenkte ze Rite, stelde haar voor als ‘mijn vriendin’ en vroeg naar Pierre, den ouden makker, over wien het best te praten viel door den pastoor te noemen, die zoveel van hem verwachtte. Antoine zou over hem schrijven, heette het, Antoine wilde naar Parijs om zijn werk te zien. - De pensionnaires luisterden met een half oor, keken van madame Carol naar Rite, de gebruikte landarbeidster in haar verschoten werkplunje en spanden zich niet in iets te begrijpen van familie- en dorpsrelaties, dacht Ri-

te. Trouwens, wat viel er te begrijpen dan dat Trude Carol van glinsteringen hield? Die schemerende oktobermorgen trof haar de stilte van de natuur.

Vuil en gehavend waren de huizen aan de overkant, de fontein murmelde, het lindeloof hing zat en kleurloos neer. Op de helling langs haar akkers gekomen, moest ze de wagen met al haar kracht tegenhouden en voetje voor voetje dalen. Het vochtige gras was kil om haar enkels, de druiven hingen zwaar aan het donkere, gewrongen hout. Een smalle strook naast de rozenstruiken had ze omgespit, de aardkluiten leken groot in het halfduister. Ze voelde borst en keel beklemd door de vochtige lucht, een gevoel dat haar altijd weer klein maakte en sinds korte tijd iets van angst in zich borg. Sinds de dood van haar vader, dacht ze; werd ze weer een kind nu ze zelfstandig moest zijn? Een ogenblik later eiste het werk al haar aandacht, ze diende zorgvuldig de mest toe, sloeg de aardkluiten plat en keerde de kruiwagen om over de laatste vierkante meter grond.

Straks zou ze rozen binden en druiven plukken in de zon, de nevel begon op te trekken, boven de heuvellijn in het oosten zweefden wat roze wolkjes. Tolliac, op de zuidelijke helling, lag in het grauwe tegenlicht donker saamgevoegd, de ruïne van het oude kasteel haast roekeloos erboven uit. Bij invallend licht zou ze vensters en muren onderscheiden, alsof de warme lucht die had getekend en getint, nu was het dorp nog kleurloos en massief. Opklimmend naar de rijweg zag ze de daken van Rinolli's huis, ronde en vierkante torentjes, een rij hoge cipressen langs de noordermuur. Ze was er nooit binnen geweest, ze hadden hun geheime plek om elkaar te vinden, ze liepen door het bos waar niemand kwam, een klein onontgonnen gebied tussen de dorpen. 'Het is er voor ons,' had Alfred gezegd, 'onthoud het goed, later zal het er niet meer zijn.' Ze frontste de wenkbrauwen als hij over 'later' sprak, maar hij ging voort: 'De bloemen zijn hier mooier dan waar ook, ze staan niet met vele tegelijk, maar ieder voor zich, zelfbewust

en roekeloos.’ Hij lachte. ‘Ik weet niet hoe ik aan deze woorden kom, ze zijn jij en ik, jij en ik. Wij weten dat dit kleine bos onze mooiste wereld is, we fluisteren het elkaar toe.’ Hij nam haar in de armen.

Roekeloos, dat begrip alleen drong tot haar door en ze omhelsde het in hem. Nu had Alfred een wettige vrouw, die een kind van hem verwachtte, heel het dorp wist het, iedereen had haar gezien. ‘Ze loopt als op eieren,’ had madame Picard gezegd, en een ander: ‘Ze durft de treetjes naar het plein niet meer af.’

Thuisgekomen zorgde Rite voor koffie en brood. Het viel haar op dat de kamer duister was. ‘We kunnen het hier nooit zo licht krijgen als onder de open hemel,’ had haar vader gezegd, - maar waarom zou ze geen raam laten hakken in die blinde muur... om de kosten? - Er was ook schemering binnenin haar, en het grootste deel van de dag werkte ze buiten. En toch, voor dat raam zitten eten, de helling zien van de verwilderde tuin, waar ze als kind had gespeeld, andere kinderen zien, die vijgen gingen plukken, het kind van Alfred, later. Wat had ze bedoeld met ‘schemering binnenin haar?’ Je zag wel Christusbeelden in de kerk met een stralend hart op de borst geschilderd, wat ze als kind mooi had gevonden. Nu leerde ze de wansmaak daarvan zien; het leven ging voort, had ze ooit kunnen denken dat de pastoor haar zou zoeken om te praten? In dat binnenste duister lagen mogelijkheden verscholen, mogelijkheden tot vernieuwing misschien...

Toen ze had gegeten, bracht ze Babette, de geit, naar buiten en nam zoveel druivenmanden voor de pluk mee als ze kon dragen. Het was windstil, de zon scheen koesterend, de morgennevel was opgelost.

In de middag zag ze den pastoor omhoog komen langs haar velden, en zelfs het stijgen deed hij haastig, de zware rok met beide handen optillend.

‘Marguerite,’ zei hij, ‘ik wandel door de wijngaarden en pluk hier en daar een druif, moet ik dat als een vergrijp zien, zal ik

het biechten bij mijn collega Lefère?’ Hij keek haar aan, ze zag zijn ogen blinken. Zij antwoordde: ‘Ik zal u een tros geven, de grootste die ik heb,’ en voelde zich licht ontroerd, ze wist niet waardoor.

‘Zwervers en zieken eten druiven,’ zei hij, ‘ik ben beide,’ - woorden waaraan ze geen aandacht schonk. Hij veranderde van onderwerp. ‘U ziet van hier de torens van het kasteel, waarop de vlag zal worden gehesen als het kind is geboren. Rinolli schijnt zeer naar een erfgenaam te verlangen, de zaken breiden zich uit, de wereldse goederen worden - wie weet - overweldigend. Arm kind, nog ongeborn.’

Rite keek naar de wijnstok, maar had opgehouden te plukken. De ander glimlachte en ging voort: ‘Vreemd dat wie zich tot armoede heeft verplicht zo goed denkt te weten wat hij zou aanvangen met rijkdom. Gertrude Carol en ik kunnen daar lang over praten, - zij heeft andere begeerten dan ik, zij is een vrouw. Hoewel zij ook zou willen reizen, maar uit andere oogmerken. Als ik een kerk binnenloop, blijft zij op het marktplein zitten. Een museum maakt haar slaperig, ze zal haar koffie drinken op een terrasje, urenlang, ik hoef me niet te reppen. Zij houdt van kunstenaars om hun zwier, hun losheid van geld en zeden, - hun kunstaspiraties vervelen haar. Een zeer goede reisgenote.’ De pastoor bukte zich en ging op de grond zitten. ‘Pluk voort, Marguerite, ik wacht op de mooiste tros. U hebt uw oude schoolvriendin nog niet bezocht, zij vraagt mij naar u en ik antwoord dat u beter kunt luisteren dan zij, waarover ze haar schouders ophaalt. Intussen dreigen er moeilijkheden in haar huis, er is een pensionaire uit Toulon, die al denkt over het opwerpen van barricaden; ik heb Gertrude gewaarschuwd, maar ze lacht erom. Eigenlijk moest ik haar iedere dag daaraan herinneren: Pas op voor Louise Civat, een katachtige vrouw, die op je loert omdat je weldoorvoed bent en zij honger heeft. Ik heb Louise al een deken van mijn bed gebracht en lig zelf onder mijn soutane, - zij is te mager en heeft het koud. Gertrude zegt: Ze laat zich misbruiken door

de matrozen van Toulon; - dat mag zo zijn, maar nu is ze hier om op haar verhaal te komen, en een moederlijke vrouw zet anderen graag eten voor.' Hij knipoogde naar Marguerite, die weer was gaan plukken en maar zo nu en dan een blik op hem wierp.

'Dan komt het: 'Ik ben geen moederlijke vrouw, en ik weer: Waarom begin je dan een tehuis als dit? - Leg jij het oor eens te luisteren, Marguerite, 's avonds in je stille huis, want het zal in de avond zijn, als de vrouwen met een lege maag naar bed worden gestuurd en de geur van koffie tot hen doordringt in de slaapzalen. Trude meent gedekt te zijn doordat ze koffie zet voor mij, haar gast, maar ze vergist zich. Die vrouwen weten drommels goed wat er voor hen wordt betaald en rekenen uit wat madame overlegt. In tien jaar kan ze binnen zijn, - de tien beste jaren van haar leven, zegt ze, en ik weer: Bravo! die heb je dan gehad, maar zo bedoelt zij het niet.' Hij lachte. 'Ze zal die hebben verspeeld - alsof het leven een loterij was. Ik troost haar door te zeggen dat ze na tien jaar hier buiten zonder erotisch tumult doorgebracht, nog mooier zal zijn dan nu - en ze kijkt me argwanend aan. - Ik ben geen priesteres, zegt ze voorzichtig, en dan lachen we beiden, wat een grote ontspanning brengt, - die we even later weer betreuren.'

Hij trachtte een blik van Rite op te vangen, maar die lag geknield en knipte een tros af met haar grote schaar.

'Je doet wijs niet naar me te luisteren, Marguerite, maar begin ik over je broer, dan wordt het anders. Ik heb verlof gevraagd om naar Parijs te gaan en daar het werk van jonge kunstenaars te bestuderen. Voor het eerst heb ik openlijk over mijn studie gesproken en over mijn verlangen eens kunstgeschiedenis te doceren aan een seminarie.' Hij lachte en sloeg de mouwen van zijn soutane terug; Rite, die zich had opgericht, zag zijn donker behaarde armen. Hij ging voort: 'Ik heb in mijn brief niet gepleit voor het belang daarvan, je moet de dingen soms als onomstreden voorstellen, dan durft de ander niet te gaan twijfelen - en ik heb twee maanden ver-

lof gevraagd, geen pieterige veertien dagen, zoals ik eerst van plan was. Een forse vraag, een fors antwoord. Er zal een waarnemer moeten komen, een jonge kapelaan misschien, en ik heb Lefère uit Tolliac gewaarschuwd: vraag verlof in aansluiting aan het mijne, dan kan die jongeling in de buurt blijven. Maar Lefère weet niet waarheen hij zou moeten gaan, - stel je voor: hij weet niet waarheen. Ik noem hem Shanghai, een stad van negen miljoen inwoners en geen enkele christen - want het is een ijveraar - maar hij kijkt wantrouwend alsof ik hem een sprookje uit de duizend-en-een-nacht vertel.'

Weer lachte de pastoor. Rite keurde een tros druiven, die ze op de hoogte van haar mond hield; ze zag de kleine torens van het kasteel Rinolli en strekte de hand uit alsof ze haar vruchten aanbood. Toen deed ze een paar stappen in de richting van den pastoor en gaf hem de tros.

Hij keek naar haar op. 'Dank u, Marguerite, - ik zal Pierre over u vertellen.' Ze zag zijn forse kop met de half gesloten, warmbruine ogen, zag opeens heel kleine zweetdruppels op zijn bovenlip. Er was iets tussen hen ontstaan dat ze nooit had kunnen vermoeden, een kameraadschap, een wederzijdse waardering. - Ik heb een vriend, dacht ze verwonderd.

De pastoor had de tros in zijn holle hand gelegd. 'Noem mij Antoine,' zei hij, 'ik houd van die naam, en een eenzaam man als ik hoort die nooit noemen of alleen in de herinnering aan zijn jeugd.' Hij stond op. 'In het huis van Gertrude moet ik de geestelijke blijven, op de vrije velden van Marguerite mag ik een jongen zijn. Tot ziens. Let op het huis dat ik je heb genoemd, en laat die vlag daar omhoog maar waaien. Hij wil ontvangdagen gaan houden, onze baron Rinolli - misschien een doopfeest. Verkoop hem je druiven tegen een flinke prijs, zoals hij zijn Noorse hout. Berken en druiven - ik houd het op druiven. Tot ziens, en de dank van een zwerver.'

Hij beklom de heuvel en sloeg linksaf om het dorp heen. Rite keek hem na; hij zwerft niet ver, dacht ze, en meteen daarop: hij zal het innerlijk hebben bedoeld, de weg vinden van het

een naar het ander, geloof en kunst en... Ze zag hem stilhouden bij een kind, hij legde een hand op het kleine hoofd.

In de schrale jaargetijden verlangde ze soms naar het oogsten, nu zou ze nog enkele dagen met deze pluk bezig zijn. - Mij is alle werk eender, had haar vader gezegd, wie dat niet bereikt wordt nooit een goed verbouwer. Als jong meisje had ze sprookjes gesponnen, zowel bij het hakken van de grond als bij de jasmijnpluk, - en misschien deed ze dat nog? De mooiste tros voor Antoine - maar even had ze de hand naar Alfred uitgestrekt. De vrouw van den dokter had een prachtige wieg, goudkleurig satijn met kant overtrokken, en de baby was donker van ogen en van haar, bijna zwart. Misschien zou Alfred een blond kind krijgen. Hij had van haar grijze ogen gehouden; daar was geen blauw in, had hij gezegd, wel een heimelijk kopergroen, alsof ze geoxydeerd waren, en in de schaduw van hun lusthof leken ze zwartgroen, donkerder dan cipressen. Er was een hoog raam in kasteel Rinolli, een raam dat licht gaf aan het trappenhuis; daar stond de wieg, er was niemand dan zij beiden en ze keken samen naar het kind, een rond kopje met donzig haar en twee kleine, driftige vuistjes. Het licht door dat hoge raam maakte haar bijna duizelig, maar de wieg hield haar staande. Ze voelde haar borsten zwellen en strak worden door het kind, waarin ze Alfred herkende.

Was hij er nog? Het beeld zweefde in de lucht, de wieg werd een witte wolk. Toen stond ze op haar akker en zag een druiventros in haar handen, de vingers voorzichtig eromheen gebogen. Deze tros was voller en groter dan die ze Antoine had gegeven, en ze moest hem bij de andere leggen. Ze plukte haar manden vol en liep toen naar het dorp terug.

Die avond meende ze de stem van den 'armen Jean', den dorpsomroeper, te horen en ging op haar hoge stoep staan. De hemel was zonder maanlicht, de sterren trilden, er woei een zwakke, koele wind. Nu klonk de stem van nabij: 'Op kasteel Rinolli geboren een dochter - een dochter geboren uit het geslacht Rinolli, binnenkort groot feest' - Marguerite

aarzelde, zou ze den armen Jean tegemoet lopen? Ze hoorde geen enkele voetstap, nu zelfs geen enkel geluid meer. Misschien was het maar een grap, had een jongen de rauwe stem van den omroeper nagebootst. Bijna vormde zich de gedachte haar vader te vragen of de geboorte van Alfred indertijd ook was omgeroepen, maar halverwege voelde ze verwonderd haar vergissing: vader was dood. Even nog bleef ze staan, rondkijkend als een vrouw die haar poes zoekt, toen sloot ze zacht de deur. Een kind - een dochter? Ze wilde het visioen van die middag terugroepen, maar tevergeefs, zelfs het hoge raam en het licht dat daar doorheen viel, bleef weg. Het woelde in haar, was het verdriet, ontgoocheling - wat had ze zich dan voorgesteld?

Er klonk een voetstap op de hardstenen treden, haastig en dringend, toen een klop op de deur.

Het was Gertrude Carol, die had geklopt, een forse vrouw in een hoge, witte schort en een witte wollen sjaal om hoofd en hals geslagen. 'Je komt ook nooit,' zei ze licht verwijtend, 'ga mee, dan stuur ik de vrouwen naar bed en wij drinken samen koffie.'

Rite wist geen uitvlucht; ze haakte haar mantel van de muur en nam de grote huissleutel op. 'Hier is niets veranderd,' hoorde ze Trude zeggen, 'Gô, ik herken het, en wat heb je een slecht licht!' 'Ik ga mee,' zei Rite dof en liet de ander voor zich uit de stoep afgaan. De fontein lispelde en madame Carol begon te lachen omdat zij er links omheen liep en Rite rechts.

De gang van het huis was helder verlicht, uit de grote keukeneetkamer kwam hun een zovend, schurend geluid tegemoet: er werd bovenop de lange houten tafels gedanst, een grammofoon draaide krassend een versleten plaat.

'Kinderen!' riep Trude Carol, de handen opheffend, en het was Rite duidelijk dat ze haar houding niet wist. Hoofden werden haar toegekeerd, ogen blonken, een enkel paar hield stil, liet de armen langs het lijf hangen, maar de jonge meisjes dansten voort. Gertrude klapte in de handen en gelukkig voor

haar kwam de muziek juist ten einde. ‘Jullie mag dansen,’ zei ze vlug en luid, ‘maar kom onmiddellijk van de tafels af, het verbaast me dat er nog geen is gebroken.’ Een meisje met donker haar tot over de schouders en een bleek, sproetig gezichtje riep: ‘We zijn geen vetgemeste zwijnen!’ en liet een der lampen, die aan een koord hing, schommelen. Weer aarzelde Trude en beet zich op de lippen. ‘Civat!’ zei ze dreigend, maar kwam niet verder. Het meisje maakte een dempend handgebaar. ‘Als *u* maar beneden blijft, madame, misschien is de vloer laag genoeg voor u - ik bedoel sterk genoeg.’ Er werd gelachen en door elkaar heen geroepen, maar Rite had een stoel klaargezet en reikte uitnodigend haar hand, die alleen door Louise Civat werd genegeerd.

‘Ik zal voor u dansen,’ zei ze en hief koket het hoofd, ‘geef me muziek! Op de geboorte van den jongen baron!’ Heupwiegend deed ze een paar stappen, één arm gestrekt, één gebogen, de vingers gespreid - maar de muziek bleef uit.

‘We drinken een glas warme wijn,’ zei madame Carol, ‘kookt het water op de kachel? En gaat u rustig naar boven, u wordt in bed bediend, ik wil met mijn vriendin, Marguerite Puyvot, herinneringen ophalen aan onze jeugd in dit dorp, die zorgeloze tijd, nietwaar Rite?’

Civat zong, op het ritme bewegend: ‘Jeunes fillettes, profitez du temps’ en keek daarbij schalks loerend naar de vriendinnen, maar Rite stak ook naar haar de hand omhoog en liet haar van de tafel springen. Het meisje bleef die hand vasthouden, en keek Rite onderzoekend aan.

‘U hebt iets in uw gezicht - bent u oud of jong?’

De ander glimlachte.

‘Dat weet ik niet.’

‘Komt u naast mij zitten.’ Voor de kachel stond een canapé met kunstleer overtrokken, dat hier en daar was gescheurd. ‘We zullen de gaten bedekken,’ zei Louise, en fluisterde: ‘Madame Carol is zuinig, ze wil haar minnaar royaal kunnen onderhouden, maar het mag niet ten koste van ons gaan, vindt u

wel?’ In de vrije hoek van de canapé kwam een vrouw zitten met een hoog, grijs kuifje; geen der pensionaires was de kamer uitgelopen, de meesten hadden zich om de tafels geschikt. Marguerite voelde zich ingesloten; hoe kom ik hier weg? dacht ze, - ik heb vergeten naar de vlag te kijken, zou het een Franse zijn of een Noorse?

‘De Fransen kennen weinig huiselijk leven,’ zei het oude dametje naast haar, ‘ik ben lang in Engeland geweest, daar is het beter. Dit huis lijkt wel een jeugdherberg, geen comfort, helemaal geen comfort.’ Haar stem klonk dun en klaaglijk. Gertrude, die de laatste woorden moest hebben opgevangen, keerde zich tot haar. ‘En ik bied aan u in bed te bedienen.’

‘Zodat u alleen blijft met uw vriendin,’ zei het meisje, ‘en die vriendin zal al gauw plaats maken voor mijnheer den pastoor - ongemerkt, wij zijn boven. Hoe komt die canapé zo gescheurd? o-la-la!’ Ze stak haar vinger in een gat.

‘U zult erop hebben gedanst,’ zei Gertrude. Een paar jonge vrouwen kwamen achter Louise staan, een klein blondje greep in het loshangende haar en zei: ‘Ze danst alleen op een podium, maar heeft niet veel succes, hoor; we kunnen allemaal met ons bekken draaien.’

Het oude dametje zei: ‘Obsceen is het wel, maar niet amusant,’ en zich tot Rite wendend: ‘Madame, er is een goede, warme geur aan u - de stal? geen affront, ik houd van dieren. Een koe heb ik hier niet gezien, maar hebt u misschien een ezel? De gevoelige neusgaten van zo'n dier, ach, en de zachte oren.’

‘En de ronde staart,’ zei Louise Civat op dezelfde slepende toon.

Het dametje legde een knokige hand op Rite's gebruinde arm. ‘Het raakt u niet wat zij zeggen,’ ging ze voort, ‘dat zie ik wel, wij praten van hart tot hart, daar kan niets tussen komen.’ ‘Nou?’ vroeg Louise met stijgende stem, ‘de duivel op bokspoten?’ De meisjes achter haar gierden van het lachen.

‘Waar woont u, madame, ik kom u graag eens opzoeken,

maar ik heb moeite met trappen.’

Louise zat naar voren gebogen om geen woord te missen.

‘De stal is gelijkvloers,’ zei ze. - Madame Carol zwaaide een pollepel boven haar hoofd.

‘Wie helpt mij rond dienen? De wijn is warm, gauw, gauw, dan zijn er nog biscuits ook. We zullen Rinolli uitnodigen Het Huis te trakteren, je moet de rijken tegemoet komen in hun goede bedoelingen. Och mademoiselle, geef mij de witte koffiekommen.’

‘Overal ter wereld,’ zei het dametje, ‘wordt wijn uit een glas gedronken.’

‘Vergis u niet,’ zei Louise en knipoogde naar Rite, ‘verliefden drinken uit elkanders mond.’ De vrouwen die haar bewonderden, juichten om dit woord.

Op dat ogenblik ging de deur open en de pastoor kwam binnen. Hij keek de tafels langs, met het hoofd knikkend. ‘Ik had de feeling dat hier feest was en ja, in de gang kwam mij een goede geur tegemoet.’

‘De een ruikt de stal, de ander de kroeg,’ zei Civat.

- Of hij de vlag had zien wapperen? - of hij den armen Jean had gehoord?

- Hij had gezien noch gehoord, kwam regelrecht van de pastorie, waar hij had zitten werken.

‘U en ik,’ zei madame Carol luid, ‘hebben de wijn verdiend, - en mijn vriendin Marguerite, die ik het eerst had moeten noemen, de anderen hebben niet gewerkt.’ Glimlachend om het protest van haar pensionnaires schepte ze de kommen vol met een soeplepel. ‘We drinken op het dorp van onze jeugd,’ zei ze tegen Rite. ‘Wat dat kind betreft, de arme Jean heeft misschien een grapje uitgehaald, ik heb hem maar tweemaal gehoord.’

Het oude dametje begon Rite over haar leven in Londen te vertellen, waar ze gouvernante was geweest bij voornamen Engelsen. Meermalen had ze een goed huwelijk kunnen doen, ze was mooi in haar jeugd, zo mooi dat de man die haar sympa-

thiek was, zich niet had durven uitspreken.

‘Had hij een bult?’ vroeg Civat, die ieder gesprek scheen op te vangen. ‘Een man kan wel dansen, al heeft hij een bult, ‘uitspreken’ is niet nodig, uitléven.’

‘De Londense mist heeft mij oud gemaakt,’ zei de ander, ‘ik ben pas zesenvijftig jaar, dat had u niet gedacht, hè? - vandaar dat ik nog in functie ben, - maar een opwindende betrekking, u zoudt het niet geloven. In Nice, bij een heer alleen, die veel mensen ontvangt, - ik ben zijn huisdame.’

De wijn was nu rondgedeeld, Gertrude bood zelf de biscuits aan. ‘En dan naar bed,’ zei ze telkens op moederlijke toon. ‘Ze is echt lief, zo met mijnheer den pastoor erbij,’ zei Louise, ‘het bedrijf moet renderen.’ Nu sloeg ze een arm om de schouders van het dametje.

‘Komt u hier nog eens terug?’ vroeg ze nadrukkelijk.

‘Ik? - ik hoop van niet.’

‘Omdat u geen ezeltje hebt ontmoet? - maar ezels spreken zich ook niet uit.’ Ze lachte helder.

‘Ik wil nog wat suiker in die wijn. Dat is het voordeel van mijn betrekking...’

‘U houdt de sleutel van de suikerpot,’ vulde Louise aan.

‘Mademoiselle, u hebt een scherpe tong, ik kan dat waarden, tot op zekere hoogte.’

De pastoor was op de houtkist naast de kachel gaan zitten.

‘Tot op zekere hoogte,’ herhaalde ze, ‘u gaat soms te ver, wat de Engelsen, die ik heb ontmoet, nooit zouden doen.’

‘Nee, die spraken zich niet uit; - als u daarvan houdt...’

De pastoor vroeg Louise of ze lekker sliep onder zijn deken, en het dametje legde vlug een hand op haar arm. ‘Bedwing u,’ zei ze, ‘ik begrijp trouwens niet dat een geestelijke zoiets kan vragen, - aan een kind, soit, maar aan u...’

Louise zette onschuldige ogen op. ‘Wat bedoelt u? - mag ik niet antwoorden: Dank u, mijnheer de pastoor, ik slaap als een engel?’ Ze boog in de richting van de kachel en herhaalde die woorden.

Een paar jonge vrouwen waren weer gaan dansen. De avond gaat voorbij, dacht Rite en we zullen niet over onze jeugd praten. Ze voelde zich wonderlijk in dit huis, ze had haar schamele mantel niet afgelegd en kreeg het te warm, zo dicht bij het vuur, maar onder de mantel droeg ze haar werkplunje. Waarom Antoine zou zijn gekomen? Hij herinnerde altijd aan zijn studie, maar hij zwierf door het dorp en babbelde. Nu zag ze een blik van Gertrude naar hem, een blik van geheime verstandhouding, die haar schokte. Ze wilde opstaan en weglopen, toen juist de buurvrouw met het kuifje weer tegen haar begon te praten. Ze luisterde slecht, haar gedachten waren bij die twee mensen, man en vrouw, die het blijkbaar met elkaar eens waren. Na een ogenblik riep madame Carol luid dat het bedtijd was. De pastoor ging bij de deur staan en Louise begon een slaapliedje te zingen over den boeman:

*'C'est le grand Lustucru qui gronde,
Qui gronde et s'en ira,
En ramassant à la ronde
Touts les petits gars qui ne dorment pas.'*

Toch stond ook zij op en kreeg een handdruk van den pastoor bij het langslopen.

'Slaap als een onschuldig kind,' hoorde Marguerite hem zeggen, en tegen een ander: 'bid met overgave'; de uitdrukking van zijn gezicht was daarbij ernstig en mild, zodat het door haar heen schoot: het kan niet waar zijn wat ik heb gedacht. Na enkele minuten waren ze alleen in de keuken en de vrouwen wasten het gebruikte vaatwerk om.

'Antoine', zei Gertrude op lichte toon, bemoei je niet te veel met Civat, want dan word ik jaloers.'

Hij antwoordde glimlachend: 'Ik zou je graag jaloers zien.'

Meteen daarop vroeg zij Rite: 'Vond je dit een geslaagde avond? - ik moet de teugels wel eens vieren, het is met zoveel vrouwen moeilijker dan ik had gedacht.' Rite wist geen antwoord en de ander drong niet aan. 'Ik schrok toen ik hen op de tafels zag dansen,' ging madame Carol voort,

‘ze moeten me geen oproer maken. Altijd tot op zekere hoogte meegaan - het heeft me twee flessen kruidenwijn gekost.’ ‘Die worden je vergoed,’ zei de geestelijke, maar je moest ronde tafels kopen, die lange planken zijn te uitdagend. Zeven stuks à zes personen, met een onverwoestbaar bovenblad, modern, zeven verschillende kleuren, de gele tafel, de rode tafel, enzovoort, - je zult eens zien wat een mensen dat trekt.’

‘Ja?’ zei Trude onzeker, ‘maar wat een uitgaaf!’

‘Het volgend jaar zal je nog niet rijk zijn, maar over twintig jaar wel.’

Twintig? Lieve hemel, dan ben ik een oude vrouw.’

‘Oud hoef jij nooit te worden, maar je moet de arbeidstherapie toepassen, - bevredigend om uw eigen bed op te maken, mademoiselle, andijvie te wassen voor onze kleine gemeenschap, en zo. Niet waar, Marguerite, het werk geeft bevrediging? - kom ons hier eens een avond vertellen over hakken en wieden, poten, en zaaien.’

‘En jij ook over je werk,’ zei Gertrude schamper, ‘Je parochianen bezoeken, met hen bidden en zo.’

‘Bidden is in alles, in al wat de mens goed tracht te doen.’

‘Dus als jij zegt: ga lekker slapen, dan bedoel je: ga bidden.’

‘Ja.’

Ze keken elkaar een ogenblik aan en Marguerite zag tot haar ontroering dat de blik van Antoine ernstig bleef.

4

Het had die nacht zwaar geregend, dus hield Marguerite haar geit in de morgen nog op stal. Terwijl ze Babette bij open deur molk, hoorde ze rumoer van stemmen beneden zich in het dorp, een opgewonden praten, waaraan ze geen aandacht schonk, - woorden vielen er niet te verstaan.

Op haar akkers gekomen zag ze een van haar muurtjes ingegestort; de grote steenbrokken, losgewoeld door het gutsende water, waren hier en daar tot in de rozenstruiken getuimeld. Gelukkig geen wijn getroffen, dacht ze, geen druif geplet, - de rozen hadden tijd zich te herstellen. Rite overzag het werk; de zon zou de sluierwolken verdampen, zodat er voor de avond geen regen meer zou vallen, de stenen lieten zich goed voegen met de glibberig natte aarde, - de druivenpluk kon wachten. Het stemde haar dankbaar dat de schade tot één dagtaak beperkt zou blijven en ze begon krachtig te werken.

Van donzig grijs werd de hemel teer blauw en langzaam nog donkerder van tint, maar zonder felheid, koesterend doorstraald. Een paar maal opkijkend van het werk onder haar handen, zag ze de vlag van Rinolli licht wapperen. Hoe lang hij de geboorte van het kind zou blijven aankondigen? - een week misschien? - het zou nu de zesde dag zijn. De avond van haar bezoek aan Gertrude had ze de vlag nog niet gezien, maar was naar huis gelopen, vervuld van al die mensen en haar vreemde zitten daar op de gescheurde canapé. Het kind, wist het dorp al gauw te vertellen, was een meisje, en Rinolli had een zoon gewild. De arme Jean had maar uit eigen aandrift wat geroepen, zijn plezier was gauw bekoeld en niemand dacht meer aan ontvangdagen of een feest.

Toen de klok twaalf uur had geslagen, zuchtte Rite en begon zich te strekken. Het hoofd beurend, meende ze dat de vlag op de ronde toren juist werd ingehaald en stootte een klein

lachje uit om het toeval van haar blik. Maar het kleurige doek bleef halverwege de stok hangen en bewoog nauwelijks. Niet begrijpend keek ze ernaar en voelde haar gezicht verstrakken. Een vlag halfstok betekende rouw; zou er iemand dood zijn, een grootouder in Noorwegen misschien, of Alfreds vader, de 'luizige Genuees', zoals de pastoor had gezegd? Op dat ogenblik hinderde haar die kwalificatie en ze fronste het voorhoofd. De vlag bewoog even, ook de touwen langs de stok trilden. Het kind zou toch niet zijn gestorven? Kom, ze moest naar huis gaan, wat eten klaar maken. Als ze bij Picard, den slager, binnenging, zou ze het nieuws wel horen, maar waarom zou ze vlees kopen, het was nog geen zondag. Met lome tred liep ze het stijgende pad.

Bij de fontein stond Trude met een paar pensionaires en kwam haar enkele stappen tegemoet, blozend nog meer dan anders. 'Heb je het gehoord? Die jonge vrouw is doodgevallen, de Noorse, madame Rinolli.'

'Doodgevallen?'

Gertrude had een wijd armgebaar 'Daar, onder jouw ogen, vannacht in het moordenaarsgat.' En schamper, nadrukkelijk: 'Nu zal de gemeente er dan wel een hek plaatsen.' De andere vrouwen spraken door elkaar heen, er kwamen kinderen naderbij die luide, schelle stemmen hadden en Rite voelde het bloed wegtrekken uit haar hoofd. Gertrude keek haar stak aan. 'Mens, schrik je ervan, heb je haar soms gehoord vannacht - of gezien?'

'Nee - hoe kwam die vrouw buiten?'

'Moet je mij niet vragen - ze is dood; denk je dat het een rechtszaak wordt?' Om hen heen werd dat woord herhaald, voluit, helder, maar ook lispelend, geheimzinnig 'een rechtszaak.' Rite wilde weglopen en dorst niet goed. 'Het moordenaarsgat', zei ze, 'dat is niet hoog boven de straat.'

'Maar de stenen zijn hard.'

'En als je op je hoofd valt,' riep een kind, 'zomaar op je knikker, dan spatten de hersenen eruit.'

Gertrude vertelde verder, - door wie de jonge vrouw was gevonden, niet eens zo vroeg, een uur of zeven, in het grauwe licht, en nat, door en door nat, ze moest er uren hebben gelegen.

‘En de baby?’

‘Die had ze niet in haar armen.’ Nee, over het kind werd niet gesproken. Gô, het kind, misschien had het de hele nacht gehuild en zo'n kraamverpleegster maar slapen.

En Alfred? dacht Rite, maar hardop zei ze: ‘Het is verschrikkelijk,’ - en probeerde of ze kon lopen, haar benen leken loodzwaar, de knieën knikten. Maar toen ze haar stoep beklom, herstelde ze zich, verwonderd over de kracht van haar bloed - of van haar wil. Terwijl ze die morgen in de stal was bezig geweest, moest de vrouw zijn gevonden - de moeder van het kind. Ze had stemmen gehoord, maar geen woorden verstaan, het raakte haar niet, ze ging naar haar werk op de akkers, er was een stukje muur ingestort. Ieder voor zich, ze hield niet meer van Alfred, wat niemand kon verwonderen na ruim zes jaar, - Maar zelf scheen ze er toch verbaasd over te zijn,

Ze liep de kamer binnen, de schemerige kamer, vanwaar ze het moordenaarsgat niet kon zien. Er zouden veel mensen komen kijken, al kende iedereen de plek. Ook mensen uit Tolliac misschien, en van nog verder weg, vreemdelingen. En vaag, als van heel ver, hoorde ze praten over dit dorp, wat ervan zou worden als het door de Amerikanen werd ontdekt. Eethuisjes, winkeltjes met souvenirs, beschilderde prullen, en dat zij ‘al prullerend’ rijk zou worden. Woorden van Antoine, die over Pierre sprak, en kunstenaars en muurschilderingen. Ze voelde haar hart kloppen. Er klonken voetstappen buiten en veel stemmen; zij stond daar bij de haard met afhangende schouders en een verward hoofd. Of het een rechtszaak zou worden, had Trude gevraagd. Hoe kon Alfred zijn vrouw laten weggaan in de nacht? Eens had ze hen samen gezien, dicht voor dat gat, ze waren verliefd en

stoeiden, - daar kon ze een eed op doen. Voorzichtig liep ze naar het raam en zag veel dorpelingen voorbijgaan, mannen die, thuiskomend van hun werk, het nieuwtje nu pas hadden gehoord, zag Argot, den burgemeester, die zorgelijk keek. Een beroerd geval, stel je voor dat hij aansprakelijk zou worden gesteld voor dat gat? Maar de vrouw was dood, die tere, blonde vrouw en het kind had de hele nacht gehuild.- Och nee, daar wist ze niets van.

Ze liep terug naar de stookplaats en maakte vuur. Eigenlijk had ze inkopen moeten doen, maar ze voelde de mensen te schuwen. Alsof ik schuldig ben, dacht ze met een flauwe glimlach. Ze zette koffie en sneed brood met worst; straks zou ze het muurtje verder opbouwen, ze verlangde daarnaar. Sinds de avond bij Gertrude, te midden van die vrouwen, was het haar of ze bewuster en stugger op haar akkers werkte dan voordien, bijna met de verbeterde grimmigheid van haar vader. Ze wilde dat niet; tot op zekere hoogte, ja, - maar zij was een vrouw. Even snoof ze door de neus, mooie woorden 'ze was een vrouw' - machteloze woorden, waarmee ze het lot niet kon dwingen.

Weer gingen er veel mensen langs haar huis, sommigen met slepende voeten. Uit het stemmengeroes steeg een enkele lach op. Argot was een slimme vent, dacht ze, hij zou er zich wel doorheen slaan, al kon hij 'den ouden Puyvot' niet meer om raad vragen. Onder al zijn luchtigheid, had haar vader gezegd, is hij berekenend genoeg en op zijn tijd kan hij een royaal gebaar hebben. Ze at zonder veel te proeven en nam de weg over de heuvel met de ruïne naar haar velden, om de dorpelingen zoveel mogelijk te ontwijken. De hemel bleef hoog en zonnig, de vlag bewoog bijna niet.

In de dagen die volgden, hoorde Marguerite wat er te weten viel omtrent het ongeluk in het moordenaarsgat. Rinolli was de zesde levensdag van zijn dochter voor belangrijke zaken naar Nice gegaan en had in de avond getelegrafeerd vóór de volgende ochtend niet terug te kunnen zijn. De jonge

moeder had die middag kraamvrouwenkoorts gekregen, had ijlend verheven taal gesproken, iets wat de onervaren verpleegster nooit eerder had meegemaakt. Bovendien had de Noorse zich het meest in haar landstaal geuit, zodat er voor het jonge meisje maar een enkele aanduiding was omtrent de zwevende geest van de kraamvrouw. In de avond had ze toch om den dokter gezonden, maar die was niet thuis geweest. Als hij voor twaalfen terug was, had zijn vrouw gezegd, zou ze hem nog sturen, - en daardoor ook had niemand aan het sluiten van de huisdeuren gedacht. Wat er verder was gebeurd, kon alleen worden gegist: de vrouw had het huis verlaten zonder dat iemand het merkte, had in geestvervoering een roep gevolgd middenin de nacht, onvoldoende gekleed, de blote voeten in geborduurde muiltjes. - De roep van wie? - De dokter had de schouders opgehaald, - van haar eigen zieke verbeelding, maar dit deed niet ter zake. De jonge zuster was ontroostbaar, ze zag haar toekomst bedreigd door dit verzuim en dorst Rinolli niet onder ogen te komen. Eén lichtpunt was er: ze sliep niet bij de kraamvrouw, maar had haar kamer met de baby aan de andere kant van de gang. Evenwel, toen ze wist dat de echtgenoot die nacht niet thuis zou zijn, had ze haar maatregelen moeten nemen. Ze had echter den dokter laten waarschuwen en was gekleed en wel in slaap gevallen, wachtend op zijn komst en zijn bevelen. Omtrent het onderhoud tussen Rinolli en de zuster lekte niets uit: de medicus had niet op diens terugkomst kunnen wachten en liet het den pastoor over, Rinolli in te lichten. Die kweet zich van zijn moeilijke taak en nam afscheid vóór de berooide echtgenoot zich kon overgeven aan klachten, van welke aard dan ook.

Twee dagen later was Rinolli met het stoffelijk overschot van zijn vrouw, met de verpleegster en de kleine Karin naar Oslo gevlogen, opdat Selma's lijk in het familiegraf kon worden geborgen. De zuster was dus niet geheel in ongenade gevallen en de meeste inwoners van Brousse vonden dit billijk:

ze was een eenvoudig Frans meisje dat geen schuld had aan de waanzin van een Noorse. Alle deuren en luiken van het kasteel waren nu goed gesloten, ook het kleine torenvenster, van waaruit de vlag was geplant, die enkele uren halfstok had gekwijd. Het dorpsleven hernam zijn loop, voor het moordenaarsgat kwam een versperring van ijzere staven. De druivenoogst was in volle gang, heel het dorp rook naar de wijn, want de oude vaten werden naar buiten gerold om schoongemaakt te worden.

Marguerite werkte als altijd, ingespannen en bevredigd. Toch gebeurde het een enkele maal dat ze 's avonds zat uit te zien naar iets dat niet kwam. Het was te kil en te duister geworden om op de stoep te zitten, ook kwamen de najaarsregens los. Zij en Gertrude zagen elkaar telkens eens, bij den kruidenier, bij den bakker, en liepen dan even met elkaar op. Madame Carol wist te vertellen dat hun beider vriend, de pastoor, nu zijn verlof in Parijs doorbracht. Dat was begin november; een paar dagen later kreeg Rite een prentbriefkaart van Montmartre, waar Pierre woonde, en gaf die haar vriendin in handen. 'Wat een straatleven,' zei Gertrude, - 'wat een kerk! Mag ik lezen wat hij schrijft?' Ze had de kaart al omgekeerd. - Rite knikte.

'De groeten van Pierre,' stond er, - 'hij is zeer ingenomen met mijn artikel en komt stellig eens naar Brousse, waarschijnlijk in het voorjaar.'

'Zijn artikel,' zei Trude schamper, 'hij imponeert mij daar niet mee, jou wel?'

Rite bloosde en week uit. 'Ik heb het niet gelezen,' waarop de ander lachend zei: 'Je bent een gansje.' Daarop gingen ze ieder huns weegs.

Zij vraagt mij niet meer te komen, dacht Rite, ik heb me de eerste maal gewassen noch verkleed en heb in haar huis mijn oude mantel niet afgelegd. Dat was fout, als ik op bezoek wil gaan, moet ik geen ganzenhoedster zijn. Ze zag het oude dametje voor zich met het grijze kuifje, Louise Civat,

die hooggehakte schoenen droeg, andere jonge vrouwen in kleurige jumpers en wijde plooirokken, dacht aan de mooie grijze jurk die ze van madame Dutour had gekregen en die in een doos onder haar bed lag. Zelfs 's zondags trok ze die niet aan, bang dat hij vuil zou worden en kreuken. Hij kleurde goed bij haar ogen, had madame gezegd. Haar ogen - alleen Alfred had daarover gepraat, vroeger; een donker, bijna zwart erts met glinsteringen, zei hij, - liever zou ik in natuursteen handelen dan in hout, maar mijn vader heeft dat niet gewild.

Toen de pastoor terugkwam, schopte hij zijn soutane bij het lopen nog driftiger weg dan voordien. Al gauw klopte hij aan haar deur, een windstille, bewolkte avond in december, en ze zag aan zijn trekken ondanks het flauwe licht, dat hij was geladen. Juist had ze besloten naar bed te gaan zonder koffie te drinken, het vuur was uit en de lucht om haar heen begon kil te worden.

Of hij haar verlegenheid zag? 'Ah, Marguerite,' zei hij, 'door uw blik weet ik terug te zijn in het kleine dorp, ver van het wereldse rumoer. Ik breng u de groeten van Pierre, die van blijdschap lacht als ik over u praat. Leeft ze heus nog, zegt hij, onaangetast, leeft en werkt ze nog in het harde paradijs van onze jeugd?'

Hij was naar de haard gelopen en woelde met de punt van zijn voet in de as. 'Het contact met hem zal ik stellig aanhouden, hij heeft me belangrijke dingen gezegd, die ik in mijn artikelen naar voren zal brengen; als ik wat meer naam heb gemaakt, door en met hem, (voor een deel althans door hem) zal ik een opdracht voor hem zien los te krijgen. Ik loop op de dingen vooruit, - natuurlijk, dat moet je doen om niet achteraan te komen.'

Ze werd getroffen door zijn zelfgenoegzame glimlach en stond onbeweeglijk bij de dode as.

'De tekenen zijn gunstig,' ging hij voort, 'kasteel Rinolli is door een vent uit Nice gekocht, die er een hotel van wil ma-

ken. Hij moet de naam aanhouden, dunkt me, Grand Hotel Rinolli, dat klinkt. Heb je de foto's in de krant gezien? Een van het dikke huis, het Elzasser kasteel, een van het fatale gat, waar een huis ontbreekt, - de tegenstellingen doen het bij de rijken. Ben jij het niet die ik eens een voorspelling heb gedaan omtrent dit dorp, als het ontdekt zou worden door de Amerikanen?

Hij wilde haar aankijken, maar ze hield het hoofd gebogen. 'Ik kan niet zeggen dat het me vrolijk stemt, een invasie van vreemdelingen zal per slot veel vuil achterlaten, zoals een springvloed wier en dode kwallen en wrakhout achterlaat op het strand, maar daarna zal er geld zijn om het dorp te saneren, - langs een andere weg geloof ik niet dat het ooit zal lukken. Ik beleef het niet meer, hoop ik, ik word vóór die tijd overgeplaatst naar een seminarie als leraar in kunstgeschiedenis. Wacht, ik geef u het tijdschrift met mijn artikel over Pierre, waarvoor ik ben gekomen.' Hij greep in zijn binnenzak en keek naar de tafel. 'Mogen we erbij gaan zitten? - Ik stort een vloed van woorden over u uit en u houdt zich onaangeraakt, - maar ik weet het niet... Mijn zuster heeft diepe gronden, zegt Pierre. We tutoyeren elkaar, hij en ik, we hebben een allerprettigste tijd gehad.'

Weer woelde hij in de as en legde zijn hand om de waterketel daarboven.

Marguerite zei: 'Er is geen vuur meer.'

Hij vroeg: 'Waarom neemt u geen butagas, of elektriciteit? Pierre zegt dat u rijk wordt door uw akkers.'

'Pierre weet er niets van.' - Maar ze knielde en maakte vuur.

Nu legde hij het tijdschrift open op tafel en wees haar de reproducties, toen ze bij hem kwam zitten. Ze zag menselijke figuren zoals Pierre die op zijn achttiende jaar al had getekend, en toch anders, dunner van lijn en scherper. De ander keek met haar mee alsof hij zijn indrukken op haar wilde overbrengen. 'Voel je de spanning hierin?' vroeg hij

op gedempte toon, ‘hij heeft het vibrerende leven gezien en tracht dat heel zorgvuldig tussen lijnen te vatten. De kleur wordt hier overbodig, ik zou een muurschildering van hem willen in wit en grijs.’

‘Altijd die muurschildering,’ zei Rite met een flauwe glimlach, ‘moet die het geloof vervangen?’

‘Ja - of het herscheppen en verdiepen. De mens zien in het hart van de wereld, de mens lijdend aan de schepping, niet een god die lijdt om de mensen.’ Hij zweeg een ogenblik en het was Rite of hij luisterde naar het vuur en het water dat erdoor werd verwarmd, toen ging hij voort: ‘De mens lijdt aan het onvolmaakte, dat wil zeggen: de schepping is niet voltooid en zal geen einde hebben. Hoe zouden wij kunnen leven in de voltooide tijd? Er is de cirkelgang van de seizoenen, kunt u mij tegenwerpen, van de kerkelijke hoogtijdagen, maar die trillen anders in ons bij iedere wederkeer, dezelfde hand en vingers kneden aan ons voort. Hoor, het water begint te zingen. Ik heb nog eens hier bij u gezeten op dit uur, en toen was het anders dan nu. Maar ik zal u vertellen over Pierre op Montmartre, in Parijs. Hij zwerft de stad door op zoek naar mensen, want hij kan niet rustig in zijn web zitten, hij is een jagende spin.’

‘Is hij getrouwd?’ vroeg Rite en stond op om koffie te malen, maar ook uit behoefte aan beweging.

De pastoor keerde zijn stoel om zodat hij haar kon blijven zien. ‘Dat niet,’ zei hij, ‘maar Pierre heeft me wel over een vrouw gesproken. Ze scheen hem juist te hebben verlaten, ik weet niet waarom, - hij zei dat ze stellig terug zou komen en dat ze fatsoenlijk was - ik heb er weinig aandacht aan geschonken.’ Hij lachte even. ‘Zo'n vrouwengeschiedenis hangt er maar losjes bij - neemt u mij niet kwalijk. De laatste avond dat ik Pierre zou ontmoeten is hij niet verschenen. Natuurlijk kan dat verschillende oorzaken hebben gehad, waarvan de minst voor de hand liggende zou zijn dat ik hem heb teleurgesteld of mishaagd.’ - Weer lachte hij, kort en

gehinderd. ‘Je zou kunnen vragen waarom ik het eerst noem wat het laatst in aanmerking zou komen? - Goed, ik heb hem tegen de schenen getrapt, hij zegt dat ik hem wil gebruiken om voor mezelf een leeropdracht te bereiken, - maar wat gaat hem dat aan? Zelfs al zou ik niet oprecht zijn in mijn bewondering van zijn kunst: ik kan hem niet schaden of ik moest een zo grote beunhaas zijn...’ Hij brak af en keek haastig naar de vrouw bij het vuur, die zijn blik opving en voelde dat hij zichzelf beschuldigde. Ze werd week om hem, maar wist niets te zeggen. Een ogenblik later zette ze de koffie voor hem neer.

‘Had je een half uur geleden al naar bed willen gaan?’ vroeg hij.

Ze knikte. ‘Ja, - maar het hindert niet.’

‘Sta je nu morgen wat later op?’

‘Nee, ik word altijd om zes uur wakker.’

Een ogenblik stilte.

‘Zie je madame Carol vaak?’

‘Ik zie haar - in het dorp.’

‘Maar je hart gaat niet naar haar uit? Ze heeft een moeilijk leven gehad of althans een moeilijke tijd.’

‘Ja, ik weet niet of ze daar nog veel aan denkt.’

‘Ze is stellig een vrouw die kan vergeten.’ - Hij legde zijn handen om de warme koffiekom en het gebaar trof Rite.

‘Heb je het koud?’ vroeg ze.

Hij antwoordde: ‘Je moest een paar gemakkelijke stoelen hebben bij het vuur en leren daarin te zitten. En toch trekt je eenvoud mij zo aan, de hardheid voor jezelf. Ik weet niet of je die ook zou uitstrekken tot je kinderen, zoals je vader dat heeft gedaan. Het dorp moest een standbeeld voor hem oprichten en in het voetstuk beitelen: De Oude Puyvot, - nu, aan de vooravond van zijn demoralisatie.’ Hij grijnsde. ‘Pierre zou er niet door benadeeld worden, de ontwikkeling gaat voort. En wat jou betreft, Rite, je moest een man nemen, niet omdat je te hard werkt, maar te eenzijdig, of - hoe moet

ik het zeggen? - te onbewust, misschien. Je wordt 's morgens om zes uur wakker door je harde plichtsgevoel, niet doordat je kind huilt of lacht.'

Met een verlegen glimlach zei de vrouw: 'Babette, de geit, wil worden gemolken.'

'Juist en de gewone dagtaak begint, niemand stoort je, en van jezelf eis je niet anders dan dat werk op je akkers. Je hebt wat geld op de Bank staan, het zal ieder jaar vermeederen. Wat doe je ermee? Bezoek je je broers op feestdagen met een tas vol geschenken voor hun kinderen?'

Je komt niet in de kerk om wat te offeren voor de armen - of alleen als ik het niet zie? Als Pierre komt, wat zal hij hier vinden, een zuster die hem met open armen ontvangt, of een stugge vrouw bij de dode as van de haard? Je denkt dat Trude Carol haar echtelijk drama is vergeten, maar heb je haar al de gelegenheid gegeven erover te praten? 's Avonds ben je moe van de zware dagtaak; je zou hulp kunnen nemen, maar liever laat je de geest verdoven door het zwoegende lichaam, in zon en wind.'

- Hij brak af en zat met gebogen hoofd.

Marguerite was te ontroerd om te antwoorden. Aan alles wat hij had gezegd zou ze langzaam zijn toegekomen, dacht ze, heel langzaam, misschien zou het de tijd van een leven hebben gekost. En toch had iets hiervan haar al voorgezweefd, ze had aan de mooie grijze jurk gedacht onder haar bed, - ze zou Gertrude wel vaker hebben opgezocht, als ze zich tot haar had aangetrokken gevoeld. Ze wist niet of ze geld had, de erfenis van haar vader was nog niet verdeeld, want Pierre had zich schuilgehouden.

'Denk er eens over,' zei de pastoor, 'je bent een bewonderenswaardige vrouw, maar je moet worden wakker geschud.' Ze stond op. 'Wilt u nog een kop koffie - met brood - of... Ik heb niets anders in huis dan brood.'

Hij glimlachte even. 'Ik ben ongevraagd gekomen,' zei hij, 'laat ons koffie drinken. Ik had ook iets kunnen meebrengen.'

gen, iets anders dan een tijdschrift over beeldende kunst. ‘Altijd die muurschildering’, heb je gezegd, maar toen ben ik van onderwerp veranderd, - onvoorbedacht, geloof me, misschien doordat je me met je blik tot in het diepst had geraakt. Als ik daaraan denk, zou ik al mijn andere woorden willen terugnemen, want je zuiverheid doet wonderen. Misschien heb ik je willen kwetsen, omdat ik van je houd, of omdat je mij aan mezelf hebt uitgeleverd. Zelfs al zou ik niet oprecht zijn in mijn bewondering voor Pierre's kunst, heb ik gezegd, het zou hem niet schaden, of ik moest zo'n grote beunhaas zijn... Dat moment is het geweest, je hebt gezwogen en koffie voor me neergezet. Mijn beschouwing in dat tijdschrift kan je niet beoordelen, en dan: ik heb wel wat geleerd. Maar jij proeft het hart.’ Hij stond op. ‘Ik zal naar huis gaan en bidden, als ik kan. Misschien maakt God me nog tot een goede herder en schrijf ik nooit meer een woord over beeldende kunst, - later. Op het ogenblik ben ik middenin een artikel dat ik zal moeten voltooien, want ook dat is een taak, ik heb het Trude Carol voorgehouden: het eenmaal begonnene afmaken. Een luchthartig begin, een consciëntieus einde, het werk roept het geweten wakker.’ Hij liep naar de deur. ‘Wel te rusten, Marguerite, we zien elkaar gauw weer.’ Plotseling greep hij haar hand en drukte de mond erop - zijn lippen waren warm en droog.

‘Wel te rusten’, zei ze zacht, draaide het slot van de deur om en bleef een ogenblik roerloos staan, luisterend naar zijn voetstappen. - Ik zal niet in waanzin het huis uitlopen, ging het door haar heen, ik ben koel en rustig van binnen. Nu fronste ze het voorhoofd. Ik moet met hem oppassen, - wanneer is hij oprecht geweest en wanneer niet? ‘Het werk roept het geweten wakker’, dat kan ik onthouden, - maar niet wat hij over mij heeft gezegd. - Ze zette de gebruikte kommen in de gootsteen, nam het tijdschrift op, stond er besluiteloos mee in de hand en borg het toen in de kast.

De stilte van de avond drong tot haar door, een stilte waar-

in alle gedachten oplossen, en die ze bleef horen terwijl ze naar boven liep en haar kleren aflegde.

In het nieuwe jaar waren de werkzaamheden aan kasteel Rinolli begonnen, Arnolfi had het werk in handen genomen, na veel overleg met Valin, den nieuwen eigenaar. Over de jonge Noorse vrouw en haar kind werd nauwelijks meer gesproken, Rinolli scheen een huis in Nice te hebben gekocht en sommigen zeiden dat hij met de jonge Franse verpleegster was getrouwd, maar niemand wist er het rechte van.

Marguertite legde haar akkers bloot voor het komende getij, maar de wijnstok had ze niet gesnoeid: werd er vorst verwacht, dan mocht het hout geen verse wonden hebben, waarin het levenssap licht bevroor, een kwaad dat tot het hart kon doordringen en de struik doden. Ze wist hoe haar vader in de herfst het dorp had afgelopen en zelfs wel het naaste dorp, op zoek naar een of meer grote wijnbouwers, die in de avond ergens hun glas dronken. Dan voegde hij zich bij hen en hoorde hun verwachting omtrent de komende winter. Toen Pierre zo'n jaar of veertien was geworden, had hij eens gevraagd: 'Waarom steek je zelf je vinger niet in de wind en profeteert?' - waarover de ander de schouders had opgehaald, zeggend zich veilig te voelen aan de hand van de groten. Ook Marguerite volgde het voorbeeld van anderen, maar zocht hen niet in de kroegen, ze liep eens langs de bebouwde hellingen en zag hoe er werd gewerkt. Niemand had nog gesnoeid, maar januari ging voorbij zonder nachtvorsten. Ze werkte regelmatig als altijd en verlangde naar het voorjaar, of ook nog naar iets dat ze niet kon noemen, - de komst van Pierre misschien? Soms dacht ze zekerheid te willen hebben omtrent haar erfdeel en overwoog naar den notaris in de stad te gaan, zonder tot een besluit te komen: het dagelijks werk liet geen grillen toe. 'Beuzelarijen,' zou haar vader hebben gezegd.

Eens, een zondagmiddag in maart, liep ze van haar akkers

buiten het dorp om naar het huis met de torens. Er speelden een paar kinderen op het grote hek, dat ze in zijn scharnieren lieten draaien; de oprijlaan lag vol kalk, in het gras stonden bakken met mortel en kruiwagens vol portlandcement. Daartussen bloeiden druifhyacinten en anemonen. Een grote kamer met balkondeuren bleek de opslagplaats van sanitair te zijn. Later kom ik hier nooit weer, dacht Rite, terwijl ze langzaam om het huis heen liep, ik ken deze cipressen, dat laantje met laurieren, het bamboebosje in die hoek, van buitenaf gezien door de omheining; het is altijd verboden grond geweest, nu zal het nog anders worden, vreemd door onverschilligheid. Ze voelde een beklemming die op angst leek. Als de vreemdelingen kwamen, zoals Antoine haar had voorgespiegeld, dan zouden alle vervallen huizen in het dorp haar dit angstgevoel geven. Ze hoorde een stem die de jongens verbood op dat hek te spelen. Ze lieten er zich vlug afglijden en holden weg. Een jongeman liep door de oprijlaan, keek naar Rite en draaide het hoofd weer af. Hij was gekleed in een smetteloos duifgrijs kostuum en had een slank lichaam. Rite schrok bijna van zijn schoenen, die bestoven leken door de kalk, maar zag meteen daarop dat ze zwart waren met witleren wreef. Ze ging door het hek dat wijd open stond en aarzelde: zou ze het vrije veld kiezen, of terugkeren naar het dorp? Ze besloot tot het plein, waar ze in de zon zou kunnen zitten, de platanen hadden nog geen blad.

Even later kwam ze Arnolfi, den aannemer tegen naast een man van middelbare leeftijd, blijkbaar ook op weg naar het rustende werk. 'Ga gauw naar huis,' riep Arnolfi haar toe, 'er is een verrassing voor je,' - en de ander keek met meer aandacht naar haar dan de jongeling had gedaan. Ze versnelde haar stap niet, maar nam de kortste weg. Zou Pierre zijn gekomen, dacht ze, of Justin met vrouw en kinderen?

- Het straatje voor haar huis was leeg, ze liep de stoep op en keek in de kamer. 'Hallo!' riep ze en nog eens: 'hallo!' - Geen antwoord; - wie zou er ook wachten in die sche-

mering, terwijl het buiten zo licht was? Ze liep de ruige helling op van de ruïne en zag mens noch dier, alleen in het gras de eerste madeliefjes. Terug door de straatgeul, rechtsom bij de fontein, daar stond Pierre naast den pastoor, één elleboog tegen de kerkmuur geleund. Hij ging haar tegemoet, omhelsde haar en ze gaf zich over aan die omarming als een jonge, verlangende vrouw. Bijna schrok ze van zichzelf en liet meteen de steun van zijn schouders los. Antoine keek naar haar met een flauwe glimlach en even geopende mond. 'Pierre', vroeg ze, 'hoe ben je gekomen?'

Hij droeg een zwarte, nauwe pijpenbroek, een hel geruit jasje en een alpino.

'Gevlogen naar Nice,' zei hij, de woorden over de tong spreidend, 'vol de nuit', aan het strand op een vlondertje geslapen, langs de weg gelopen om een lift en meegereden met - wie denk je? - overigens pas na twintig kilometer - met Valin, van het Grand Hotel Rinolli.' - Of hij geen geld meer had? - jawel, maar geen zin het uit te geven. Hij lachte. 'Soms is het leuk om rijk te doen, soms om je arm te houden. Wat jij, zuster, jij hebt vandaag ook je bedeldag, als ik het zo zie.'

Rite bloosde. 'Ik ben nog even aan het werk geweest.'

Pierre nam haar scherp op. 'Je bent knapper geworden,' zei hij, niet aantrekkelijker voor iedereen, maar beslist knapper, - vind je niet, mijnheer de pastoor? Ik ben blij dat mijn zuster geen populair type is, geen 'aardig vrouwtje', maar ze kon zich wat meer verzorgen.' Hij nam haar arm en begon met haar voort te lopen. 'Allons, we gaan naar den notaris in de stad, en als we ons erfdeel hebben, kopen we ons rijk. Rijk is wie geen schulden heeft en veel goederen bezit, geld in de kast laat arm. Zal je dat goed onthouden, kind, als ik weer weg ben? Want ik ga gauw terug, ik heb hier al veel bereikt door het toeval, dat me de wagen van Valin heeft doen binnenstappen. - Dag Antoine!' riep hij over zijn schouder, 'we zien elkaar nog' en sloeg de hoek om naar het

oude huis.

Voor de stoep hield hij stil, het hoofd heffend naar het kleine raam.

‘Valt er daarachter iets te beleven, is het donkere krot licht gemaakt?’ En toen Rite bleef zwijgen: ‘Ik stel voor naar Tolliac te wandelen door het dal en daar een goede maaltijd te nemen, dat we tegen een stootje kunnen. Morgen dien notaris opbellen, spijkers met koppen slaan.’

‘Dus je blijft slapen?’

‘Natuurlijk, - als je het jongensbed niet hebt verkwanseld.’ ‘Ik zal een andere jurk aantrekken,’ zei ze, en met een glimlach: ‘jou ter ere.’

Ze tafelden lang in de herberg, waar zondagsgasten aan de toonbank kwamen drinken. Pierre, die een licht woord had voor dezen en genen, gaf toch grote aandacht aan zijn zuster, en Rite voelde hun gemeenzaamheid als in haar jeugd, maar bewuster nu en vaster. Ze had zijn levende blik gezien toen ze in de grijze jurk beneden kwam. ‘Heel goed,’ had hij gezegd, op een toon die ze herkende, ‘heel goed, hoe kom je daaraan?’ ‘Van madame Dutour gekregen.’

‘Dat is die rijke vrouw om de hoek, voor wie je werkt? Als we bij den notaris zijn geweest, zeg je haar op.’

Ze trok even met de schouders. ‘Waarom?’

‘Omdat je de tijd nodig hebt voor jezelf - je zult eens zien, in de toekomst...’

Met een verlegen lachje had ze gezegd: ‘Praten mannen altijd over de toekomst? Antoine doet het ook.’ Nu, onder deze maaltijd, voelde ze telkens weer de prikkel van dat woord, en herhaalde voor zichzelf: je zult eens zien. Ze vroeg Pierre naar zijn leven, het wonen op Montmartre - met zijn vrouw? - of een vriendin?

- Ja, een vriendin was een vrouw. Een appartement op de vijfde verdieping, een keuken-zitslaapkamer, met Marie te delen, zolang ze er was, - een groot atelier waar ze niet mocht komen, en een grandioos uitzicht over Parijs - een rotstad,

overigens.

- En verkocht hij veel?

Pierre stak de lippen vooruit. - Hij was nu een beetje in de mode, maar dat zou voorbijgaan. Hoe meer de kritiek hem prees, hoe wantrouwiger hij werd tegenover zichzelf. Nu viste hij de Amerikanen uit de straat op, die liepen te snakken naar een doek van Pierre Puyvot, en de kunsthandel was uitverkocht of had geen keuze meer. In dat laatste geval werd hij brutaal. 'Sir, het is niet aan u een keuze te hebben.' Vonden ze prachtig, als ze over de eerste schrik heenkwamen, maar was voor hemzelf misschien - hij hief weifelend de handen op - op de duur misschien fataal. En plotseling: 'Rite, het is goed terug te zijn, ik moet leren uitkijken.'

Ze wist niet of ze hem begreep, en toch deed hij haar juist nu aan hun vader denken, die ook had kunnen zeggen: je moet leren uitkijken, en op zijn grimmige toon betekende dat: behoed jezelf. Ze schrok bijna van dit inzicht en zweeg, maar een ogenblik later vroeg ze Pierre: 'Wat stel je je voor van de kennismaking met die Valin?'

Hij gaf haar een snelle blik. 'Muurschilderingen.'

Bijna schoot ze in de lach. - Daar had Antoine het ook altijd over, maar als hij nu toch genoeg verdiende in Parijs...

- Genoeg, genoeg, - hij zou wel eens een huis willen kopen, het hoefde nog geen kasteel aan de Loire te zijn, hier ergens, een Provengaalse 'mas', een huis met een eerlijk gezicht. En dan moest hij een auto hebben, - niet dadelijk een Rolls Royce, een Fordje was goed genoeg, een mens kon niet blijven liften. - Ha, daar gleed de Chrysler van Valin aan, een gerenommeerd eethuisje, dit. Hij grinnikte,

Valin kwam binnen met zijn zoon en Arnolfi; Pierre stelde zijn zuster voor, de jongeling met de zwart-witte schoenen gaf geen blijk van herkenning, maar de vader zei glimlachend haar al te hebben gezien, en Rite merkte met voldoening dat Pierre hun beider beslotenheid niet prijs gaf.

Ze gingen weer tegenover elkaar zitten, en de nieuwgekome-

nen schuifelden verder. Toch bleek Pierre in gedachten nog met hen bezig te zijn. 'Faites vos jeux,' zei hij, 'wie zal het gelag betalen?' Arnolfi heeft het werk zo scherp mogelijk gecalculeerd, maar Valin heeft een hard hoofd in de onderneming, hij moet dien slappen jongen van hem in het zadel zetten, anders zou hij die kast nooit hebben gekocht, en zo'n verbouwing kost duizenden.'

'Ik had bijna de kalk van zijn schoenen geveegd,' zei Rite, waarop Pierre schaterde en zei: 'Jouw knechtje worden zou heel wat beter voor hem zijn, maar krijg dien knaap eens zo ver.'

'Stil - ze horen je lachen.'

'Welnee. De oude heeft mij gevraagd of er goede krachten in het dorp woonden, die hij kon aantrekken', en ik heb op mijn vingers geteld: Een Russische graaf, geknipt voor chasseur, een oud-hoogleraar in de wiskunde: boekhouding, Gertrude Carol: hoofd van het personeel, mijn zuster: leverancier van rozen, druiven, perziken, olijven.'

'Gertrude heeft haar Tehuis.'

'Dat ze misschien graag wil opdoeken. - Wat eten we nog?' 'We gaan gauw weg,' zei Rite, 'dat die man niet denkt ons naar huis te moeten rijden.'

'Geenszins, het zit hier prettig en ik heb trek in kaas.'

'Ik moet je kamer nog doen, je bent zo onverwachts gekomen.' 'Liggen er dode muizen?'

'Misschien wel.'

'In of onder het bed, dat is de vraag. Natuurlijk laten we ons naar huis rijden, ik ben goede maatjes met Valin, den vader - de jongen heet Charles - ze zouden mij wat kunnen laten verdienen, vind je niet?'

Ze gaf geen antwoord en Pierre bestelde kaas met koffie en gebak.

Hij bleef drie dagen, maakte een afspraak met den notaris in Draguignan voor de dinsdag, liep maandags naar de overkant

om Justin te waarschuwen, zwierf de laatste dag door het dorp, en tekende met krijt op de lange, kale muur van de keuken-kamer, onderbroken alleen door de kapstokhaken. Hij probeerde die dingen eruit te trekken, maar ze zaten zo vast dat het hem niet gelukte. - Dit alles zou ze binnenkort veranderen, zei hij, ze had geld, de erfenis was niet mee-, maar ook niet tegengevallen, ze zou het huis in overeenstemming brengen met de grijze jurk van madame Dutour, met de beschaving van het eigen hart, de eisen van de tijd, de behoeften van het oog. Hij haalde een ladder uit het onderhuis en begon de muur af te stoffen. De haken, zei hij, leken daaruit gegroeid te zijn als het gewei uit de kop van een eland, machtig om te stoten. Nu wist hij waardoor het huis zo weinig hospitaal was, - wie kwam hier, behalve Antoine, die alles zou trotseren om haar? Mijn God, een gehangene was het enige waartoe hij zich geïnspireerd voelde. - En hij tekende zijn eigen kop, een touw om de hals, vastgeknoopt aan de takken van het gewei.

Rite liep weg om boodschappen te doen. Toen ze terugkwam, zag ze Justin tot aan de knieën afgebeeld, die met een domme uitdrukking op het zware gezicht naar de opgeknoopte staarde, zag zichzelf, het hoofd geheven, kijkend naar haar beide handen. 'Die handen zijn veel te groot,' zei ze, 'groter dan mijn borst.'

Pierre knikte peinzend. 'Dat doet het perspectief, ze steken vooruit. Je bent plotseling verbaasd dat ze van jou zijn, zie je dat in de uitdrukking van het gezicht? Je hebt ze het ruwste werk gegeven, ze zijn willig en bekwaam, maar...' Hij stond tegen de grote kast geleund en bleef met een flauwe glimlach om zijn mond naar het werk kijken. Door die aandachtige blik voelde Rite haar hart kloppen. Ze herinnerde zich dit kijken van Pierre, dat hij met zijn hele lichaam scheen te doen, en toch was het nu anders dan in zijn jeugd. 'Wat wilde je zeggen van mijn handen?' vroeg ze, 'ze zijn willig en bekwaam, maar...?'

Hij bleef in dezelfde houding staan. 'Ik weet het niet - ben jijzelf verwonderd, of zijn die handen het?' Plotseling lachte hij. 'Het is niet geworden wat ik dacht, een voorstudie van de wonderbare visvangst, waar Antoine zo verzot op is, - en wat Valin zou willen? - romantische zoetheid, of misschien niets. - Nou, je kunt dit altijd overkalken.'

Voorzichtig zei ze: 'Het zal een beklemming geven op den duur, altijd die gehangene,' - en toen hoorde ze hem weer lachen.

5

Begin augustus van dat jaar was het Grand Hotel Rinolli met een twintigtal gasten geopend en hoewel er een paar jonge meisjes uit het dorp werkten, omtrent de feestavond, de eerste zondag door de directie aangeboden, wist men het fijne niet. Spijs en drank moest voornamelijk uit Nice zijn gekomen, de jonge Valin werd, behalve in de glanzende Chrysler, ook achter het stuur van een kleine vrachtwagen gezien, - en dat er was gedanst, sprak vanzelf.

‘Het kan niet veel soeps zijn geweest,’ had Argot, de burgemeester, met een knipoogje naar Arnolfi gezegd, terwijl anderen zich om hen schaarden. ‘Ze zitten daar op een kluitje, de deuren dicht, geen gaande en komende man, geen vonk en walm van een grote stad, ze konden zich bezuipen, dat was alles.’ - Arnolfi bracht die woorden trouw over en Rite hoorde ze van Antoine, toen hij nog eens de muurkrabbels kwam bekijken. Haar kop en handen vooral, zei hij, getuigden van een grootse visie.

Kortaf zei Rite, de muur toch te moeten witten. Waarom? - omdat Justin en Berthe zouden kunnen komen, hun oudste jongen was ziek, en ze moesten dat hoofd van Pierre met die dode ogen niet zien.

- Ach - bedoelde ze niet de domme uitdrukking op het gezicht van Justin?

Ze had een weifelend gebaar en vond geen wederwoord.

‘Wat scheelde den jongen?’

‘Difterie, Berthe kwam medicijnen halen.’

‘En bidden,’ vulde de ander aan. Nu Rite dit zei, wist hij haar schoonzuster te hebben gezien voor Maria met-het-kind, zeer verzonken, niet in staat te zien hoe slecht dat beeld was.

‘Gelukkig maar.’

- Weer ging de ander voor de muur staan. ‘Niet in staat te zien,’ herhaalde hij prevelend. ‘Weet je, Marguerite, de men-

sen zouden door het goede omringd moeten zijn van kinds af aan, dat ze eraan wennen en er onbewust door worden gevormd.'

'Wat is het goede?'

Hij wendde zich om en keek haar peinzend aan. 'Jij weet het, je leeft in de natuur, je houdt van boomgestalten, van een heuvelmassief, van het gezicht op Tolliac, - maar hier in huis ben je blind.'

'Ik wil mijn eigen portret niet zien, - en die gehangene.'

Kort daarop - ze was die dag al aan de druivenpluk begonnen - maakte ze een emmer met witkalk klaar in de schemerende avond en droeg de ladder naar boven. Pierre heeft mij toestemming gegeven, dacht ze, en bovendien: dit is *mijn* huis. Tot haar verwondering werd ze ontroerd door die woorden, alsof ze meer betekenden dan ze ooit had geweten, - maar het was ook nog niet zo lang háár huis. Na vaders dood had niemand het haar betwist, maar zijzelf had het niet begrepen. Wat begrepen? Ze werkte op haar akkers, ze kende het leven heel goed. Toen ze Alfred lief had, was er die begroeide helling geweest, dat kleine strookje niemandsland tussen de ontgonnen velden, - geen huis. Haar neusvleugels bewogen. Natuurlijk geen huis, een wilde liefde, die nergens onderdak zou krijgen. En die late middag aan de beek onder Tolliac was de oude Barjoff verschenen. Zou hij zich hebben afgevraagd, waarom een vrouw zover van huis haar kleren waste? Hij noemde haar naam: 'Marguerite Puyvot,' en die naam was toen opeens een dak boven haar hoofd geworden, muren die haar beschermden. Nu roerde ze de kalk om en besteg de ladder; hoe goed kende ze die geur en het zovende geluid van de kwast. Altijd begon je met te zeggen: ik zal niet morsen, en dan vielen er al grote spatten op de grond. - Ze streek over het hoofd van Pierre, de lijnen bleven zichtbaar onder het vocht, - maar Berthe zou vanavond niet meer komen. Ze had bij den dokter willen aangaan om naar den kleinen Paul te vragen, maar had het verzuimd. Justin en Berthe woonden te afgelegen met

dat zieke kind en mochten het niet meer vervoeren. Berthe had lang liggen bidden, volgens Antoine. Had Piémont, de dokter, gezegd: kom over een half uur terug, of had ze meteen naar huis kunnen gaan met de medicijnen?

Ze verplaatste de ladder. Toen ze weer boven stond en de rechterarm ophief, voelde ze zich loom en leeg van binnen, alsof het bloed uit haar hoofd wegtrok.

Er werd op de deur geklopt en Trude Carol kwam binnen.

‘Hallo! wat doe jij?’ Ze keek met open mond. ‘Ben je dan nooit moe?’

‘Ik zou dit graag afmaken,’ zei Rite, Pierre heeft als een kwajongen op de muur gekrast.

‘En als ik dat nou juist wou komen zien? Volgens Antoine is het geweldig.’ Ze lachte. ‘Ha! jouw profiel en je handen zijn nog over, een paar reuze-werkhanden - de aarde en haar vruchtbaarheid - heeft Antoine er al een foto van laten maken?’

‘Niet dat ik weet.’

‘Hm - hij zal deze ijver van je niet leuk vinden.’

Driftig hief ze de kwast op en weer spatten er druppels op de grond.

‘Hij heeft vijf maanden de tijd gehad voor zijn foto.’

‘Je morst,’ zei Trude, maar praatte meteen door. ‘Weet je dat zich hier een fotograaf heeft gevestigd? Hij woont bij de Barjoffs, voorlopig, en Nicolai snijdt beeldjes uit hout. - Hij heeft het in zijn vingers, zegt Céline, nu komen we er bovenop, als de Amerikanen niet te lang uitblijven. En dat kleine vrouwtje - hoe heet ze? - madame Rubinno, gaat Provençaalse rokken maken, en Nicolai timmert vitrines voor zijn beeldjes, het glas is al besteld. Wat ga jij doen? Je huis ligt gunstig, het laatste kavalje voor de ruïne. En plotseling met luide stem: O domkop, dat je die tekeningen oversaust!’

Rite beet zich op de lippen en werkte voort, het gevoel van duizeligheid was geweken en ze zon op een middel om Trude kwijt te raken. Die babbelde alweer, nu over het inwijdings-

feest van Valin. ‘Er begon iets uit te lekken, och, natuurlijk kon het niet geheim blijven, de jonge Valin, Charles, had een film gemaakt, hij liep toch met zo'n kastje voor zijn buik? De dokter was tweemaal genomen bij het uitrijden, maar het begon in Tolliac, dat een Italiaans dorp moest voorstellen; een jonge vagebond verscheen er op een schoen en een slof, de eerste Rinolli. Dan bossen, bossen en een fjordenkust ergens in Noorwegen; hij kocht, leverde hout - loopgraven in de oorlog '14-'18. Hij wordt rijk, wordt miljonair, ziet een plaatje van een Elzasser kasteel en laat zich dat bouwen, hier in Brousse. Volgen onze steegjes en krotten, fonteinen en platanen, het jeu de boules op het dorpsplein.

Als het kasteel klaar is, sterft Rinolli, maar hij heeft een zoon. En dan kwam Pierre op de proppen in de rol van Alfredo, - een kolfje naar zijn hand. Een blond vriendinnetje van Charles Valin was de Noorse vrouw geweest en viel in het gat, of liever: lag bij het eerste grauwe licht beneden op de straat in een doorweekt nachthemd, en wát voor nachthemd! Muziek? och, ze wist niet of er een achtergrond van muziek bij was, maar natuurlijk zou ze de film eens zien, ze liet zich door Charles introduceren, dat leek nogal een onnozele jongen, - of door Pierre. Had Marguerite geweten dat Pierre hiervoor was gebleven? Misschien kwam de idee van hem: geen muurschilderingen in het hotel waaraan ik kan verdienen, dan een film. Er waren ook natuuroptochten, de stuwdam in de Siagne, het Romeinse bruggetje, bereikt langs het haast onvindbare pad, de klim naar St. Odon, de wilde bloemen, de olijvengaarden, het oude St. Odon, het feest op de naamdag van zijn heilige, de farandole, alles heel onschuldig, maar die doodval was een beetje bedenkelijk, vandaar de geheimhouding.’

Intussen had Rite de laatste lijnen overgekalkt en daalde van de ladder. Ze zag dat haar bezoeker aan de tafel was gaan zitten.

‘Ik heb een paar druiven voor je,’ zei ze, ‘de eerste, - en dan moet ik nog even weg.’ Ze nam een tros witte druiven op en

legde die voor madame Carol neer. Gertrude glimlachte. ‘Je bent een goede gastvrouw, maar een beetje traag, - dat zegt Antoine ook.’

‘Een buurvrouw, die zo eens aan komt lopen noem ik nog geen gast.’ Half van Trude afgewend legde ze een tweede tros op een schotel. ‘Mijn kleine neefje is ziek,’ ging ze voort, ‘een kind van Justin, ik wil naar hem informeren bij den dokter.’

‘En je biedt hem druiven aan, dat hij den jongen beter maakt?’

Geen antwoord.

‘Moet je die emmer niet opbergen, en de ladder?’

‘Ik ga er morgen nog eens overheen.’

Gertrude at gretig van haar druiven. ‘Ken je den dokter goed?’

Een hoofdknikken. - Door vaders lange ziekbed.

‘O ja. Je bent helemaal in de stemming van ziekte en dood; ik dacht je een plezier te doen met mijn verhaal over de film, maar niks hoor.’

‘Ik weet niet of ik het moet geloven.’

Gertrude keek op en schamplachte. ‘Zolang je daar blijft staan, als een engel der wrake, zal je het niet geloven.’

‘Ik kan niet zo laat bij Piémont komen.’

‘Was dan eerst gegaan en had daarna gekalkt.’

Een ogenblik stilte.

‘Als het dorp straks vertelt dat ik een verhouding met Antoine heb, zal je dat geloven?’

Rite deed een stap naar de deur, zich op de lippen bijtend. ‘Komt dat ook in de film voor?’ vroeg ze, en dacht: een verhouding met Antoine, maar dat is me niet nieuw, heb ik het niet al lang geweten? Wat gebeurt er in dit dorp, dat er wordt gesproken over de engel der wrake? Is Antoine een slecht priester? Waarschijnlijk wel in de ogen der mensen. In mijn ogen is hij een - een onbegrijpelijk man, hij slaapt bij Trude en vergeet zichzelf. Maar meteen ook had ze spijt van die woorden, hij was haar vriend, ze wilde hem niet afvallen. - Ze stond daar met die schotel in de hand, ze moest iets aan-

trekken, het was koel buiten. Waar had ze haar mantel geborgen? - De kapstokhaken waren leeg. Het gewei van een eland, had Pierre gezegd, machtig om te stoten. Morgen zou het gewone leven terugkeren, tenminste als het kind niet stierf, - difterie was een gevaarlijke ziekte, - ze moest nu naar den dokter. Haar mantel hing opzij van de grote kast: ze trok hem aan. 'Kom,' zei ze.

Achter elkaar liepen ze de stoep af, bogen om de fontein en gingen met een korte groet uiteen.

De toestand van het kind was zorgelijk.

Berthe, de vrouw van Justin, was vroom geworden door het bidden, zoals de pastoor met een lichte glimlach had gezegd; ze kwam iedere zondag in de kerk, liep haar voeten stuk op de ruwe wegen en zag nog nooit hoe lelijk het Mariabeeld met de blauwe mantel was. 'Toch zullen we blijven vechten,' zei hij, 'om een zuiverder geest.' Hij liep niet meer omhoog naar Marguerite's keukenkamer, maar bleef onderaan de stoep staan als zij voor de open deur zat en ging al gauw bedrijvig verder, zijn soutane wegschoppend alsof het gevecht hem riep. De kleine Paul was niet gestorven, de moeder had een nacht van grote onrust doorgemaakt, waarin ze telkens naar het kind ging kijken, wankelend tussen hoop en vertwijfeling, voor beide bevreesd, maar wist later dat juist die vrees de hoop was, die in haar opbloeide. Ze trachtte dit haar schoonzuster uit te leggen, aan Rite's tafel gezeten, na de mis. 'Jij die nooit de angst hebt gekend om een kind,' zei ze, 'jij kent dit niet. Vroeger dacht ik dat we rust kregen door te hopen, - dat is niet zo, de hoop is onze groeikracht.'

'En als Paul zou zijn gestorven?' vroeg Rite.

De ander fronste het voorhoofd. - 'Vraag dat niet - hij leeft en wordt een echte kwajongen. De dokter zegt: wij bidden om de lasten van het leven, en dat is wel zo, we kunnen niet anders, denk ik.'

Wat later vroeg ze naar het nieuwe hotel; of het zou rende-

ren? Ze had nogal wat auto's gezien op de bochtige weg omhoog. Op ieder willekeurig punt, had Piémont gezegd, wilden de mensen samenkomen om elkaar te zien, dus waarom niet in Brousse? Toch moest er een voorwendsel zijn en als de natuur dat niet bood, werd het door de mens geschapen, maar een hotel in een nagemaakt kasteel leek hem kinderwerk. De burgemeester schermde met de tand des tijds, de pastoor wilde het met de moderne kunst proberen. Zij begreep daar niets van, maar hun naam werd erbij genoemd. De akkers hoefden hun waarde niet te verliezen zolang ze werden bewerkt, maar als Brousse zijn markt kwijt raakte, doordat te velen hun hark neergooiden, - al was het maar de helft van de bewoners... Rite wist dat haar vader zich daarover al zorgen kon maken, het had zijn tijd nog uitgehouden, maar nu... 'Ook jullie aan de overkant zijn op deze markt aangewezen,' zei ze, 'wat denkt Justin te doen als we die verliezen?' Haar schoonzuster trok de schouders op. 'Zo lang mogelijk stand houden; als het dorp zich uitbreidt, heeft het zelf meer nodig, - geen rozen en jasmijn, maar die kweken wij niet, - wel eieren en jonge hanen.'

Dit gesprek herinnerde Rite zich soms na een zware werkdag. De korte winter ging voorbij, het werd voorjaar. Nog had ze haar rozen gesnoeid en zag in spanning de meimaand tegemoet, die de eerste verdiensten moest brengen. Niet dat ze onmiddellijk behoefte had aan geld, maar de opbrengst drukte haar stempel van noodzaak op het werk. Het volgend jaar zou ze misschien olijven planten waar nu rozen stonden, jonge bomen, die vooreerst geen vrucht gaven. Ze wist dat een ver vooruitzien haar moeite kostte, vroeger legde ze zich neer bij de beslissingen van haar vader, nu moest ze zelf denken. De kleine, paarsrode roosjes gingen naar de parfumerie-fabrieken in Grasse, ze werkte voor een wereld die ze niet kende, voor vrouwen die rozenolie in hun badwater stortten, prinsessen uit een sprookje, met een lichaam als een vreemde, witte bloem. Ze moesten ver blijven, die vrouwen, niet willen zien waar de

bloemenpluksters woonden, hoe vervallen de huizen waren, hoe nauw de straten. Als ze kwamen, wilden ze eten en drinken, prullen kopen, foto's nemen, dan bleef er geen tijd voor het werk op de akkers, de grond verkommerde. Justin zou wel gelijk hebben, het was veiliger te werken voor haar eigen wereld, voor mensen die dezelfde behoeften hadden als zij. Zich in te stellen op het vreemdelingenbezoek gaf haar een huiver, maar zonder gedachten aan de wereld der allerrijksten had ze tot nu toe haar rozen gekweekt.

Onderwijl bereidde het dorp zich voor op het nieuwe toeristenseizoen. Nicolai Barjoff had zijn vitrine met beeldjes, meest uit perenhout gesneden, maar grote aftrek vonden ook de voorwerpen, die hij uit de grillige wijnstok maakte en met kleine stenen inlegde. De fotograaf had zijn kastje met foto's en madame Rubinno, de coupeuse, stalde poppen uit in Provençaalse klederdracht, voorlopig nog in de wol- en textielwinkel. Hotel Rinolli trok voorname gasten; zijn korte film was nu algemeen bekend, maar het scènetje van de vrouw in het doorweekte nachtgewaad was eruit geknipt. Wel zag men het fatale gat, voor en na het ongeluk, met en zonder ijzeren staven. Die zomer kwamen de eerste touringcars vol bezoekers. Nicolai deed goede zaken, het winkeltje-van-alles op het plein schoot nog schromelijk te kort. Zijn eigenaresse, een niet meer jonge weduwe, hertrouwde met een tien jaar jongeren man uit Tolliac, die tot die dag als geitenhoeder en mandenmaker een armelijk leven had gerekt. Rite hoorde de autobussen dicht boven haar hoofd voorbijijsuizen als ze haar grond bewerkte en keek niet op. Hier buiten, in de wijldheid van heuvelland en hoge hemel kon ze de beklemming van zich afhouden, die haar in het dorp soms aangreep. Het was haar of de mensen luidruchtiger werden, opgejaagd door gedachten aan rijkdom, los van inspanning en arbeid, en zij, gehard door de natuur, vreesde die rijkdom.

Op een zomeravond was ze naar het plein gelopen waar de mannen het balspel speelden en veel vrouwen rondom zaten te

keuvelen en te breien. Ze zocht hun gezelschap meer dan vroeger, telkens verwachtend te horen uitspreken wat haar verontrustte, maar daartoe scheen het niet te kunnen komen. Wilden ze 's avonds alle zorgen van zich afzetten of voelden ze geen onrust? Ze zag Trude Carol te midden van pensionaires, altijd fris in haar grote, witte schort, een bos op de volle wangen. Over haar verhouding tot den pastoor werd wel gepraat, maar luchtig, als gold het figuren uit een boek, geen dorpsgenoten, en Rite verwonderde zich daarover. Blijkbaar verlangde niemand zekerheid, er waren geen openlijke aanklagers en geen verdedigers. Na wat te hebben rondgekeken, zag ze zich gewenkt door een tachtigjarige vrouw, op het muurtje gezeten dat de rijweg langs de huizen afsloot van het lager gelegen middenstuk onder de platanen.

‘Kom bij ons, Marguerite, hier zijn alle leeftijden vertegenwoordigd.’ Het oudje hield een spartelende jongen op de schoot, haar achterkleinkind, en Rite streek met één vinger langs zijn wang.

‘Aan de huid ken je de jaren, - op hoeveel schat je hem?’

‘Zestien maanden,’ zei Rite.

‘Nog geen elf, en een lief kind, hij huilt nooit.’ Ze boog zich over de baby en deed hem lachen. Meteen klonk er een schallend gelach van rechts, waar madame Carol te midden van haar troepje zat. De oude vrouw rekte de dunne, pezige hals. ‘Ze moet een beminnelijke natuur hebben, anders red je het niet met dat overspannen vrouwvolk,’ zei ze, waarop madame Picard inviel: ‘Ze heeft een goede leerschool gehad.’ ‘Wat ‘leerschool’ - bij één man? kleuteronderwijs.’ Het oudje lachte met tandeloze mond. Pastoor Lefère, uit Tolliac, stak het plein over en stond een ogenblik stil bij madame Carol. - Of hun eigen zieleherder weer in Parijs bij de kunstenaars was, werd er gevraagd. - Hij vertrouwde zijn schaapjes. Een wijze pastoor en een deugdelijke huisvrouw konden veertien dagen weggaan, zolang bleef alles in het goede spoor, maar daarna: grijp de teugels!

Een trage bal rolde voor de voeten van de spreekster. - Wat moest een geestelijke, die geen bal mocht gooien - toch een onschuldig spel.

‘Een lichaamsspel,’ zei de oude vrouw, en de kunst was misschien een geestelijk spel. ‘In mijn jeugd hadden we een pastoor, die altijd op een klein orgeltje speelde, dat was hem bidden en vasten en preken, en mijn moeder hoopte dat er door zijn spel eens een wonder zou gebeuren, dan had hij na zijn dood zalig verklaard kunnen worden.’

‘Wat dat haar moeder kon schelen?’

‘Ze was trots op hem en beschouwde hem als haar zoon; vroeger was er meer eenheid onder de mensen.’

Een jonge vrouw zei op licht schampere toon: ‘Het dorp was de wereld, uw moeder heeft in de middeleeuwen geleefd, madame Soubry.’

De oude knikte glimlachend. ‘Dat is best mogelijk, maar voor mijn gevoel stamt ze uit nog vroeger tijd, veel vroeger. Ze kon zo mooi de bijbelse verhalen vertellen, zoals van Mozes in het biesenmandje; dan werd ze voor ons de dochter van den Egyptischen koning, die het kind vond en in de armen nam. Ze liep er regelrecht mee naar haar vader, alle wachters in het paleis lieten haar doorgaan en bogen. - Vader, mag ik het houden, dan zal het *mijn* kind zijn! - en het klonk alsof ze tot haar hemelsen vader sprak.’

Over het kleine, donkere gezicht van de vrouw was een glans gekomen, - het kind op haar schoot leek plotseling in slaap te zijn gevallen.

Voor zich uit kijkend zag Rite dat hier en daar de mannen hun spel staakten, en zag de burgemeester met Antoine in druk gesprek, langzaam stappend. De jonge moeder kwam haar baby halen, de oude vrouw stond op en boog zich nog eens over het kind; ‘kleine Mozes,’ hoorde Rite haar prevelen. Langzaam breidde zich de schemering onder de bomen. Ook het leven van mijn vader, dacht ze, lijkt tot in vroeger eeuwen te reiken, - of moet ik zeggen het verleden komt naar mij toe, als ik

aan hem denk? Het dorp zal veranderen, maar ikzelf bezit al een stuk verleden en later vloeit alles ineen. Ze wist niet goed wat ze met dat laatste bedoelde, maar voelde zich rustig worden.

Veel dorpsgenoten keerden naar huis terug; ze zag Argot afscheid nemen en Antoine in zijn gewone tred op zich toekomen. Hij wees naar een bank die vrij was, ze glimlachten omdat ze daar precies tegelijk aankwamen en gingen zitten. De pastoor legde zijn arm op de leuning achter Rite's rug, haalde een zakdoek onder zijn soutane te voorschijn en veegde over zijn voorhoofd.

‘Morgen krijgt Pierre een officiële opdracht, eindelijk is het zo ver. Ik ben benieuwd, heel benieuwd...’ Rite wachtte, maar hij voltooide de zin niet.

‘Waarnaar?’

‘Naar de uitwerking. Toen het christelijk geloof nog jong was, heeft het de mensen krachtig aan zich en aan elkander gebonden, zijn heerlijkheid is in hen opgebruist en heeft een grootse kunst in het aanzijn geroepen. Nu is het geloof oud en doet de geest niet meer gisten. Ook het bindmiddel is weg, opgelost, omgezet, hoe zal ik het noemen?’ Hij schamplachte even. ‘Het is of ik je een brochure voorlees. Maar het zuivere werk van een kunstenaar, een individualist, hoe smal het ook zou zijn, zou voor mij veel kunnen betekenen; een horizontaal werk, begrijp je wat ik daarmee bedoel?’ Hij beschreef een lange lijn voor zich in de lucht, en nadenkend merkte Rite op: ‘Je hebt “smal” gezegd.’

‘Ja? - Och, de woorden... ik bedoel menselijk, nederig, van de aarde, - vlak, dat is het: vlak, en wie zal zeggen hoeveel diepte en beroering daarin schuilt? De zee is ook vlak. Ik zou een geloofshervormer willen worden, maar dat is niet meer van deze tijd. Luther heeft een geweldige beroering teweeggebracht, maar voor ons, laat-twintigste eeuw, is het verschil tussen katholiek en hervormd niet belangrijk meer. In mijn ogen heeft Luther dan ook gefaald, hij had veel verder

moeten gaan - wat onmogelijk was in zijn tijd. Ik begrijp dan ook dat hij een groot man is geweest. Wat wilde ik zeggen? Ik zou een geloofshervormer willen zijn, en kan dat veilig zeggen, want met mijn aanleg heb ik daartoe geen enkele kans: ik ben niet hartstochtelijk en fel genoeg, ik verwerp ieder fanatisme. Soms tracht ik mezelf op te zwepen - het baat niet. Ik zou een boek willen schrijven over de juiste interpretatie van het Nieuwe Testament, over de achtergronden van het christendom, de oergronden, - ik begin er niet aan, want het is al geschreven en beter dan ik het ooit zou kunnen. Is dit gemakzucht, of wijze zelfkennis? En met wie praat ik over deze dingen? - met een landarbeidster; het is me soms of ik je vader zoek in jou, - en dan denk ik weer: de dochter is beter, ze staat me nader in leeftijd.'

'En Pierre?' vroeg Rite, 'je wilt Pierre immers voor je wagentje spannen, niet mij.'

Hij schoof wat nader tot haar, zodat haar schouder bijna in zijn oksel kwam. Een ogenblik bleef ze stil zitten, toen schoof ze wat van hem af.

'Zeker, zei hij, 'ik zou mijn overtuiging bevestigd willen zien door Pierre's kunst, de overtuiging dat er geen gemeenschapskunst meer is, zomin als een bindend geloof. Hij krijgt een opdracht, dat heb ik al gezegd.'

Rite fronste de wenkbrauwen. 'Ik begrijp het niet meer,' zei ze, 'hij krijgt een opdracht om jou in het gelijk te stellen - van wie?'

'O vrouw, ik heb me niet in je vergist, je verstand is zo gezond als je lichaam, daarom zou ik je willen omarmen, bij me inlijven, hoe moet ik het zeggen?'

De schemering was dieper geworden, hier en daar brandde een licht, aan de overkant van het plein liep een man, zich vlug voortbewegend. En wij zitten hier, dacht Rite, Antoine zal me niet aanraken, want ik word weerhouden, ik weet niet waardoor, en hij voelt dat.

Het duurde een ogenblik voor Antoine weer sprak. 'Een op-

dracht van kerk- en gemeentebestuur,' zei hij en de warme stuwung was weg uit zijn stem. 'Valin heeft zich teruggetrokken, omdat hij geen profijt zou hebben van de dagjesmensen.' - Of hij den kunstenaar dan logies wilde geven, hebben we gevraagd. Daar zou hij eens over denken, maar had Puyvot niet een zuster in het dorp?

- Zeker, hij had een zuster.

- Die naast de kerk woonde? - Even om de hoek, ja -; overigens hoefde de ligging niet zo nauwkeurig te worden aangeduid, het was een gesloten huis, geen bordeel.

Hij lachte even, de bewogenheid was weergekeerd in zijn stem. 'Och Marguerite, dit najaar, deze winter misschien zal het lang gekoesterde in vervulling gaan, - maar wat betekent dat, zal mijn droom een wijder vlucht nemen, of wordt de vogel gekooid?'

Weer schoof de vrouw naast hem bijna onmerkbaar van hem af. 'Droom?' vroeg ze, het klonk eerst zo - zo negatief - er was geen bindend geloof meer, en daardoor geen religieuze kunst.

'Geen gemeenschapskunst, maar die zou weer kunnen ontstaan, - hoewel ik het niet geloof - gewekt door een duizendvoudige persoonlijkheid.'

Een stilte.

Als een boom, dacht Rite, die duizend bladeren heeft, zo zou de mens wel kunnen zijn - hij had duizend woorden. Ze zag Pierre voor zich, een elleboog tegen de kerkmuur geleund, zag de herkenning in zijn ogen. Duizend anderen kon de mens kennen, duizend, dat getal scheen haar niet te willen loslaten. 'Hoeveel inwoners heeft ons dorp,' vroeg ze, 'zouden het er duizend zijn?'

Hij antwoordde: 'Elfhonderd, geloof ik, - waarom vraag je dat?'

'Zomaar - ik heb het me nooit eerder afgevraagd, ik begreep niet dat het belangrijk was.' Ineens stond ze op. 'Ik ga naar huis.'

Hij zei: ‘De mensen drijven je op jezelf terug, wij strekken de handen naar hen uit en hernemen ons. Ga slapen, Marguerite; als je een man had, zou je bij hem liggen en met de warmte van zijn bloed jezelf opbouwen, versterken.’ - Ze gingen langzaam naast elkaar voort langs de zwijgende huizen en bogen het dorp dieper in. Links van de fontein lag het huis van Trude Carol, waar nog licht brandde. Zou ze haar minnaar verwachten? dacht Rite. Hij was wel zo voorzichtig door te lopen, een minuut later of eerder deed er voor hen niet toe. Onderaan haar stoep hielden ze stil. ‘Ik denk dikwijls,’ zei hij, ‘dat dit het oudste plekje van het dorp is, ik kan me hier een pelgrim voelen, die bijna het doel heeft bereikt, en je stoep nodigt tot zitten uit, lange tijd zitten en wachten, zo dicht onder de hoogste top.’

De klank van zijn stem deed haar naar hem kijken, zijn trekken leken star van vermoeidheid, - of van hunkering.

‘Wel te rusten,’ zei ze met schorre stem en liep de stoep op.

‘Marguerite!’ Hij was achter haar, greep de zoom van haar rok en weer wendde ze zich naar hem om. Hij hield het hoofd geheven, over zijn gezicht viel een zwak schijnsel uit de nog niet geheel duistere lucht. Zijn woorden kwamen in haar: een gesloten huis, geen bordeel, en ook dacht ze in een flits aan Berthe, haar schoonzuster, ze wist niet waarom en voelde zich verward. Hij zei zacht maar dringend: ‘Houd stand Rite, in dit dorp, het zal demoraliseren, - houd jij stand. Ik weet niet wat we zijn begonnen, wat *ik* ben begonnen, ik heb hier weg gewild, maar heb mezelf gebonden.’ Hij liet haar rok los en ze beklom de laatste stoeptreden. ‘Ga slapen,’ zei ze en sloot de deur achter zich.

In de zomer onder de zon werkend, droeg Rite niet anders dan een mouwloze blouse, die door het vele zich strekken en bukken onder de tailleband van de rok uitkroop en los neerhing. Ze zag meisjes en jonge vrouwen door het dorp lopen in broeken met nauwe pijpen, zoals Pierre droeg, een bont jakje daar-

boven, en zou hun die dracht bijna benijden. Hun schoeisel met hoge hakken was natuurlijk ondienstig, evenals hun lange, vaak ongebonden haar, en de broek zou nog beter kort kunnen zijn, tot even boven de knie. Ze lachte soms om haar ontwerp van een goed werkkostuum, als ze haar oude versleten rok dichthaakte.

Op een middag in september - het was warm en de lucht geurde - hoorde ze boven zich haar naam roepen en herkende de stem van Pierre. Ze werkte op een akker die braak had gelegen en had nog niet besloten welk gewas daarop te bouwen. Omhoog kijkend zag ze Pierre op de weg staan naast een kleine, donkere vrouw. Hij wenkte haar en wees dan naar de grond naast zich, wat Rite niet dadelijk begreep, maar naar hen toe lopend, de hak nog in de hand, zag ze de fijne opengewerkte schoentjes van de Parisienne.

‘Daar zijn we dan,’ zei Pierre en omhelsde haar, ‘daar zijn we en komen schilderen. Ik wil Marie alles laten zien. Ze vindt het dorp precies Parijs, maar erg klein, dus helemaal *niet* Parijs, maar overal en altijd bewondert ze zichzelf.’ Hij sloeg een arm om haar heen. ‘Nietwaar, Marie, Marie-de-openhartige?’ Onderwijl had Rite haar de hand toegestoken, verlegen met die begroeting, - een schoonzuster had ze moeten omhelzen, dacht ze. De Parisienne droeg een nauwsluitend, donkergrijs mantelpakje en maakte een slordige indruk, wat de ander niet onmiddellijk kon verklaren. Misschien was het iets in het gezicht, flets en scherp met grauwe tanden en paarsrode lippen, krachtig aangezet. Ja, die grote, slordige mond, dat moest het zijn. Pierre praatte: konden ze in het oude huis logeren? Eisen hadden ze niet - nou ja, een bed; eten konden ze bij Jacques, alle drie natuurlijk. Hij had honger, ze moesten maar meteen beginnen.

- Het was nog te vroeg, zei Rite, ze werkte tot zonsondergang en dacht meteen daarop: waarom overdrijf ik? Ze keerde zich naar het dal en de helling daarachter, waarop de lage zon scheen. De huizen van Tolliac waren goed te onderschei-

den, hun daken en licht getinte muren, de romp van het kasteel, de boomgroep om de ruïne.

Pierre lachte en maakte enkele passen heen en weer, Marie meetrekkend. ‘Jij kunt dwaas doen en feestvieren, - mijn zuster kan het niet. Feestvieren is heel dwaas, of heel wijs. Mijn God, wat een wereld; linkervoet voor, halve slag om, voor wordt achter, aldoor in beweging blijven, bijtrekken, het moderne dansen is door het gevaar heensluipen.’

‘Je wilde nog naar de kerk,’ zei Marie, ‘de muurvlakte opmeten.’

‘Wat opmeten, ben ik een ogenmens of niet? Ik zie het voor me: de middelste vlakte rechts is voor mij bestemd. Antoine zou het doek dat er nu hangt laten wegnemen, een donker, vuil ding met gaten, - dan blijft er een lijst over, die op de muur is geschilderd, breed van tierelantijnen.’ Hij lachte honend. ‘Acht meter lang, acht meter hoog schat ik de muur. Opmeten? poeh! - beeldenstorm houden - roep Antoine, waar zit die vent?’

‘We kunnen thuis wat drinken,’ zei Rite, ‘op jullie komst, de kennismaking met mijn schoonzuster,’ en schuchter omhelsde ze Marie. ‘Ik bedoel,’ ging ze voort, ‘Marie's kennismaking met het dorp,’ en herinnerde zich de woorden van Antoine, die wonderlijke avond: ‘houd jij stand!’

Marie lachte. ‘Het dorp,’ zei ze, ‘honderdmaal heb ik gedacht op die lange reis: waarom stappen we hier niet uit? als ik weer een kerk zag met zo'n klusje huizen eromheen.’ Ze greep Rite's hand. ‘Neem me niet kwalijk, liefje, jullie pastoor heeft gevochten om een muurschildering, hè? - maar Pierre verdient goed in Parijs, we hadden niet nodig zoveel drukte te maken voor ergens een kerk.’

‘Het is niet “ergens”, het is Provence, Var, Brousse. Was thuisgebleven of weggelopen, je verstopt je wel meer op Montmartre, vlakbij, maar ik kan je niet vinden.’

‘Alsof je zoekt...’

‘Natuurlijk niet, ik schilder. Ha!,’ zei hij tegen zijn zuster,

‘hier is het huis met de kristallen trap; heb je de sleutel? Marie gelooft het niet.’

‘Madame Dutour is er nog,’ zei Rite.

Hij stond stil voor het huis. ‘En dan mag Assepoes zich niet vertonen, hè?’

‘Gluur niet zo.’

‘Er is niemand in de kamer, mensen zouden er overbodig zijn, meubilair stijl Lodewijk de zestiende, maar die wist van niks. Ah! Madame zit aan het venster met een boek. Ze kijkt op. - Bonjour, madame! Een man met een mooie baard, een vreemdeling, - het boek is niet interessant meer.’ Nu liep hij voort, Rite stond al bij de fontein.

Een ogenblik later beklommen ze de hoge stoep van het oude huis; de vrouw achter Rite grinnikte. ‘Zou kristal ook afslijten, of is het harder dan steen? Als je zei: een diamanten trap, dan moest ik het zeker ook geloven?’ Ze liep naar binnen. ‘Och ja, net zo'n krot als het onze, maar de muren zijn schoon.’ Ze ging aan de tafel zitten en keek rond. ‘Ook hetzelfde uitzicht als bij ons, nog een beetje dooier - daar hebben we al die uren voor gereisd. Jij kunt het niet helpen, Marguerite, je bent hier geboren, en zelfs een poes hecht zich aan haar huis. - Nou ja, het is mij goed, ik zal wel eten en slapen. Ze wendde zich naar het raam. - Geen overburen, geen ruzie - waarmee breng je de tijd zoek? O, je werkt op het land, maar dat kan je toch niet de hele dag doen - land wordt niet vuil. Of wel?’

Rite had de wijn op tafel gezet.

‘Geef mij een glas,’ zei Pierre, ‘ik loop even naar Antoine.’ ‘Land wordt niet vuil is een mooie kreet, maar een bouwer trekt uit om het wilde land te kerstenen, mijn zuster is een hogepriesteres van de landbouw.’ Hij dronk de wijn en zette zijn glas krachtig neer. ‘Ga je mee? Ik heb hier eens portretten op de muur getekend, geïnspireerd door die haken, - maar ze zijn weg, - de portretten, bedoel ik. Morgen kan ik opnieuw beginnen.’

Rite trok met de schouders. ‘Ik heb je geen opdracht gegeven.’

‘Ha!’ zei Pierre, ‘ze is de eigenaresse van het huis, de beddelakens worden gewassen als wij weg zijn en de muren gewit, dat noem je de sporen uitwissen, maar besef jij wat er allemaal kan gebeuren tussen geboorte en dood?’

Met opgeheven hoofd keek hij naar zijn zuster en Rite voelde zich onzeker worden. ‘In je jeugd heb je die geschiedenis met Rinolli gehad,’ ging hij voort, ‘je was niet eens zo heel jong meer, - maar dacht je dat je daar je verdere leven mee uit kon komen? Hard werken op je akkers, thuis de muren schoonhouden. - Nou, voorlopig heb je je broer met zijn vriendin te logeren, - zal je goed doen, liefje. Heb je nog een geit ook om voor te zorgen, en misschien kippen - het duizelt me. Maak een bed voor ons, straks kom ik jullie halen.’

‘We kunnen ook hier eten,’ zei Rite, maar Pierre schudde het hoofd. ‘We willen mensen zien; als ik niet gauw terug ben, heb ik een ontmoeting gehad. Nu loopt Marie het water om de tanden: een ontmoeting. - Hij lichtte de klink van de deur. - Tot straks, vrouwen.’

‘Blague,’ zei Marie toen hij weg was, ‘dit type is geen Don Juan en in zijn hart wil hij het niet zijn ook. Hij zal me gruwelijk gaan vervelen, weet je dat hij me nog nooit heeft geslagen? - en alle vrouwen die hij schildert lijken op mij. Maar ze hebben eigenlijk geen gezicht, hoor, soms ogen en een mond, soms een neus en een voorhoofd, en dan komt er weer iemand kijken die roept over de zeldzame expressie, de indringendheid en zo. Over honderd jaar zal ik het ook gaan zien, zegt Pierre. - En de knul die het nou ziet, vraag ik, wat ziet die over honderd jaar? Daar heeft hij geen antwoord op, ik ben hem te slim af, ik met mijn domme verstand. Maar wat denk je, ik weet niets van verstand, ik heb heel iets anders in me, dat ik geen naam kan geven. Toen ik klein was, zei mijn moeder: jij met je grote bek. Het springt ineens in

me op en is eruit voor ik het weet, als een duveltje uit een doosje, - maar het heeft toch weinig met een grote bek te maken, geloof je ook niet?

‘Ik weet niet wat je bedoelt,’ zei Rite.

‘Zo. Heb jij wel eens van een man gehouden?’

Rite keek strak voor zich uit. ‘Waarom vraag je dat?’

‘Of heb je iemand wel eens een klap in zijn gezicht gegeven?’

‘Ja, de jongens, vroeger.’

‘Goed. Als Pierre nou van je zegt: Rite heeft harde handen, dan weet hij toch nog niet waarom je hebt geslagen?’

‘Ja, dat weet hij heel goed.’

‘Maar hij heeft het niet gezegd.’

Verwonderd zei Rite: ‘Hij hoeft het niet te zeggen, hij heeft het gevoeld.’

‘Denk je dat? Curieus.’ Ze schonk zich nog een glas wijn in. ‘Misschien is het in zo'n snertdorp anders dan in Parijs en blijf je hier ook langer jong; bij ons is de jeugd heel kort, tenminste onder het volk. Ik moet één zuster hebben, maar die ken ik niet meer, misschien is ze dood. Ik herinner me niet dat ik ooit met haar heb gespeeld, maar toen zij dertien was en ik elf waren we geslagen vijanden. Toen heb ik het voor het eerst gevoeld, dat: niemand kan ooit weten wie ik ben. Maar ik bedoel het anders, niet wie ik ben, maar waarom ik zo met mijn neus in de wind loop, - want dat doe ik.’ Verbaasd zei de andere: ‘Ik heb het nog niet gezien,’ en keek haar schoonzuster aan.

‘Maar liefje, in dit gat? Jij hebt het nog niet gezien, daarom zeg ik het je. Mensen die me niet kennen, zouden misschien iets van me kunnen weten, Pierre bijvoorbeeld. Ik heb dat gedacht toen ik de eerste maal met hem samen was geweest.’ ‘Ik begrijp je niet,’ zei Rite. Het bleef een poos stil, Marie dronk met kleine teugjes haar glas leeg.

‘Heb je altijd in Parijs gewoond?’

‘Ja, - altijd op Montmartre.’

‘Heb je daar ook op school gegaan?’

‘Natuurlijk, en ik was de beste van de klas, de hele school door, de kinderen zeiden Marie Sutor is gek.’

‘Waarom zeiden ze dat?’

‘Nou, dat heb ik je gezegd, om dat ene, waarom ik met mijn neus in de wind loop.’

Weer zei Rite: ‘Ik begrijp je niet.’

De kleine Parisienne draaide met de schouders alsof ze zou gaan dansen. ‘Ik ben in mijn sas,’ zei ze, ‘Pierre wilde dat ik je zou leren kennen, een vrouw zoals je er nog nooit een hebt ontmoet, heeft hij gezegd, en ik zachtjes denken: zal wat wezen, maar bang ben ik niet, ik ga mee. Dat was drie dagen van tevoren, denken: Ik ga mee, en misschien raak ik dat nooit meer kwijt. Het is er onderweg aldoor geweest ‘ik ga mee’, en de reis duurt ook maar voort. In Cannes zijn we uitgestapt, we waren er. Kan je denken. Ze zweeg een ogenblik en keek de kamer rond. - Jullie ouderlijk huis, het lijkt erg veel op het onze, maar dit is schoner.’

Aarzelend zei Rite: ‘Je hebt gezegd ‘ik ben in mijn sas.’

Marie keek haar aan en knipoogde, haar grote mond trok nog wijder. ‘Wou je weten waarom?’ En op een dreun, half zingend, zei ze: ‘Waarom is de hemel blauw, waarom zijn de katjes grauw, waarom is mijn bloed zo warm, waarom is mijn moer zo arm?’ En ging over in declameren: Maria Sutor was vergenoegd en sprak tot haar schoonzuster: ‘Er zijn geen woorden om u te zeggen hoe blij ik ben u te zien’ - en barstte in lachen uit.

Rite zei: ‘Je hebt een mooie naam, net als ik,’ - en weer dacht ze aan den ouden Barjoff, die haar opeens was verschenen. Marie was opgestaan. ‘Zullen we Pierre gaan zoeken? Ik moet wat eten of ik val van de graat.’

6

Ze waren vier maanden gebleven, Pierre en zijn vrouw en hadden op zo lange tijd niet gerekend, zodat Marie telkens op het punt stond naar Parijs terug te gaan: ze had geen kleren en geen vertier. Maar ze ging niet, want Pierre liet haar vrij en langzaam kwam ze onder de indruk van zijn gebondenheid aan het werk. Vroeger was het geen werken geweest, zei ze, eerder een goochelen, in twee, drie dagen was een schilderij af en bracht geld op, maar nu scheen het zowaar ploeteren te worden. Rite antwoordde daarop niet, heimelijk hopen dat Pierre zou leren ploeteren.

Na een dag of tien was Marie begonnen het eten te koken en het huis schoon te houden; met zorg dekte ze de tafel voor hun drieën en lachte om haar 'sentimentaliteit' als ze bloemen of fijne takjes met rode bessen had geplukt. Antoine, de huisvriend, dorst al gauw over een kerkelijk huwelijk spreken, een plechtigheid die tevens de muurschildering zou kunnen inwijden, wat Pierre wegwerpend een monster-coalitie noemde. Toen had Marie gezegd: 'Als we niet in Parijs woonden, zou ik met hem getrouwd kunnen zijn', en Rite zag de pastoor knipogen naar Pierre, alsof ze een weddenschap waren aangegaan. - Hij zou hierop terugkomen, dacht ze, maar hij deed dat niet, - voor zover zij wist, althans.

Ze had haar werk buiten, de maand oktober was mild en koesterend, in november begonnen de regens te vallen. Soms liep ze dan wat eerder terug, maar ging de kerk binnen om Pierre te zoeken. Als hij nog bezig was, stond ze stil achter hem te kijken. Hij schilderde een groot tafereel: Christus te midden van zijn discipelen, levensgrote figuren en toch zonder menselijke zwaarte, als bevleugeld door de Heilige Geest. Hoe kon Pierre dat? dacht ze en voelde haar hart kloppen. Hij raakte de muur aan met zijn kwast, ze zag de uitwerking nauwelijks, zo licht was de toets. De Christus zelf was nog

maar door enkele schaduwen aangegeven; per slot laat ik hem misschien weg, hoorde ze haar broer eens mompelen, en ze gaf Antoine, die evenals zij keek en luisterde, een snelle blik, schrikkend bijna van de glans over zijn gezicht. Na een ogenblik van stilte hoorde ze hem zeggen: 'wat mij betreft laat je hem weg, maar denk aan de kinderen, die willen *zien*.' Pierre trad een stap achteruit en keek door zijn wimpers. 'Ze zullen zien - als het tasten maar overbodig is, en het horen van een stem?'

Antoine zei: 'De ogen zullen het langst blijven vragen, - wat jij wel weet, Pierre Puyvot.'

Vaak dacht Rite aan die woorden terug bij het werk op haar velden; zij wist tot de kinderen te behoren, die willen zien. Al gauw merkte ze met andere gevoelens naar huis te gaan dan vroeger, nog iets te verwachten van de avond, voldaan te zijn door de eigen gastvrijheid. Het huis was nog het hare, de logés stelden geen enkele verandering voor, Pierre had haar muur niet meer nodig om op te tekenen, - ze wierp er bij thuiskomst soms een haastige blik op - en toch was het huis veranderd. Zijzelf kocht een buta-gasstel, dat Marie niet steeds het open vuur hoefde aan te maken. Waarom ze dat niet veel eerder had gedaan? vroeg Pierre en verwonderd vroeg ze terug: 'voor wie zou ik dat hebben moeten doen?' Hij lachte. 'Voor die ene vrouw in het dorp, die zichzelf niets gunt.'

'Je weet dat dat niet waar is.'

'Je moest kinderen hebben,' zei hij, 'dan zou je leven minder hard zijn.'

Maar daarop zweeg ze.

Twee maanden later liet Marie haar een lap zwarte zijde zien - ze was die morgen in Grasse geweest - waarvan ze een sloop zou maken en een witte kanten blouse, ze zou half maagd, half weduwe zijn.

'Bij de onthulling van Pierre's werk?' had Rite gevraagd. Marie tuitte de lippen.
- Waarschijnlijk iets eerder, hoewel

de datum nog niet vast stond. Pierre had gedacht dat zij nooit zou toestemmen, - tenminste, dat beweerde hij nu, - hij had natuurlijk niets gedacht. Maar het geboortedorp had hem iets van zijn onschuld teruggegeven, - het dorp, of het bed van zijn ouders, of - wat was er nog meer? - het terugzien van Gertrude, die hem in zijn jeugd had belaagd, zoals hij zei. En wat haar betrof - ze trok met de schouders - een vrouw wilde alles meemaken wat het leven te bieden had, - overdadig zou het wel nooit zijn, tot nog toe had ze er haar maag niet aan bedorven.

Ze waren een week voor hun vertrek getrouwd, Justin en Berthe waren van de overkant gekomen en woonden de kerkdienst bij, de muurschildering werd toen nog door een gordijn afgedekt. Met z'n zessen aten ze in het Grand Hotel Rinolli, de beide echtparen Puyvot, Marguerite en Antoine. Op Marie's verzoek was de film vertoond, om de plechtigheid te breken, waar je niet om mocht lachen, zodat je maar een beetje hilde. - Antoine zou er zeker ook de buik vol van hebben en Pierre had in stilte gebeden: geef me mijn verf en kwasten weer. Al die maanden hier was hij te midden van Jezus en zijn discipelen geweest, en daar was hem plotseling Marie Sutor aan de arm gehangen, zijn lichte vriendinnetje, en was een zwaarte geworden, een zwáárte...

- Die hem rechttop zou doen gaan, had de pastoor gezegd, want dat was altijd nog de beste manier om te dragen, - maar Pierre wenkte hem te zwijgen, de geestelijkheid had haar beurt gehad, wat in de kerk mocht zijn verzuimd, viel aan de maaltijd niet in te halen.

Het feest wilde niet recht feestelijk worden, Pierre was tezeer vervuld van zijn schildering, waaraan hij meende te knoeien. Telkens begon hij erover tegen Antoine: die Christusfiguur zou hij met een paar vegen willen afdoen, de kerels daaromheen moesten realistisch zijn, daar viel aan te prutsen - hoewel ook niet eindeloos. Hij moest morgen maar weggaan, hij was nu getrouwd en zijn zuster zou hem

het heilige kruis achterna geven, en haar gasstel weer verkopen, om toch vooral een arme vrouw te zijn.

- Hij moest de muurschildering met enig tam-tam onthullen, zei Antoine, dat was hij het dorp verplicht. Wilde de maker zelf daar niet bij zijn, goed, hij zou Argot het gordijn laten wegtrekken, - Argot was daarvoor de aangewezen man, - tenzij de kerk een hoge functionaris stuurde.

De tijd was niet gunstig, mopperde Pierre.

De pastoor hief zijn glas op. Hij verklaarde de tijd gunstig, de kerk had nog wel *iets* te zeggen, althans over de tijd. Die woorden sprak hij grimmig en keek de kleine kring bijna uitdagend rond, maar Pierre lachte hem in zijn gezicht uit. 'Ga zitten, man,' zei hij, hoewel de geestelijke niet was opgestaan 'en leg het hoofd in je schoot - tijd en eeuwigheid, daar komt geen schepsel aan te pas.'

Marie trommelde met haar tien vingers op tafel. - Het zou haar heugen, die bruiloft, zei ze, de bruid bekneld tussen een schilder en een pastoor, op Montmartre hoorde ze wel artiesten met elkaar praten, maar dit was erger.

Berthe kwam met een verhaal over haar zoon Paul, die had gezegd dat de dokter een andere taal sprak dan hij en zijn vader en moeder, en Rite bewonderde haar om deze gevatheid, die ontspanning bracht. Wat had *ik* kunnen zeggen, vroeg ze zich af, - het is of ik kan luisteren maar niet praten. En toen vertelde ze plotseling dat ze een bod op haar huis had gekregen van een makelaar uit Cannes en Pierre toonde zich meteen geïnteresseerd.

'Waarom zeg je dat nu pas,' vroeg hij, en 'hoeveel?' Aarzelend noemde ze het bedrag, dat haar hoog voorkwam, maar Justin zowel als Pierre beijverden zich haar te waarschuwen: ze moest haar poot stijf houden, ze kon Justin vertrouwen en raadplegen, als de ander weer in Parijs zou zijn, waarop Antoine inviel met een: 'Ik ben er ook nog.'

'Van wie kwam het bod?'

Daarover haalde ze haar schouders op.

‘En?’

‘Wat bedoel je?’ Ze voelde zich blozen, - natuurlijk had ze het afgeslagen.

- Heel goed, maar ze moest verstandig zijn; het pand lag bijzonder gunstig, in de kern van het afbrokkelende dorp, maar was zelf niet te zeer verwaarloosd. Was de beluste bij haar op bezoek geweest?

- Nee, maar hij scheen het huis van binnen en van buiten te kennen, de brief sprak over hoge kosten van verbouwing, de stal moest de werkplaats van een pottenbakker worden, - waarop Pierre en de pastoor meteen begonnen te praten over het pottenbakken, een mooi werk, dat ze ook nog wel eens zouden gaan doen, de ovens waren tegenwoordig elektrisch en je kon veel experimenteren met het glazuur. - En met het mengen van de aarde, - een heel oud ambacht, Adam had waarschijnlijk al een pot gebakken waarin Eva vruchten had gekookt.

Rite keek haar schoonzuster aan en ving een blik van verstandhouding op.

‘Trouw jij met de pastoor,’ zei Marie, ‘dan stichten we de firma Puyvot-Martin, in aardewerk.’

Pierre hief een platte schotel met groente op om naar het merk te kijken, kon dat niet ontcijferen en wenkte den gerant. ‘Verzoek mijnheer Valin zelf te komen, ik moet onmiddellijk weten wie dit ding heeft gemaakt.’

De jonge Valin kon het niet zeggen, meende dat zijn vader het uit een failliete boedel had gekocht, - je begon niet dadelijk met Sèvres-porselein in een dorp als dit.

‘Een dorp als dit? Straks zou Valin nog staan te kijken, als eerst Puyvots muurschildering was onthuld.’

‘En Marguerite den pastoor had getrouwd,’ viel de bruid in. Het werd nog een vrolijke tafel.

Dat voorjaar, die zomer, kwamen er schilders en kunstkeners naar Brousse om het werk van Pierre Puyvot te zien. Bij de

ingang van de kerk lag een folder met een reproductie ervan en een korte beschouwing door den abbé Martin. Pierre wist niet of hij daarmee ingenomen moest zijn, had Antoine aan Rite verteld; de luie mens immers nam genoegen met het plaatje en het oordeel van een leek, hoefde dan zelf niet meer te kijken, waarop hij, leerling-kunstkenner, had geantwoord: 'De mens is nooit zo dom en lui of hij matigt zich een eigen oordeel aan, en juist de discrepantie der meningen geeft den maker bekendheid.' Rite had bij die woorden de houding van zijn hoofd gezien en de zelfingenomen trek om zijn mond. 'Ik weet niet,' had ze gezegd, 'of Pierre zo graag beroemd wil worden' en hij weer: 'Nou nog zouter, hij wil toch leven?'

'Hij wil?' vroeg ze verbaasd, 'hij leeft.'

Antoine gooide het over een andere boeg. 'En jij, Rite, je komt weer in de kerk, het beeld van de moeder Gods zal je blindelings voorbijgaan, denk ik, maar...' Ze zweeg en dwong hem voort te gaan. 'Maar de sfeer van Pierre's schildering, dat irreële, zwevende van de Christusfiguur, en de innige samenhang van zijn wezen met die van de apostelen, zichtbaar in hun gelaatstrekken.' - Onwillekeurig was hij in de woorden van zijn brochure vervallen, wat hijzelf moest hebben gehoord, dacht Rite, want hij veranderde van toon. 'Een eenheid is in de kerk niet bereikt, wat ik vooruit heb geweten, de marsepeinen poppen staan er nog en hebben geen notie van den Christus, noch van zijn discipelen. Er zal protest komen van die poppen, maar wie zal hun woordvoerder zijn? - Dat is de vraag en dat is wat mij boeit. Ga dikwijls kijken, Marguerite, wij hebben niet lang de tijd, - twee, hoogstens drie jaar, denk ik, - dan zal de muur worden overgekalkt, - je weet hoe het is gegaan in jouw huis. Ik zeg dit niet om je te kwetsen, je huis is geen kerk en je hebt jezelf altijd bij je. Maar dat is een domme opmerking, want Pierre's visie op je was mij een grote verrassing, - en jouzelf misschien ook.' Dit gesprek hadden ze gevoerd in het vroege voorjaar, toen

de eerste autobussen uit Cannes en Saint-Raphaël kwamen en vele dorpingen nieuwe plannen maakten. Arnolfi had meer werk dan hij aankon en zocht timmerlieden en metselaars te huren uit dorpen in de omtrek. Een der bouwvallige huizen naast het moordenaarsgat werd haastig opgelapt en tot café ingericht, hel-gekleurde tafeltjes en stoelen verschenen in het open vierkant. Hogerop, dicht voor de stenen poort met de luchtige klokkestoel van de oude kapel bouwde Arnolfi een houten kiosk in opdracht van madame Carol, die er foto's en souvenirs zou verkopen, - zijzelf, als ze een uurtje vrij was, maar vooral haar pensionaires. 'Ah,' hoorde Rite haar zeggen te midden van wat klanten in de bakkerswinkel, 'ah, ik ken mijn volkje zo langzamerhand, herstellende zieken, ja, maar als er wat te verdienen valt, zijn ze er als de haaien bij. En geen zwaar werk, zittend verkopen, op de duiten passen, maar dat doet iedere vrouw van nature.' En plotseling had ze Rite aangekeken. 'Dat wordt een va-etvient voorbij jouw stoep, Rite, als jij wist aan welke kant je boterham was gesmeerd...' Lachend hief ze een wijsvinger op. 'Een stoep is een pracht van een uitstalkast; als ik geld had, deed ik een bod op je huis.'

Rite had zwijgend toegehoord. Het huis tegenover haar was die winter al verbouwd, het had een nieuwe deur gekregen en een groot venster daarnaast, waarachter madame Rubinno de kleurige Provençaalse rokken, lijfjes en hoeden uitstalde. Als ze om twaalf uur van haar akkers thuiskwam, herkende ze soms haar straatje niet, zo vol kon het er zijn van onbeschaamd rondkijkende mensen. Schuifelend moest ze haar stoep bereiken, hoorde de keelklanken van het Amerikaans, zag de luchtige kleding van de vrouwen. De winkel van madame Rubinno had veel bekijks, in het moordenaarsgat werd coca-cola gedronken, de kiosk van Gertrude met haar bonte prullen, de overgroeide ruïne trok de mensen aan. Ze deed haar inkopen nu liefst vroeg in de avond, om niet te midden van vreemdelingen in de winkels te hoeven wachten en opzij

te worden gedrongen, - maar vergat het soms en moest de vijanden trotseren. Vijanden? - ze hoorde de lieve, rustige stem van de bakkersvrouw, haar steeds herhaalde woorden van dank, zag de vriendelijke opgewektheid van anderen en vroeg zich af waartoe haar stuursheid diende. Haar dagelijks werk veranderde zo min als het klimaat, aan het gezoem van autobussen boven haar hoofd zou ze wennen, alleen: de goede rust van het dorp was weg.

Eens, in de avond naar huis terugkomend - de meeste kijkers waren vertrokken - zag ze een man op haar stoep zitten, die het hoofd naar haar ophief en die ze herkende: het was de kreupele, sinds enkele dagen in het dorp gezien, die onderdak had gevonden bij Barjoff, den beeldsnijder. Rite's eerste indruk van hem was geweest: een schamel mens, waarschijnlijk een stedeling, ongezond en gebrekkig.

Hij stond wat moeizaam op. 'Mademoiselle, kan ik u een ogenblik spreken?'

Ze dacht aan haar avondmaal: brood en soep, ze had honger. Vaag werd haar het grote verschil tussen hen beiden bewust: haar sterke lichaam, zijn slechte karkas. 'Komt u binnen,' zei ze en ging hem voor, driftiger van tred dan gewoonlijk. Achter zich hoorde ze zijn zware, ongelijke stap en om haar mond kwam een klein, schamper trekje. Ze maakte licht in de schemerige kamer, het trof haar dat hij bij de deur bleef staan, rechtop nu, dat hij diepliggende ogen had en een smal, onregelmatig gezicht.

Hij zei: 'Mijn naam is Michel Cordès, ik kom uit het noorden.' Ze bood hem een stoel aan en ging tegenover hem zitten. 'Ik ben Marguerite Puyvot, maar dat weet u waarschijnlijk al.' Hij knikte. 'De Barjoffs hebben mij over u gesproken, nadat ik uw huis had gezien; zij hebben een tweekamerwoning en zijn arm. De eerste morgen hier stond ik voor de vitrine met beeldjes te kijken; de vrouw kwam buiten en vroeg of ik wilde kopen. Zij verwacht een kind. Die beeldjes zijn - passabel, de man is een beetje tuberculeus. Hij kwam

er ook bij, ik heb hem verzekerd dat hij er bovenop zou komen door dit werk, - toen schemerde er wat in zijn ogen. Hij voelt zich een outcast, Rusland is voor hem verloren, zijn grootvader heeft er uitgestrekte bezittingen gehad, zoals u zult weten.'

Hij hield op en keek Rite aan. 'Ik ben u misschien te uitvoerig, dat is de schuld van mijn goede geheugen, ik beleef het alles weer: ik sta daar bij die bange mensen, de zintuigen werken gelijktijdig, maar de woorden in een verslag moeten na elkaar komen. Zintuiglijke indrukken en de hersenen beginnen dadelijk mee te doen, dat is me een bedrijvigheid...' Hij glimlachte met één helft van zijn gezicht, waardoor het nog schever werd. 'Geloof u me, ik slik nog een heleboel in. Barjoff heeft me logies aangeboden, hij moet ook in mij een outcast hebben gezien. Ik had in een herberg kunnen slapen, maar nee, waarom zoveel geld uitgeven? Ik zoek een huis in deze buurt en dit dorp bevalt me. Zou ik uw huis kunnen kopen?'

Rite had de vraag voelen aankomen en vroeg terug: 'Bent u een van hen die hier rijk denken te worden door de vreemdelingen?'

Hij trok de magere schouders op. 'Rijk niet - wat *is* rijk? Tot nog toe ben ik klerk geweest aan een bank, met onderbrekingen door ziekte en heb de boeken van kleine baasjes bijgehouden, maar ik zou pottenbakker willen worden.'

'Ach - hebt u dan al eerder een bod op mijn huis laten doen door een makelaar in Grasse?'

Hij schudde het hoofd. 'Nee. In Fréjus heb ik gehoord dat dit dorp aan de beurt was - of zou komen - voor de scheve belangstelling van Amerikanen. Ik, die zelf scheef ben, zou veel dingen willen rechtzetten.' Hij glimlachte verlegen. 'Dwaas, natuurlijk, maar ik heb dat altijd gehad. Ik kom uit Le Havre. Kent u het Kanaal of de Noordzee? Als kind moet ik eens hebben gezegd: 'De zee is scheef,' waarop mijn moeder zei: 'arme jongen.'

De deinig, weet u, het langzaam omhoog komen van een machtige watermassa, een geweldig bewegen naar evenwicht. - Nee, dat wil ik niet rechtzetten, - maar er zijn andere, menselijke dingen. Dat onderhuis van u zou een mooie werkplaats kunnen worden, ik bied u vijfhonderdduizend francs.'

'En waar zou *ik* heen moeten?' vroeg Rite, 'ik heb mijn land dichtbij en heb hier altijd gewoond.'

'U zoudt een kamer kunnen huren.'

De betekenis van het geld was nog niet tot haar doorgedrongen, ze zag een kamertje in het huis van andere mensen, voelde zich door het 'rijke straatje' lopen, Babette, de geit, achter zich aan, het gereedschap tegen de schouder, - en werd plotseling driftig. 'Wat dacht u,' zei ze met klem, 'een boerenvrouw op een kamertje, dat is goed voor een klerk in de stad, ik heb mijn huis en laat me dat niet afnemen,' - maar had spijt van haar drift toen ze zijn scheve glimlach zag.

Hij zei: 'Neemt u mij niet kwalijk, ik zie dat u geen begeerte hebt naar geld.'

'U hebt toch genoeg keuze,' ging ze voort en voelde haar drift weerkeren. 'Hier' - met een ruk van haar hoofd gaf ze de richting aan - 'naast het gat staat nog een huis leeg, het moordenaarsgat, zei mijn vader, want je kon er iemand voorover op de keien gooien.'

'Een gunstige ligging,' zei hij en knikte, 'naast de coca-colatent, maar het huis zou naar de grond moeten, het is te veel verwaarloosd.'

'U zoudt het waarschijnlijk voor een krats kunnen krijgen.' 'Hm - en voor een paar miljoen laten opbouwen.'

Ze zwegen, en weer voelde Rite dat ze honger had. Moest ze deze man iets aanbieden? Brood met soep, zou hij dat schamel vinden?

Hij stond op. 'Wanneer mag ik uw beslissing horen?' Ze waren even groot, Rite zag aan zijn blik dat hij het opmerkte, - maar zij was fors en recht. Ze verwarde zich en bloosde.

Hij vroeg: 'Morgenochtend of -avond?'

Zijn gezicht was grauw en ingevallen, hij zou misschien niet lang meer leven, dacht ze. wet moest ze aan met deze man, die als een verdwaalde kat bij haar was binnengekomen?

'Ik west het niet,' zei ze, 'ik zal erover denken.'

Hij ging; zijn ongelijke, zware gang deed haar huiveren.

Ze zag hem herhaaldelijk, sindsdien; hij zat op de fonteinrand voor Trude's huis, liet zijn vingers door het water gaan, babbelde met de kinderen, keek 's avonds toe bij het balspel onder de platanen en hinkte op een morgen zelfs naar beneden langs haar terrassen, de Barjoffs moesten hem de ligging hebben uitgeduid. Alleen die laatste keek hij haar aan. Het was een warme middag in augustus, hij droeg een blauwe kiel, aan de hals openstaand, zodat Rite zijn vet vooruitspringende strottehoofd zag. Moeilijk stond hij in de smalle greppel naast het veldje dat ze wiede en riep haar met zijn blik tot zich. Ze kwam omhoog uit gebukte houding en deed half onwillig een paar stappen naar hem toe, de schoffel nog in de hand.

Hij zei: 'Ik waag me niet op uw bewerkte bodem. De keren dat ik u onopzettelijk heb gezien, heb ik geen antwoord verwacht, maar nu ben ik u komen zoeken.'

Ze wist niets te zeggen en zag de diepliggende grijze ogen in zijn grauwe gezicht. 'Ik zou u wat meet kunnen bieden,' zei hij, 'maar geloof niet dat het u daarom is te doen. Ik verlies mijn tijd hier en zou graag tot een oplossing komen.'

Rite trok even met de schouders. 'Ik ken u niet helpers', zei ze, 'zoekt u een ander dorp, als u geen bouwval wilt kopen, het is hier allemaal een beetje brokkelig' - en voelde meet den ze zag dat hij naar haar keek. Een witte, mouwloze blouse, aan de hals geplooid, hing los over haar heupen, de korte, bruinlinnen rok had sterk verschoten banen.

'U bent niet brokkelig,' zei hij, 'ik heb nooit een gaver vrouw gezien,' en wendde zich om, - zijn bewegingen wa-

ren hoekig. ‘U kunt mij niet helpen, misschien is dat toch niet uw laatste woord. Bonjour, mademoiselle.’

Moeizaam klom hij het smalle pad omhoog en hinkte weg. - De stakkerd, dacht Rite. Door een diepe ademhaling voelde ze haar borsten zich spannen.

Twee dagen later klopte hij aan haar deur, Michel Cordès, - het verbaasde haar dat ze zijn naam zo goed had onthouden. Ze had de tafel afgeruimd, wilde juist op haar stoep gaan zitten in de ijle schemering en voelde vaag de onbillijkheid van haar wrokkende gedachte: hij heeft nog niet geleerd beter te lopen.

‘Gaat u zitten,’ zei ze, ‘wilt u wijn drinken of koffie?’

Hij keek verbaasd, er kwam een glinstering in zijn ogen. ‘Liever koffie, - als u er een klein beetje melk bij doet?’

In zijn schrale stemgeluid hoorde Rite een kinderlijk gretige toon. - Hij denkt iets te hebben gewonnen, dacht ze, want ik ben vriendelijk om mijn onbillijkheid goed te maken.

‘Ik heb vette melk van mijn geit,’ zei ze, en plotseling: ‘Zoudt u buiten willen zitten, op de stoep?’

‘Liever hier, aan de tafel.’

Van hem afgewend bereidde ze de koffie en zo nu en dan maakte hij een opmerking, over de vreemdelingen - er waren veel Duitsers geweest - over den pastoor, die als een trotse kunstverzamelaar door zijn kerk liep. - Een begin, had hij gezegd, en dan met een wijd, dubbel armgebaar naar de muurschildering, - maar een groot begin, - en de toeristenvrouwen, zó uit de zon, huiverend tussen de kille wanden, keken verschrikt en onwennig, een enkele niet te na gesproken. Om hun figuur te redden namen ze een foldertje mee, - konden ze thuis een rustig kijken, - maar eerst terug naar de volle winkeltjes. Barjoff verkocht wel wat; hij, Michel, kon desnoods blijven tot de geboorte van het kind, een week of zes nog. Sinds hij naar het zuiden was gekomen, morste hij met de tijd. ‘Wees grootmoedig,’ zei pastoor Martin, ‘en wacht.’ Hij zou een kerk willen wijden aan de Maria-

van-het-Wachten, - of van het Geduld. De groten zouden kunnen wachten, de kleintjes niet.

Voorzichtig liep Rite door de kamer met de koffie. ‘Wat brood erbij,’ vroeg ze, ‘of beschuit?’

‘Dank u, wat u wilt.’

Toen sneed ze brood, zette kaas en worst erbij neer en werd herinnerd aan de tijd met Pierre en Marie, toen ze had ervaren hoe goed het was eens door een ander te worden bediend. Ze voelde iets zwellen in haar keel en moest even slikken, verwonderd dat dit haar gebeurde - doordat ze goed was voor een kreupele?

Hij tastte toe en het viel haar op dat hij grote, lenige handen had.

‘Ik zou u graag wat willen inlichten over mezelf,’ zei hij. ‘Mijn ouders zijn mensen die niet van een bewogen zee houden en toch zijn ze beiden uit Le Havre geboortig. Nu vraagt de grote bewogenheid een kalme, wijde vlucht daarboven, een zeker *dédain* en dat kan ik met mijn zwakke borst moeilijk opbrengen. Toch heb ik veel van de zee geleerd, de soepele lijn, de wisselende kleuren. Er kan bij strakke, open hemel een stuk regenboog zichtbaar worden in de golven, - wist u dat? Een flits, dan is het weer weg, - ik kon er uren naar kijken, erop wachten. Ik heb het met glazuur in vlakke schotels proberen na te doen, die tinten, dat in elkaar vloeien - het is me niet gelukt. Als ik het bereikte, zou het de vage indruk wekken immaterieel te zijn, zoals sommig werk van de Chinezen. Ik ken geen mooier werk dan het pottenbakken. Dat begint met het juiste mengen van de grondstoffen: klei met kwarts en veldspaat, krijt, kalk of leem; dan komt het vormgeven, rond en innig (hij gebaarde met de handen), breed, laag, warm, - of hoog en koel, rechte vlakken, elkaar scherp rakend.’

Hij zweeg en dronk van de koffie; toen ging hij voort: ‘Ik heb één zuster, recht van lijf en leden, - een beetje zwaar. Ze heeft een man en kinderen en is de trots van mijn ouders.’

Mijn vader is een onberispelijk man, helemaal uitgedroogd door correctheid. Een bankbediende. Ik heb het lyceum afgelopen en had mogen studeren - de Sorbonne in Parijs - ik heb ervoor bedankt, tot ontsteltenis van mijn ouders; ik had mijn gebrek door de geest kunnen overwinnen en ik weigerde. Er was in die tijd niets waarvoor ik een buitengewone belangstelling had, uitgezonderd mijn gebreken, want behalve die heup, sta ik scheef op mijn as en heb een te smalle borst. Ik ben dus een jongste klerk zonder eerezucht geworden en hinkte dagelijks voor de ogen van mijn ouders, een wrede beloning voor hun tekort aan liefde, hun valse schaamte, hun correctheid.'

Hij greep een stuk brood. 'U zult het zich moeilijk kunnen voorstellen, Barjoff zegt dat uw vader een veeleisend man is geweest, maar hij moet hebben geweten waartoe u in staat was.'

'Mijn vader,' zei ze, 'had vier zoons en één dochter; de jongens die niet verder mee wilden, liet hij los. Ik had haast gezegd: hij lief hen vallen, maar dat is niet juist.'

'Ik dank,' zei de bezoeker, 'dat hij hun had geleerd op eigen benen te staan, en misschien heeft *hij* het ogenblik bepaald dat ze weg moesten.'

Die woorden drongen niet geheel tot Rite door. 'Twee zijn er naar de staalindustrie getrokken,' zei ze. 'Jean en Jules; Jules is gesneuveld.'

'En Pierre?' vroeg hij.

'Pierre was de oudste; toen hij in Parijs woonde, heeft hij lange tijd niets van zich laten horen, maar is overgekomen voor moeders begrafenis. Vader heeft zich nooit beklaagd.' 'Maar u ook nooit geprezen?'

Ze keek naar hem op. 'Wat mij betreft, ik wist toch dat hij...' en brak af.

'Dat hij van u hield - of uw werk waardeerde?'

Ze dacht aan haar vaders onwil haar een eigen kamertje te geven, en antwoordde: 'Dat hij van me hield, - maar hij was

hard voor zichzelf.’

Een ogenblik bleef het stil, toen zei de man tegenover haar: ‘En u hebt het bij hem uitgehouden, u alleen van de vijf kinderen - de sterkste.’

Ze zat met afgewend hoofd als om die woorden te weren. Jaren geleden had Alfred Rinolli iets dergelijks tegen haar gezegd, iets ten gunste van haar boven alle andere mensen - boven haar vader; de herinnering was bitter en viel toch niet af te wijzen. Hadden ze in het bos gelopen onder die woorden, elkaar omhelsd, de bloemen in het hart gezien, zoals hij zei, wanneer ze gingen liggen? Ze wist het niet meer, wilde er niet aan denken, deze mismaakte man was nu bij haar, - maar waardoor was hun gesprek zo vreemd geworden, zo ontroerend door wat het in haar wakker riep?

Met grote inspanning zei ze: ‘U bent begonnen over uzelf te praten, - dat is mij liever dan... dan dit.’

Weer had Michel zijn scheve glimlach. ‘Ook u bent begonnen,’ zei hij, ‘neemt u mij niet kwalijk; maar ik zal voortgaan. - Mijn ouders hadden geen geld, ze leefden zuinig om mij te kunnen laten studeren, maar ik vertikte het. Mijn zuster trouwde zonder bruidsschat, ze hadden dus geluk, de oudjes, maar let nu eens op: ze konden hun gewoonten niet veranderen. Ik was kantoorbediende geworden, ik bedroop mezelf; 's avonds was ik boekhouder en wist door uiterste soberheid een spaarduitje te vormen. Zodoende trachtte ik het leven van mijn ouders te parodiëren, en ze hadden gehoopt - onbewust misschien - in mij iets anders te bereiken, een blik te kunnen slaan in de wereld van het intellect. Toen ontmoette ik een pottenbakker, die me inwijdde in zijn handwerk. Deze Jean was mijn tegenbeeld: een goed gebouwde, losse, zwierige vent; - hoe hij ertoe is gekomen met mij te praten, weet ik niet. Hij moet mijn doodse jasje toch hebben gezien, mijn glimmend gesleten broek. Maar hij keek naar mijn handen en zei dat daar mogelijk wat in zat. Hij gaf me boeken over de keramische kunst en zelf was ik begonnen

scheikunde te studeren, waarvan ik op het lyceum een kleinigheid had opgestoken. Al gauw mocht ik bij hem op de draaischijf prutsen. Mijn eerste produkt, een wat scheve, bleekblauwe vaas, gaf ik aan mijn moeder. Nog kan ik zien hoe ze ermee in haar handen stond, onthutst, verschrikt. Eenmaal had ze een manken zoon gekregen en nu dit. Ik zei haar, in de handen wrijvend, dat ik een oventje wilde laten bouwen in mijn kleine slaapkamer, - ze werd heel bleek en wist geen woord uit te brengen. - Dat plan is niet doorgedaan, - ik had dadelijk geweten dat het onuitvoerbaar was. Ik bleef werken bij mijn vriend en leerde het ambacht. Na een jaar of drie begon hij wat van me te verkopen en we deelden de winst. De kleine boekhoudingen had ik al opgegeven terwille van mijn scheikundestudie, maar helaas heeft onze samenwerking niet lang geduurd: Jean trouwde een meisje met geld, hij kreeg een grotere werkplaats en daar kon ik niet meer bij in. Een poos lang heb ik het zonder bijverdienste moeten doen, zonder vriend en handwerk. Toen is er een zuster van mijn vader gestorven, een kinderloze vrouw, die tot mijn vijftiende jaar met haar man in Le Hâvre heeft gewoond en later naar Fréjus is gegaan, waar ze ook na de dood van dien man is gebleven. Zij was rijk en heeft mij een aardige som vermaakt. Of ze dat heeft gedaan uit medelijden met mij of om mijn ouders te corrigeren? Ik heb gezocht in mijn herinneringen aan tante Suzanne en oom Jacques. Hij had een omgestulpte onderlip met een wrat erop en een kaal hoofd. Die wrat had hij willen laten wegnemen voor het huwelijk, maar dat was niet gebeurd. Later zei hij: ik ben aan dat ding gehecht, niets is mij zo eigen, - en dan gaf hij mij een knipoog. Het kan dus zijn dat ik de erfenis aan hem te danken heb - maar eigenlijk denk ik dat toch niet. Dat hij mijn ouders niet mocht, was duidelijk: hij kwam nooit bij ons. Het was een pienter zakenman, die van een wisselvallig, vlottend leven hield. Tante Suzanne kwam vaak, maar ik geloof: niet uit liefde, - ze scheen er behoefte aan te heb-

ben haar levenswijze te tonen, die zozeer van de onze verschilde. Na haar verhuizing liet ze zelden meer van zich horen.'

De vrouw tegenover hem zat bijna roerloos te luisteren. Nu zag ze geen brood meer liggen, alleen wat kruimels, zag dat de koffie was uitgedronken.

Moest ze opstaan en opnieuw inschenken? Ze voelde zich zwaar en beklemd.

'Dit is mijn verhaal,' zei de kreupele, 'ik heb ontslag genomen van de bank en ben naar het zuiden gereisd. In Fréjus hoorde ik dat dit dorp en vogue was of zou komen, en ik moet telkens grinniken om die afstand: Le Havre-Côte d'Azur. Ik zou hier graag blijven, het klimaat is gunstig; of het mijn voordeel is dat hier nog geen pottenbakker woont, weet ik niet: hoe ziet de leek mijn produkten zonder vergelijkingsmateriaal?' Hij schraapte met zijn stoel over de houten grond. 'Ik neem risico, en dat is nieuw voor me - misschien heeft oom Jacques het toch zo gewild. Hij had een wrat op zijn brede lip en maakte plaats voor zichzelf in het leven, stootte deuren open. En tante Suzanne was toch geen poppetje dat zich liet beetnemen, ze leefde goed naast hem, en van haar mooie huis in Fréjus, dat een groot balkon had boven een palmentuin, heeft ze nog jaren na zijn dood ongestoord kunnen genieten.'

Van beneden in het straatje klonk een hoge vrouwenlach, die Rite deed opkijken. Kwam Gertrude naar haar toe? Ze voelde de drang de deur te openen, die andere vrouw te roepen - maar het geluid werd al zwakker. Er moesten twee vrouwen langs zijn gekomen, pensionnaires misschien, die gingen kijken of de kiosk wel was gesloten. Haar licht hadden ze niet opgemerkt - het was ook geen noodsein. Nu keek ze Michel Cordès aan, die iets had gezegd over een palmentuin en vroeg: 'Waarom bent u niet in Fréjus gebleven? - ik bedoel: daar zullen toch ook huizen zijn en vreemdelingen?' - en schrok van zichzelf, zodra ze dit ten einde had gezegd.

Het was als een klap in het gezicht van deze stumper. Om zich te verontschuldigen vroeg ze haastig: 'Waarom moet het juist *mijn* huis zijn, u hebt toch geld?' Weer zijn schieve glimlach. Hij vroeg terug: 'Begrijpt u dat niet?' maar stond op en hinkte naar de deur. 'Wel te rusten, Marguerite; we spreken elkaar nog.'

'Wel te rusten.' Ze voelde haar hart kloppen.

Nooit zou ze kunnen vergeten dat deze man kreupel was.

7

Nog stond ze voor de borstwering van het plein en keek over het wijde heuvelland, waarboven de lucht langzaam verbleekte. Haar blik zocht de kleine paden die ze morgen zou gaan, ginds langs de populieren, een traag voortschrijdend figuurtje, van bovenaf gezien, - dan voorzichtig de rijweg kruisen en vender het dal in, tot ze het stille gebied bereikte van de Rioux Blanc, het grasland vol wilde struiken en bloemen. Voorbij de schaapskooien het riviertje oversteken en dan omhoog, kronkelend, tot waar Justin en Berthe woonden. Dat voorjaar was de oude moeder, madams Charroux, gestorven en na de tweede dodenmis was Berthe niet meer in de kerk geweest, ze kon haar jonge kinderen niet alleen achterlaten bij de mannen. Toch had ze graag geknield voor het hemelsblauwe Mariabeeld, waarvoor Antoine een schampere glimlach had.

Wrevelig fronste Rite de wenkbrauwen en meteen drong het tot haar door dat ze zich beklemd voelde. Ze verlangde ernaar met haar broer en schoonzuster te praten en schuwde het tegelijkertijd; ze wisten niets van haar moeilijkheden, verwachten zeker geen voorstel van haar tot samenwerking aan de overkant. Achter zich op het plein hoorde ze voetstappen en zo nu en dan een heldere, uitdagende stem of ook het klotsen van de ijzeren ballen tegen elkaar in de sterke handen van een jongeman, - voor het spel zelf was het te donker geworden. Niemand was haar nog genaderd, de Barjoffs zaten meest voor bun eigen deur in de nauwe straat als stille, eenzellige mensen. Antoine was ijverig geworden en studeerde, maar trad ook als gids op in de kerk, de muurschildering van Pierre verklarend. Er was veel om te doen, had hij gezegd, en toen vonkte het in zijn ogen, vooral van kerkelijke zijde kwam protest omdat Gods Zoon mast vaag en ruggelings was aangeduid als een te verwaarlozen figuur te

midden van zijn scherpe discipelen. Hoe meer beroering hoe beter! O, de mensen konden niet zien - de grote kracht die er juist van dat schematische uitging, dat vergeestelijkte, - konden niet zien de werking daarvan op alle figuren, op iedere lijn, niet zien hoe die hele muurvlakte werd beheerst door de geest van hem die had gezegd: 'Mijn rijk is niet van deze wereld.' - Tot haar blijdschap was ze weer aan zijn waarachtigheid gaan geloven, en een paar dagen geleden, 's morgens vroeg, was ze de kerk binnengegaan, - Babette stond nog op stal en haar gereedschap zette ze buiten tegen de muur. Aandachtig kijkend was het gevoel in haar gekomen dit al lang te kennen, door de tekeningen in haar eigen huis, die ze had overgekalkt, - maar veel langer nog door de lijnen van het grootse landschap, de hemel en de wolken, het dorp boven de helling, waarvan de onderste huizen uit de rotswand oprezen.

Niet lang was ze voor Pierre's schildering blijven staan, ze schouderde het gereedschap en liep naar haar akkers. Toen was er rust in haar geweest, en nu? Ze moest gaan slapen, morgenochtend het noodzakelijke werk doen, niet om zich heen kijken in het dorp, de manke stap van Michel niet horen, het gefladder van de vreemdelingen niet zien.

Thuisgekomen maakte ze zich een kop koffie en ging toen naar bed.

Haar gedachten sprongen. Tja! wat zou er van dat kind zijn geworden? Ze had het nooit gezien, maar herinnerde zich een visioen van de wieg onder een heel hoog raam - het leek wel een kerkraam - en zij met Alfred aan weerskanten daarvan. Ze had niet omlaag gekeken in de wieg, ze wist alleen dat zij daar stonden en elkaar liefhadden.

Ze ging rechtop in bed zitten en streek over haar gezicht. - Het was maar een visioen, mompelde ze, de werkelijkheid is anders. Terwijl ik sliep is de moeder in het gat gevallen, het hoofd voorover op de stenen, - en was dood. Een nacht

van zware regen, - ik heb het niet kunnen verhelpen. Het kind is in een vliegtuig weggevoerd, hoog door de lucht, naar het noorden, en Alfred is verdwenen. - Je moet nu slapen, zei ze zichzelf, morgen zal ik zien of ik aan de overkant wil wonen, een paar akkers ontginnen, misschien voor Berthe's ouden vader zorgen, de kinderen zien opgroeien en zelf oud worden daar. Oud worden - ik ben nu bijna veertig jaar, ik heb een huis en wat geld. Als ik mijn huis verkoop, zal ik nog meer hebben en blindelings doorwerken, als een mol onder de grond. Nee, ik heb altijd open ogen gehad, ik kan de schildering van Pierre zien en ondergaan - ik heb ook gehouden van de krabbels op mijn eigen muur, het portret van mijn handen.

Ze gooide zich om in bed. Niet haastig weglopen, morgen, Babette's stal schoonmaken en als de kreupele komt, hem te woord staan. Ze voelde zich rustiger worden. Eigenlijk had ze hem gisteravond verwacht, had hem al laten zeggen: 'Marguerite, voor de nieuwe week begint...' maar was niet verder gekomen. Hij zou vasthouden aan haar huis, ze wist niet waarom, maar let eens op: hij liet zich niet afschepen. Een lelijke man, hard voor zijn ouders, - ouders die hem geen liefde hadden gegeven, geen natuurlijke warmte, dat was waar. - En wat had zij daarmee van doen? Ze moest voor zichzelf zorgen. - Maar ze was eenzaam. Dacht ze niet dikwijls terug aan die maanden met Pierre en Marie, en hoe Marie trachtte zich te uiten, want ze wilde gekend worden. 'Weet je waarom ik met mijn neus in de wind loop?' - had ze gevraagd, maar zij, Rite, wist het antwoord niet meer, misschien was er geen antwoord geweest.

Lange tijd lag ze te woelen en viel eindelijk in slaap.

Tegen elf uur, die zondag, ging ze op stap. Het begon toen al druk te worden in het dorp, de winkeliers hadden hun waren buiten uitgesteld, de eerste nieuwsgierigen liepen rond, een troep schoolkinderen verdrong zich in de nauwe doorgang naar de ruïne en Rite hoorde haar naam noemen met

de toevoeging: een arme jongen van hier. Gertrude Carol kwam daar vlug achteraan, de sleutel van haar kiosk om de pink draaiend en riep in 't voorbijgaan: 'Pluk de dag!'

- De zon scheen koesterend, de lucht geurde naar rijpe vruchten en uitwasemend blad.

Rite stak het plein over en nam de trap, die de eerste bocht in de rijweg afsneed; de wandeling was begonnen, als ze regelmatig liep, kon ze na tweeëneuhalf uur op haar bestemming zijn. De voetpaden die ze koos, voerden langs bewoonde en verlaten huizen; haast bij ieder huis stond een vijgeboom, waarvan de vruchten al donkey begonnen te kleuren, en voor een hoge, vuilwitte gavel zag ze stokrozen bloeien, rechtop en stil. Eerst toen ze de grote wegen had gekruist en haar weg nam door het ruige, vochtige land, grog ze het lopen onbewust voelen als een handeling die iets heiligs in zich had. Haar zorgelijke gedachten lieten langzaam af, er kwam een stilte in haar, die geen leegte was, hoewel ze niet zou hebben kunnen zeggen wat erin ademde. Zo liep ze als om te bewegen, soepel en regelmatig, een ritme door het lichaam bedongen en door de geest aanvaard, zag de bloemen die haast groter en kleuriger waren dan op de minder vochtige hellingen, wat ze uit trouw aan de eigen grond nauwelijks wilde toegeven - en voelde zich gedachteloos bevredigd.

Enmaal de kleine rivier overgestoken begon weer het stijgen, dat ze zonder merkbare inspanning deed, al hing ze de zware tas eens aan haar andere arm. Bij de laatste splitsing van voetpad en karrespoor trof haar een klein, stenen huisje in aanbouw, zo'n schuilplaats tegen wind en regen als ze aan haar kant wel kende tussen afgelegen stroken bouwgrond, maar dit huisje leek haar daartoe te klein. Ze ging tussen de drie muren staan en zag in de achterwand een nog niet voltooide nis, waardoor het vermoeden in haar rees dat dit een bedplaats moest worden. Zou Berthe - zou Justin? - Het Mariabeeld in Brousse was ver, bijna onbereikbaar sinds de dood van Berthe's moeder. Naast het hokje lagen stenen

als door kinderen opgestapeld, sparappels met droge dennetakjes waren samengelegd als in een oven, en op een hoeksteen lag een bosje bloeiende hei. Paul en de kleine Jules, dacht Rite glimlachend. Ze was nu nog maar een minuut of wat van het huis af.

Berthe kwam haar tegemoet langs de kippen- en duivenhokken. ‘Ik heb je zien komen,’ zei ze, ‘vanaf de hooizolder; het is goed dat je eens hier bent, - heb je de jongens gezien?’ En ging voort: ‘Paul waagt zich ver van huis, het is niet te voorkomen en het kleintje wil mee. - Gelukkig, zegt Justin, dat is Paul een blok aan het been, maar ik ben er niet zo gerust op.’ Ze had Rite bij de arm gevat en drentelde met haar over het erf. - Hoe worden kinderen groot? - het is altijd hetzelfde: duizend gevaren en angsten.

- Kom, ze hadden zoet gespeeld, zei Rite sussend, bij een - wat moest het worden? - de nis voor een heiligenbeeldje? - Och ja, daar was Rite langs gekomen. Justin had er haar mee willen verrassen, maar dan had hij het niet naast het karrespoor moeten zetten, en Paul begreep het al: een huisje voor de Maagd met het Kind, hij zou er altijd bloemen voor plukken, - maar niet als hij een man was geworden, dan zou hij het zijn zusje laten doen.

Ze gingen het huis in om naar dat zusje te kijken, een wiegekind met donker vlossig haar en rode knuistjes, dat wakker scheen te worden door haar blik en lachte bij het zien van de moeder.

- Paul was wel bang dat het niet groeide, zei Berthe en bleef in dezelfde toegewijde houding staan, - hij keek iedere morgen in de wieg en constateerde geen vooruitgang. - Nog even snerterig, had hij gisteren gezegd.

Wat later kwam Justin binnen, de beide jongens achter zich aan en het gezin ging aan tafel. Gewoonlijk aten ze een uur vroeger, maar de huisvrouw moest een voorgevoel hebben gehad van Rite's komst, - en dit zeggend, knikte ze haar schoonzuster glimlachend toe.

- Hier wonen, dacht Rite, de kinderen zien opgroeien - waartoe zij het geduld had - leven buiten de onrust van het dorp, de strijd om een Christusfiguur, die afweek van de traditionele, - buiten het aandringen van den kreupele. - Nee, ze wist het niet, - was alles goed als ze dien man haar huis verkocht?

- Er was die nacht een vos geweest, vertelde Paul; hij had een paar duiven doodgebeten, maar zijn prent hadden ze niet gezien, het kon ook een roofvogel zijn geweest, een arend had een vreselijke bek, hè vader?

- Rite moest maar een duifje meenemen, zei de vader, ze zouden het netjes voor haar plukken.

‘Graag,’ zei Rite. - (Natuurlijk ging ze naar huis terug, ze moest toch weten hoe het afliep met Antoine, - met de Barjoffs: het kind zou haast worden geboren.) Justin vroeg naar het vreemdelingenbedrijf. Het hotel Rinolli scheen niet te renderen, hij leverde er eieren en jonge haantjes, maar hoeveel drank er omging wist hij niet, en daar kwam het op aan, - geen landwijn, maar fijne likeuren. Feesten, recepties moesten er worden gehouden, had zijn zuster daar enig denkbeeld van? Dat kleine tentje tegenover haar stond er mogelijk beter voor, een minimum aan bedrijfskosten.

Rite wist het niet.

- En de kiosk van Trude Carol? Trude ontloopte zich tot een zakenvrouw. Als kind was hij bang voor haar geweest, het was er zo een die kleine jongens onder de voet liep, zolang ze niet door haar gebiologeerd waren. Al gauw was Justin de enige die sprak. - Het was een raar geval met het dorp, maar of Pierre er enig aandeel in had, betwijfelde hij, - die muurschildering was toch niks, hij was geen kunstkenner, maar dit kon hij zien: een paar lijnen, een schets. Pierre had er waarschijnlijk goed geld voor gekregen en was nog zuinig geweest met de verf. - Hij lachte smalend.

Langzaam voelde Rite een zware mistroostigheid in zich, na de maaltijd zou ze willen teruglopen, als ze niet een vage ver-

wachting had omtrent een tegemoetkoming van Berthe. Die stelde haar voor, wat rond te lopen als eerst de baby zou zijn geholpen. De jongens vroegen hun vader aan het huisje van Maria te gaan werken en Justin stemde vrolijk toe, wat Berthe een glimlach ontlokte. Opeens was de stemming verbeterd. Ik ga naar huis, dacht Rite, maar zal hier kunnen terugkeren.

Terwijl ze de vruchten in de boomgaard keurden, vroeg Berthe plotseling: 'Heb je moeilijkheden? - Je bent anders dan gewoonlijk, - minder rustig.' Ze plukte een paar rijpe pruimen en gaf ze haar schoonzuster. 'Justin zegt: Onzin, haar oogst staat er goed voor, - maar er zijn andere dingen, die een man niet ziet.'

- Ze had weer een bod op haar huis, zei Rite, ditmaal van een man die zelf was gekomen en aandrong, aandrong alsof het een kwestie van leven of dood voor hem was. Onderwijl keek ze naar de glanzend-gele pruimen in haar hand, stak er een in de mond en spuugde de pit uit. De ander wachtte af, maar toen de stilte haar te lang duurde, zei ze: 'Je hoeft daar toch niet op in te gaan?'

- Dat had zijzelf ook gedacht, maar op den duur... En hij had haar zijn levensgeschiedenis verteld, het was een arme drommel, een kreupele, een verschoppeling. Het leek eenvoudig iemand te verstoppen, maar het kon je moeilijk worden gemaakt.

- Of ze iets voor dien man voelde? vroeg Berthe. Ze waren naar de rand van de boomgaard gedrenteld en gingen er op een muurtje zitten. De vraag bleef in Rite hangen. - Natuurlijk, medelijden, ging Berthe voort, maar dat gaf slechte raad.

'Waarom slecht?'

'Goedkoop - gauw aangeschaft, gauw versleten.'

Rite trok met de schouders, ze voelde een onwil Berthe te geloven. Was het medelijden, waardoor de barmhartige Samaritaan werd bewogen, te goedkoop geweest? Of was erbar-

men meer dan medelijden, - dezelfde ontroering in een groter hart?

- Ze moest er rustig over nadenken, zei Berthe. Als ze het dorp wilde ontlopen, kon niemand dat haar kwalijk nemen, ze was er geboren en getogen, maar haar naam ging er over de tong.

Rite schamplachte. - Dat hoorde ze niet als ze op haar akkers werkte en bovendien was ze er niet bang voor. Het dorp ontlopen - jawel - stond ergens al een huis dat haar met open deuren zou ontvangen?

Haar schoonzuster knikte en wees met het hoofd. - Daar stond het, Justin had al terrein voor haar uitgemeten. Toch hoopte hij - dat mocht haar niet worden verzwegen - dat ze daarginds de moeilijkheden zou weerstaan. Ze was niet jong meer - veertig jaar? - de jeugd kon wegtrekken, de rijpe leeftijd...

- Je moest een oude boom niet verplanten, zei Rite, opstaand. Nu stelde ze voor naar het bouwen van de nis te gaan kijken. Welk beeld zou erin komen, had Berthe nog iets, een overschotje? - Ze voelde dit woord te gebruiken om de ander te kwetsen, schrok van zichzelf en ging haastig voort: Ze zou pastoor Martin eens kunnen vragen, in dit land, waar zoveel kerken in puin vielen - en zweeg, verward.

Berthe bleef argeloos. - Ze zouden een nieuw beeld kopen, het mocht niet te groot zijn, Justin hield van juiste verhoudingen, - als Rite weer kwam, zou het er staan en ze wilde pastoor Lefère vragen het met hen te kopen, dat was een eenvoudig en vroom man.

De kinderen zaten op de grond te spelen. Justin metselde.

Hoe ze van het rechte pad had kunnen raken was haar onbegrijpelijk, maar toen de schemering viel vond ze zichzelf nog steeds verstrikt in doornstruiken en taaie ranken. Haar rok was gescheurd, haar blote benen zaten vol bloedige schrammen tot boven de knie. Na iedere nieuwe stap moest ze stil-

staan om zich los te trekken en werd het volgend ogenblik weer gegrepen en gekwetst. Eenmaal hief ze de armen in wanhoop boven het hoofd en zei luid: 'Ik heb niet geweten dat er zoveel doornige planten bestonden,' maar voelde dit onmiddellijk als een fout, een kinderachtigheid waarvoor ze zich schaamde en sloeg de handen opnieuw aan de slingers. - Je vindt het pad terug, zei ze zichzelf als bezwerend, je vindt het terug, hoe dan ook, het is nog niet helemaal donker, en in het ergste geval wacht je het morgenlicht af. Even wilde ze de uren van de nacht tellen, maar scheen daar niet aan te kunnen beginnen, alleen vond ze het woord equinox, dag-en-nacht-evening, zonder daar iets wijzer door te worden en worstelde blindelings voort, al naar de opdracht van het ogenblik. Want zonder meer naar richting te vragen trachtte ze nu eens het dal te bereiken, dan weer de top, tot het haar duidelijk werd op deze manier niets te winnen: de helling was onbegaanbaar. Haar koppige wil tot doorzetten brak, ze moest terug in tegenovergestelde richting dan ze was gekomen. De lage westerhemel had zijn roze tinten verloren, hogerop was het helle blauw bleekgrijs geworden en zou nu snel verduisteren. Een grote stilte hing om haar heen, ze hoorde noch zag een enkel dier, alleen in de tas aan haar arm wist ze een dood, kaal geplukt duifje, dat ze telkens ter hoogte van haar borst hief. De aarde leek aan vinnige struiken toe te behoren, die allengs geen kleur meer hadden, maar dropen van een kille dauw. Ze klemde de lippen opeen, stapte uit haar rok, die ze in de tas borg en wendde zich om. Daar zag ze de blinkende halve maan boven de heuvelrand uitsteken en ademde nieuwe moed in. Zich sneller en driftiger losscheurend dan eerst, ging ze voort zonder besef van tijdsduur, de blik omlaag gericht, geen andere gedachten meer kennend dan hoe zich te bevrijden na iedere stap. Eén-, tweemaal kwam ze over een kaal, donker vierkant, waar kolenbranders moesten zijn geweest, zodat ze zeker wist te zijn van een uitweg, die in het zwakke licht toch moeilijk was te vinden. Haastig speurend

zocht ze drie zijden af van de open plek, erop bedacht haar richtingsgevoel niet te verliezen, en moest zich opnieuw door de struiken heenslaan.

Hoelang ze zo worstelde wist ze niet, maar na een poos werd het haar duidelijk dat de maan onderging. Ze herinnerde zich nu haar als een wit wolkje vrij hoog aan de hemel te hebben gezien, toen ze met Berthe door de boomgaard liep. Het zou donker worden, - ze hield wedloop met de maan. Hier en daar sprong iets lights in het oog - een onbedekte steen - werd de bodem vrijer, opener? Een den, die door de bliksem moest zijn getroffen, stond dicht voor haar, zwart, met stakerige armen. De stilte drong tot haar door, maar ze voelde geen angst, het was een heel diepe, heimelijke stilte, die zichzelf bewust leek te zijn. Ik ben de enige mens, dacht Rite, die leeft in de nacht, ik, een overtreder. Ze drong vooruit; slappe, vochtige takken streken koel langs haar benen zonder te kwetsen, wat haar even later, toen ze al voorbij was, deed glimlachen. Naast de getroffen den was een smal spoor, een zachte, groene gleuf, die plaats bood aan één voet, en breder werd, twee voeten naast elkaar, een pad - een pad onder het laatste hemellicht. De maan was nu achter de heuvel, maar nog niet onder de horizon.

Rite haastte zich, vrijer ademhalend door het onbelemmerde van haar stappen, plotseling verrukt door de kracht die haar dreef. Het was of het bloed sneller en lichter stroomde dan anders, of het juichte in haar aderen. Even nog kwam twijfel in haar boven: ze wist niet waar ze was, zou ze de brug over de Rioux Blanc vinden? Dit pad moest ergens heenleiden, - maar misschien naar een vervallen huis, een ruïne? Ze schudde het hoofd: in één zomer raakte een voetspoor overwoekerd en werd onzichtbaar, - wanneer ze niet bij Justin terugkwam, liep ze het dal tegemoet. Even stond ze stil om haar rok weer aan te trekken, glimlachend om het gevoel van groter geborgenheid, dat ze hierdoor kreeg, - toen liep ze weer voort. Veilig ben je pas aan de overkant van de rivier,

zei ze zichzelf, je ogen zijn gewend aan het donker, maar dat zal dieper worden, en overall loert nog het struikgewas. - Opeens begon het pad sterk te dalen, zodat ze zich moest tegenhouden; een paar minuten later voelde ze de zachte planken van de brug onder haar voet en tastend naar de leuning omvatte ze die bij de eerste greep.

Nu lag de smalle grintweg open voor haar en ze mocht wandelen, rustig en moeiteloos. Tot haar verwondering voelde ze zich fris, alsof ze had geslapen en gegeten. Haar benen schrijnden, maar dat was niet erg. Voor zich uit zag ze de lichten van Brousse op de helling en enkele lampen langs de rijweg. Dat ze de grote wegen moest gaan, schrikte haar niet af, over twee uur zou ze thuis zijn, dwalen was uitgesloten. Rechtop en onhoorbaar ging ze door de nacht. Het eerste uur leek ze te zijn afgesloten van heel haar vorige leven, want geen enkele gedachte stond in haar op en niets anders vervulde haar dan de beweging van het gaan. Maar dicht onder de vertrouwde heuvel gekomen, dacht ze aan Justin, zag de houding van zijn hoofd terwijl hij over de muurschildering sprak, de hals star tussen de schouders, kin en mondhoeken verbreed. Berthe had naar haar moeilijkheden gevraagd, wilde ze het dorp ontlopen waar haar naam over de tong ging? Berthe wist niet dat ze heimelijk trots was op die naam. - Het bod van den kreupele kon ze afslaan? - gemakkelijk gezegd: den kreupele afslaan - ze kende zijn leven. Eigenlijk was ze in verwarring weggelopen van haar broer, in neerdrukkende verwarring, gevluht bijna, - en toen kwam het blinde dwalen. Plotseling voelde ze een loomheid in knieën, schouders en heupen als na een dag van zwaar werken en ze kon nergens gaan zitten, het had te veel gedauwd. Straks misschien, op de stoep van een huis. Ze zag de eigen hoge stoep voor zich, zag dat stille, afgebroken plekje van het dorp, de ruige grond, de brokstukken van de kapel, heel dat domein van haar jeugd. Het was nu wel een beetje bedorven door de kiosk van Trude, de helgekleurde stoeltjes in het moordenaarsgat, - maar ze kon

het niet ontrouw worden, 's nachts was het weer zichzelf en 's morgens vroeg, als zij de dag begon. Dan leefde het moedig en taai door de lichte uren heen, verdroeg alle mensen, vreemdelingen, hun lawaai en miskenning.

Ze voelde zich wonderlijk bewogen, - niet bedroefd, dacht ze, maar opengelegd en trillend van leven. De vermoeidheid was weer overwonnen, veerkrachtig liep ze en gestaag, de windingen van de weg following.

Aan de ingang van het dorp stonden twee mannen bij een vrachtwagen en letten niet op haar; ze boog de eerste straat in, liep langs de murmelende fontein en de slapende huizen. Op haar stoep zat een man - het was Michel Cordès, de kreupele.

‘Ah!’ zei hij en beurde het hoofd op, ‘Marguerite, je komt dus toch thuis, ik west niet hoe lang ik hier al zit.’

Ze bleef voor hem staan en vond niets te zeggen.

Hij ging voort: ‘Het kind van Line Barjoff is in de vroege morgen geboren en was heel min. Ik heb me naar de pastorie gerept, Antoine heeft het in alle haast gedoopt - maar het leeft nog - en mij heeft hij onderdak aangeboden, ik heb de sleutel, dadelijk voor de eerste nacht, want ik maakte me ongerust over u. Babette mekkert in de stal, ze is niet gemolken. Ik heb haar over de kop gestreeld, maar durf haar verder niet aanraken.’

Rite voelde zich blozen. ‘Waarom wacht u op mij?’ vroeg ze strak, ‘ik ben aan de overkant geweest en heb me verlaat.’ Hij zei: ‘Ik wacht al zo lang op u, - ik ken afstand doen van uw huis, maar niet van u - nog niet, tenminste.’

‘Last mij door, ik zal de geit melken.’ Hij schoof opzij, ze liep vlug langs hem naar boven en kwam terug met een stenen kom.

‘Eerst Babette,’ zei hij, ‘dat is goed, - daarna wil ik een antwoord.’

‘Een antwoord? U hebt mij niets gevraagd.’ Ze deed de deur van het onderhuis open en maakte licht; hij grog achter haar

naar binnen.

‘Ik vraag u met mij te trouwen, hier in de stal vraag ik het, - ik ben maar zo'n arme Joseph, die het nergens anders zou durven vragen dan in een stal. Overal elders moet ik wel onaanvaardbaar voor u zijn, want ik heb niets - niet eens een jeugd, al ben ik vijf jaar jonger dan u, - maar nee, een mismaakte heeft geen leeftijd.’

Rite voelde haar handen trillen; ook Babette was onrustig en schraapte met haar voorpoten over de vloer. ‘Ik kan u niet antwoorden terwijl ik werk,’ zei ze, ‘en het is al laat.’ Ze zag haar benen met de bloedige schrammen. ‘Kijk, ik heb in de doorns gezeten, ik ben verdwaald en de duisternis heeft me overvallen. Gaat u naar de pastorie, ik ben blij dat u daar kunt logeren, - morgen kunnen we praten, morgenavond, als ik thuis ben van mijn werk.’

Hij vroeg: ‘Zult u mij dan weer koffie en brood geven, - dat heeft mij toen zo goed gesmaakt.’

‘Ja,’ zei ze verwonderd, ‘als u dat wilt...’

Hij knikte. ‘Dat u mij dagelijks het brood voorzet, dat is wat ik wil.’

Bij het opstaan morste ze wat melk over haar rok en voor de stoep gekomen, dacht ze die niet te kunnen bestijgen. Maar hij zei: ‘Tot morgen, Marguerite’ en hinkte weg.

Toen ze zijn ongelijke stap niet meer hoorde, liep ze op trillende benen naar boven.

8

Haar bruidsjacon van zware, koningsblauwe zijde hing over een stoel in de kamer, die tot in de hoeken helder was verlicht. De vloer was met zeskantige, Provençaalse tegels belegd, en ook de meubelen waren nieuw, alleen de muren, door Rite zelf gekalkt, waren onveranderd gebleven. Het onderhuis had nu een glazen deur en een groot, uitgebouwd raam in de zijwand, waarachter Michel zijn produkten zou tonen, - de kinderen van het dorp stonden er al te kijken. Een schuur, tevens stal voor Babette, was in aanbouw.

Michel Cordès toonde veel energie zowel in het ontwerpen, als in het verkrijgen van het goede materiaal en Arnolfi gaf al zijn tijd aan de uitvoering van de plannen. Ook Antoine bemoeide er zich mee en Argot, de burgemeester, had grote belangstelling. ‘Weet u, beste Cordès,’ had Rite hem horen zeggen, ‘later saneren we het dorp als de gemeentekas flink is gespekt door het bouwvallige; naast uw huis, tegen de heuvel op, kan dan een plantsoen komen.’

‘Naast huize Puyvot,’ zei Michel, - maar toch had Rite zich vreemd gevoeld aan dit alles. Ze was met haar aanstaande man naar Nice gereisd om inkopen te doen, hij was het die de stof en de kleur voor haar bruidsjacon aanwees, haar schoenen koos, meubelen uitzocht en niet ophield met inkopen en bestellen, zodat het haar voorkwam, alsof ze een gestolen buit in één dag moesten omzetten in goederen, haastig, zonder tijd voor overleg. Telkens trachtte ze hem te remmen door een gefluisterd woord, een hand op zijn arm, - maar hij was onverstoort, hinkte rond en liet zich nog meer tonen. Hij had jaren, jaren overlegd, zei hij haar, eindelijk het huis gevonden dat hij had gezocht, de vrouw die hij niet had durven zoeken, - nu was het tijd van handelen. Het verbaasde haar hem zo zeker te zien, hij, die wankelend ging, weifelde niet in zijn keuze. - Wat betekende daarnaast haar vaste loop,

heel haar lichaamskracht?

Nu keek ze rond in de helder verlichte kamer, er brandde een lamp boven de nieuwe aanrecht, boven het kleine buffet van bijna wit berkehout, boven de stalen tafel met het onbrandbare, niet te krassen of te vlekken bovenblad. De japon was blauw als de hemel bij sterrenlicht; ze moest hem opnemen en boven in de kast hangen. Deze nacht sliep ze nog alleen, - morgen werd ze getrouwd. In haar werkkleren zou ze de geit buiten brengen - de druivenoogst kon wachten - dan hier terugkomen, het grote bed spreiden, zich kleden voor de plechtigheid. 'Voor het feest,' zei Michel, - maar zij was bang voor dat woord en vertrouwde zijn luchthartigheid niet. 'Gaat dat zien, gaat dat zien,' had hij vrolijk geroepen, 'een bruidspaar dat niet gearmd loopt, want de bruidegom gaat teveel overstag, en zij schrijdt als een woudloper.' Ze dorst niet te vragen of hij het meende, maar de gedachte was haar lief dat ze naast hem zou gaan op haar eigen wijze en ze besloot het stilzwijgend zo te doen - morgen.

Ze liet de muurlamp halverwege de trap branden en doofde de andere lichten. Een schreeuw dicht in de buurt deed haar stilstaan en luisteren - de hoge kreet van een vrouw, die als een vlam naar buiten sloeg, overgaand in een verward stemmenrumoer, waar opnieuw een gekrijs uit opschoot. Rite liep naar de deur en snelde de stoep af. Tussen de fontein en het pensioonaat stond een kluwen vrouwen, vechtend en joelend, met Trude Carol in het midden, die probeerde haar gezicht met de handen te beschermen. Rite drong op hen in, rukte een paar jonge meisjes met wilde haren los van hun prooi, verbaasd over de eigen kracht, omvatte beschermend de forse romp van Trude en deinsde bijna terug voor dat weke vlees. Ze keek de verlichte gang in, de buitendeur stond wijd open en zei plotseling gebiedend: 'Naar binnen, het dorp hoeft dit niet te weten, allemaal naar binnen.' Trude was in een paar stappen bij de fontein en bette haar gezicht met een natte zakdoek.

‘Het dorp,’ werd er gemompeld, ‘het dorp weet alles, van mijnheer den pastoor, van dit en dat’ en weer steeg er gejoel op. Rite volgde, dreef de laatsten voor zich uit, drong allen de grote keuken in. Ze dansen nu niet op de tafels, dacht ze, maar dit is erger - en wat moet ik doen? Twee pensionaires van middelbare leeftijd, die niet mee naar buiten waren gekomen, keken weifelend op. Met luide stem vroeg Rite: - en het was haar of ze die stem voor het eerst hoorde ‘Kunt u mij zeggen wat er is gebeurd?’ Meteen wendde ze zich tot de vechtlustigen: ‘U moest zich schamen dit huis in opspraak te brengen, van waar ik woon heb ik u horen schreeuwen.’

‘Voor opspraak zorgt Carol zelf wel,’ zei een donker meisje en knipte met de vingers. Een zware, jonge vrouw, met roodachtig geverfd haar zei minachtend: ‘Bah, haar particuliere leven gaat ons niet aan, maar dat ze ons voor een schijntje laat werken en zelf de meeste winst opstrijkt, dat nemen we niet.’

‘Ze heeft een kiosk, madame, daarboven,’ viel een ander in, ‘we zijn hier voor onze rust, maar staan er om beurten, winkelpersoneel voor bijna niets, en zelf moeten we voor haar prullen het volle pond geven.’

‘We eisen een basis van fifty-fifty,’ zei een heel flets meisje. Rite vroeg: ‘Maar u hoeft er niet te staan, wel?’

De deur ging open en de eigenaresse kwam binnen, - haar gezicht was rood en paars gezwollen. Ze had de laatste woorden gehoord en zei rap: ‘Natuurlijk, ze hoeven niet, ik stel hun in de gelegenheid een zakcentje te verdienen, wat afleiding te hebben, mensen te zien, - maar het is tuig, tuig! Wie neemt de risico - wat heeft dat winkeltje me niet gekost? Ze moesten dankbaar zijn voor een beetje arbeidstherapie, - maar ze zijn liever ziek en lui.’ Ze beurde het gekneusde hoofd op. ‘Zeg nou zelf, Rite, jij werkt ook hard - en met een wijd armgebaar: ‘Mademoiselle Puyvot is de bruid, morgen wordt het huwelijk ingezegend, u kunt allemaal gaan kijken - behalve ik, met mijn geschonden gezicht.’ De vrou-

wen wendden zich naar Rite, sommigen lachten.

‘Ze heeft haar bruidsjacon nog niet aan,’ zei Trude luid, ‘ze zal morgen haar geit nog wel buiten brengen in haar werkplunje - u kunt haar altijd tegenkomen met Babette. Maar wacht eens, haar man is een artiest, - dat wordt een bijzonder huwelijk.’

Rite beet zich op de lippen, bijna had ze gezegd: ‘Hij is kreupel,’ maar ze dacht aan de jacon over de stoelleuning, aan haar lichte kamer met de vele lampen, aan Michels manier van geld uitgeven, - en het duizelde haar bijna. Ze hoorde een der rustige oude vrouwen zeggen: ‘Ik heb een dichte voile voor u te leen, madame Carol, en een beetje perubalsem doet wonderen.’

Twee meisjes grepen elkaar en begonnen te dansen. ‘Fiftyfifty,’ zei het fletse kind weer en keek Trude met starre ogen aan. Die klapte in de handen.

‘Morgen valt er over nieuwe voorwaarden te praten; nieuw? - we zullen het nauwkeurig berekenen, u krijgt inzage in de boeken,’ maar ze zag dat de belangstelling was verflauwd, er werd bij radiomuziek gedanst, de paar oudjes gingen genoeglijk zitten kijken, er hing geen dreiging meer in de lucht.

Trude wenkte haar vriendin met de ogen en wees op de oude sofa; zodra ze zaten begon ze zacht: ‘Je weet niet hoe gek die kinderen zijn; onder het avondeten was alles nog koek en ei, weliswaar minderde het vreemdelingenbezoek. Wie hier het volle seizoen trof, had het best, - enfin, je gunde een ander ook wat, enzovoort. We hebben nog plezierig met elkaar afgewassen; natuurlijk begonnen er een paar over mannen te praten, en Adrienne, dat verwelkte kind, vroeg wat we vanavond zouden gaan doen. Ik heb pingpong voorgesteld, maar dat vond geen instemming en die grote meid met het geverfde haar was beledigd omdat ik heb gezegd dat ze te veel zeep gebruikte bij de afwas - nou bid ik je. Zij zijn gaan hartenjagen, maar Adrienne kan de kaarten niet vasthouden. Later werd het een polonaise in de gang, met veel lawaai, -

gelukkig is de buurman doof, maar jij hebt een scherp gehoor - of misschien deed je juist de deur open om je bruidegom uit te laten. Die woont zolang in de pastorie, hè?’ Ze trok even met de schouders. ‘Antoine is ook net gek, het nieuwste zal zijn dat hij heiligenbeeldjes gaat verkopen in de kerk, door jouw man gemaakt. - Als je een nieuwe kleur zouwt weten te vinden voor Maria, heb ik hem horen zeggen, - en dan in een pocket-editie... De jacht naar geld is als een besmettelijke ziekte. Mijn gezicht doet pijn,’ zei ze plotseling en legde een hand op haar jukbeen. - ‘ik zal het die krenge niet laten merken.’

Voorzichtig zei Rite: ‘Ze dansten een polonaise in de gang en toen?’

‘Toen zijn ze naar buiten gegaan en begonnen elkaar met water uit de fontein te gooien, zoals kinderen doen, en te gillen. Ik heb gezegd: laat dat, we zijn allemaal al gedoopt, - en wie me toen het eerst heeft beetgepakt, weet ik niet, maar dat fletse kind heeft geroepen: voel eens hoe mals ze is! en toen zijn ze me gaan knijpen. - Het is bespottelijk - heb ik te veel toegegeven, vind je? In het dorp wordt natuurlijk gekletst, ieder mens heeft zijn zwakke steeën - en dan nog zijn gezicht.’ Ze schamplachte even en ging voort: ‘Soms ben ik populair en zelfs geliefd, dan vechten ze wie er naast me mag lopen en dan ineens... Nou ja, liefde ligt vlak bij haat.’

Achter hen werd nog gedanst, maar zonder opwinding, bijna plichtmatig.

‘Morgen trouw je, - ik hoop dat je daar verstandig aan doet, die stroom van vreemdelingen kan zich verplaatsen, maar je man schijnt geld te hebben.’

Rite stond op. ‘Ik heb mijn huis, zei ze, en mijn akkers.’ Ze groette de oude vrouwen met een hoofdknik, nam bij de deur afscheid van Gertrude, haar het beste wensend. Buiten was het stil, de sterren flikkerden achter een nevel. Ze boog om de fontein heen; - altijd het lispelen van dat water, dacht ze. Ze sliep langer dan gewoonlijk, die morgen, het was om

zeven uur nog nauwelijks licht en Babette kon zo vroeg niet meer naar buiten. Ze wilde het bonzen van haar hart zo lang mogelijk bedwingen. Alles is gewoon, zei ze zichzelf, alleen zal ik niet werken vandaag. Je kunt het vergelijken met een begrafenisdag, waarvan je er twee hebt gekend, - maar toen viel er te koken en te redderen in huis. Nu zou ze alleen het bed moeten opmaken, gisteren nog had ze de vloer gedweild en ook beneden was alles schoon. Eén dag, moest ze maar denken, één dag zou het leven stilstaan, dan stond ze weer op en liep mee in de gewone tred. Nee, ze gaf zelf de pas aan, ze schiep het leven naar haar wil, het had haar grootte, haar hartslag, - ook toen haar vader nog leefde, die meende dat ze hem ondergeschikt was.

Ze stond op en waste zich van top tot teen; toen trok ze de grijze jurk aan die ze van madame Dutour had gekregen en daarbij de zachte schoenen, gekocht voor de bruiloft van Justin en Berthe. Het huis omlopend naar de nieuwe stal, nam ze de deur op, die nog niet in haar scharnieren hing, en molk de geit. Het licht was aarzelend begonnen, laag aan een grote, grauwe hemel. Hoe fijn en krinkelend was het straaltje melk, dat met een hoog zingend geluid in haar kom spoot! Babette stond rustig als altijd, met heel licht bewegende flanken, waarvan de warmte afstraalde. Ach ja, ze merkte weer alles op alsof het nieuw was en om de glans van het nieuwe bewaard moest blijven, - maar je wist nooit wat er oud zou worden en toch zou je alleen die dingen moeten bewaren, die een heel lang leven zouden hebben. Of haar huwelijk oud zou worden? Het was nu de vierde oktober en ze liep het huis binnen met de melk, waarvan ze een scheutje in de koffie zou doen om het bijzondere van de dag. At ze het ochtendbrood voor het laatst alleen? Misschien was Michel een langslaper, - misschien wilde hij pas eten nadat hij had gewerkt, zoals haar vader. Ze moest hem het brood voorzetten, maar of hij dat zo letterlijk had bedoeld? Ze geloofde van wel, - ze was ervoor gezwicht.

Toen ze had ontbeten, liep ze naar de oude jongenskamer en haalde nog een deken voor het bed. Ik wil vooraan liggen, dacht ze, Michel mag me het uitzicht niet ontnemen en bovendien moet ik het eerst kunnen opstaan. De kamer had maar een klein venster en Rite wist vanuit het bed niet meer te kunnen zien dan een smalle strook groen. In haar jeugd had ze achter gesloten luiken moeten slapen - wat deed het ertoe? Nu voelde ze toch het bonzen van haar hart, terwijl ze met gestrekte armen het bed opmaakte. Wees edelmoedig, dacht ze, - woorden die van een ander leken te komen, maar door de herhaling al meer eigen werden: Wees edelmoedig. Toen ze klaar was, keek ze rond in haar huis. Het was nu half negen en om elf uur werd ze op het gemeentehuis verwacht. Hoe laat Michel kwam, wist ze niet, hij was telkens op reis, ze had hem de laatste dagen niet gezien, er viel zoveel te overleggen en te beslissen in verband met het werk. - Nu moet ik gaan, zei ze zichzelf, gaan zonder mijn schoenen stuk te lopen, leven zonder vermoeid te raken. Voorzichtig liep ze de stoep af, luisterend naar de kreupele stap van Michel. Nee, hij mocht nog niet komen, ze wist niet wat te doen met dit bonzende hart...

Ze boog naar links en beklom de heuvel; de kleurige cocacola-stoeltjes leken wonderlijk verstijfd, de kiosk van Trude was nog gesloten. Ze liep het oude poortje door, zag de klok zonder slinger in zijn open vierkant hangen, liep door het ruwe gras naar een vijgeboom aan de gebroken muur en plukte een rijpe vrucht, die zo zoet was als in haar jeugd. Nu voelde ze het dralende in zich komen van het kind dat wil spelen en nog alleen is, liep slenterend door de wilde tuin en stond een poos bij de lage borstwering uit te kijken over de vele daken van het dorp. Toen ging ze erug naar de vijgeboom en plukte opnieuw. Langzaam spleet ze de donkerpaarse vrucht, zag het rode vlees met de heel kleine pitjes en zette haar tanden erin. Toen ik een kind was, dacht ze, vond ik iedere rijpe vrucht die ik at de lekkerste, een abrikoos, een

perzik, een zure appel - en nòg. Nu zou ik een goede muskaatdruif willen proeven, ik ben niet gauw verzadigd en een vijf lust ik altijd. Ze zocht er een uit die bijna rot was en liep al etend weer over het ruige veld. - Opeens kwam haar het gevoel buiten de tijd te zijn geraakt en ze schrok even, maar bedwong die schrik meteen weer, het kon nog niet laat zijn, ze had geen klok gehoord. Toen daalde ze van de helling af aan de steile kant, dichtbij de garage van Drieux, die ze buiten zag staan. - Ik mag hier niet lopen, dacht ze, mijn schoenen worden nat, maar ik zoek een plekje voor mijn geit.

Drieux liep zijn huis in zonder op haar te letten, zij stak de weg over naar haar terrassen. 'Nu is alles betoverd,' mompelde ze en keek naar Tolliac aan de overkant, dat in het jonge tegenlicht één grijze burcht geleek, een bouwwerk sinds lang aan de natuur teruggegeven. Ze zag de wijnstok van nabij, de olijven, de gesnoeide rozen, onbewust van het mensenwerk aan hen gedaan. Haar blik schampte langs de torens van hotel Rinolli, ze riepen geen herinnering in haar op en haar hart sloeg weer normaal. Ze nam de terugweg door het 'rijke straatje' en sloeg de steeg in naar de Barjoffs.

Line zoogde haar kind en slaakte een kreet van verrassing. 'Ah, Marguerite, is het niet vandaag de grote dag?'

'Ja, maar het is nog vroeg.' Ze boog zich over de baby, een nietig, bleek kindje, dat een handje met gespreide, haast blauwe vingertjes op de volle moederborst had gelegd en rustig dronk. - Ging het goed met de baby, was ze al aangekomen?

- Ze had nu het gewicht van bij de geboorte terug, zei de moeder, - de dokter was tevreden. Nu kriebelde ze het kindje in de hals. - 'Niet in slaap vallen, klein meisje', en tegen Rite: 'ze is bijna te lui om te drinken. - Waarom willen wij dat ze leeft? vraagt Nicolai; - dan is hij weer helemaal de ongeluklige uitgewekene - maar dat mogen wij niet vragen, ze is ons geschonken.' Had Rite iets gemerkt van een oproer bij Trude Carol? Twee pensionaires waren in alle vroegte om een beeld-

je gekomen, gunden madame Carol geen deel van de winst. Nicolai kon opeens zo'n tegenzin hebben in dat kleine gescharrel om een beetje winst, - dan zag hij uitgestrekte korenvelden voor zich en eindeloze bossen, waarover zijn vader hem had verteld. Ze had gehoopt dat hij zou genezen door een kind, een gewone stakker worden zonder dat romantische tintje van een graaf te zijn.

Rite keek de steeg uit. - Ze moest voort, zei ze - een oproer? - Och, al die vrouwen, ze dansten en stoeiden 's avonds wat. Haar broer en schoonzuster kwamen van de overkant. Tot ziens!

- Nu liep ze de kortste weg naar huis om Babette te halen, die ze onder de olijven zou laten weiden. De blauwe japon zou ze op het laatste ogenblik aantrekken, als Argot al in het gemeentehuis was. Voor haar stoep vond ze Michel in druk gesprek met Arnolfi. Hij had een kort, zwart jasje aan en een zwart met grijs gestreepte broek. Zodra hij haar zag, gingen zijn ogen wijd open en hij nam haar hand.

'Marguerite, ook in deze jurk ben je mooi; - ik heb gedroomd vannacht dat je de kerk inliep op blote voeten en in een gescheurde rok, en Antoine noemde je de bruid van de Wijngaard des Heren.' Hij en Arnolfi lachten.

'Ik kom Babette halen,' zei ze, 'ik zie dat jij ook nog werkt.' Hij antwoordde: 'Ik heb zoveel gekocht, het zou je duizelen. Arnolfi bouwt een oven in de schuur voor het gewone aardewerk en in de werkplaats komt een elektrische porseleinoven, ik heb het eindelijk beslist. En dertig stenen heb ik besteld voor de draaischijf - dat is nog maar een begin. Ronde stenen van verschillende grootte, je zult het alles zien. Ik denk ook over een naam voor het bedrijf, voor het produkt. Wat vind je van Ma Croix? dat heeft mijn initialen, en een kruisje is gauw gemaakt.'

'Ma Proie,' zei de aannemer met een handgebaar naar Rite, maar zij wendde zich naar de stal en hij nam de deur voor haar weg. Ze hoorde Michel zeggen: 'Dat is omdat ik mijn

naam zou willen afzweren en Puyvot heten, maar jij kent dit ambacht niet. Het kruis is beter.'

Ze palmde de ketting in die over de grond sleepte.

'Blijf jij hier?' vroeg ze, 'ik verwacht Justin en Berthe.' Meteen ging ze Babette voor, sloeg de hoek om langs de kerk. De zon was nu boven de heuvel uit en scheen haar recht in het gezicht, de hemel was teer blauw geworden. Ze dacht aan de zuigeling van Line Barjoff, een erbarmelijk kindje met die dunne, blauwe vingertjes, en het was toch al vier weken oud, geboren de dag van haar verdwaald zijn aan de overkant, toen ze Michel op haar stoep vond zitten in de avond. Dat leek lang geleden, bijna als in een ander leven.

Met haar beide handen dreef ze de ijzeren pin in de grond, aaide Babette over de kop en klom omhoog.

Op de rand van de fontein zat Trude Carol weer te midden van aanhankelijke jonge vrouwen. 'Ha, die Rite!' riep ze, en toen de ander voor haar stond: 'Goed zo, meisje, ik zou haast zeggen: dat heb je van mij geleerd, van je oude vriendin: je nooit onder de indruk tonen. Daar zit ik met mijn gekneusde wangen en weet het niet.' Ze schudde even met het hoofd en ging voort: 'de kinderen hebben excuses gemaakt, het is meer dan ik had verwacht en straks komen we allemaal naar het bruidspaar kijken. Ben je al gekleed? Deze japon is netjes, maar ik heb hem meer gezien. Weet je waarover we praatten? Welke bloem bij je past. Er zijn wilde roosjes genoemd en zelfs braambloesems, maar ook monnikskap en distels. Je draagt de bruidsboeket in de linkerhand en verbergt je schoot erachter, symbool van kuisheid, - daarom moet je ook de bloem hebben die bij je hoort, maar misschien trouw je in het verkeerde seizoen - heb je wel een astroloog geraadpleegd?' 'Ik moet nu gaan,' zei Rite. Het was haar ingevallen dat ze Michel nooit over een bruidsboeket had horen praten. 'Voor zover ik weet, woont er geen bloemist in Brousse.'

Trude reikte haar de hand. 'Zeg aan je bruidegom: ik heb twintig pages om me heen, die ik kan uitsturen om te pluk-

ken. De tijd dringt, maar wij leven graag onder hoogspanning. Marguerite Puyvot - tot madame Cordès!

De mannen waren nog in druk overleg. ‘Vooral veel schappen in de schuur,’ hoorde ze Michel zeggen, ‘maar ook rondom in de werkplaats, en dikke planken, stenen zijn zwaar, porseleinen mengvaten, vuurvaste cassettes, alles zwaar, man, mijn werk eist de kracht van een Hercules.’

Hij heeft te veel woorden, dacht Rite, maar het volgend ogen blik begreep ze dat hij nerveus was. Nu kwam hij op haar toe. ‘Ik wil het boven zien, ga met me mee.’ Zijn stem klonk gebiedend.

Geduldig ging ze achter hem de stoep op, de kamer door, omhoog naar de slaapkamer. Hij hinkte zwaar. Bij het bed stond hij stil. - Aan welke kant wilde zij liggen?

Ze wees de voorkant aan. - Daar, want ze sliep op haar rechterzij en wilde uit het raam kunnen kijken.

- Maar hij kon niet uit bed komen den met het goade been, wilde ze daaraan denken?

- Natuurlijk - dan moest het van de muur worden geschoven.

- En hij wilde het voeteneind tegen de korte kant aan hebben, anders ontstond er te veel schadelijke ruimte.

- Haar broer kon helpen, zei Rite, zodra hij kwam, want die grote kast zou moeten worden verplaatst.

- Nee, ze zouden het samen doen. Ze begonnen het bed, dat zwaar was, te verschuiven en Rite had het gevoel door een kind zonder spierkracht te worden geholpen. ‘Zo goed?’ vroeg ze.

- Ja - hij zou dat raam laten verboden.

- Ze konden het hier voorlopig mee doen, meende ze.

- En waarop wilde ze wachten?

- Misschien op de volgende oogst, rekening houdend met de behoeften van de tijd.

- Dat laatste was een uitdrukking van haar vader, die ze als kind niet had begrepen en als jong meisje niet had willen verstaan. Nu zag ze de scherpe, kleurloze

trekken van Michel.

- Hm - hoelang gaf ze hem nog te leven?

Haar hart bonsde. - Heel lang, dertig, veertig jaar!

- Daar dankte hij voor. Ze wist niet wat hij al had doorgemaakt, veel dat bijna ondraaglijk was; het moest nu gauw uit zijn, vandaag de klucht van een huwelijk en dan...

Rite was bleek geworden. 'De klucht?' herhaalde ze verwonderd.

Plotseling knielde hij voor haar (het was of hij ineenstortte) en omvatte haar knieën. 'Marguerite,' zei hij, 'vergeef me, ik word gek van ongeloof, want ik kan het niet geloven dat je naast me zult gaan in je bruidsjaпон, je hebt hem nog niet aangetrokken, je loopt nog alleen rond, vanmorgen was je niet thuis. Toen heb ik je zien komen in je mooie grijze jurk, op de schoenen van een danseres. Geen vrouw loopt zoals jij; ik heb je zien komen en weer weggaan, zogenaamd om Babette buiten te brengen; je hebt gelachen met die vrouwen om de fontein, het is afschuwelijk dat je moet lachen om je bruidegom. Vanmorgen heb ik een brief van mijn ouders ontvangen, ze doen me bittere verwijten, alles hebben ze voor me opgeofferd, en nu ik geld heb - o, niet zelf verdiend, maar van tante Suzanne gekregen, vaders zuster - nu neem ik een vrouw en vergeet mijn weldoeners. Alles hebben ze zich om mij moeten ontzeggen, al hun verwachtingen heb ik beschaamd, en nu ik iets, althans *iets* had kunnen goedmaken, toen ik nog brutaler mijn slechte inborst. En hoe in godsnaam durf ik te trouwen, met een boerenvrouw die ik mooi noem - maar dat zouden ze nog moeten zien - een vrouw van veertig jaar, hoogstwaarschijnlijk met een verleden, wat een belediging is van mijn kuis moeder. Ik zou haar kunnen vermorzelen, die moeder, maar eerst mijn vader, die het verschil niet weet tussen kuisheid en een gebrek aan levensgloed.' Hij drukte zijn hoofd tussen haar knieën, zodat zijn hese stem nu gesmoord klonk. 'O Rite, als het waar is dat je een verhouding hebt gehad met Rinolli, ben je me daar des te liever om. Ik

stel hem mij voor: een jonge Italiaan met een soepel lichaam, wat een prachtig paar moeten jullie zijn geweest! En zijn wettige vrouw is doodgefallen in dit dorp - dat is de vergelding, en ik ben gekomen - misschien is dat ook vergelding, aan jou, - en vergoeding aan mij. Alles hangt samen, geloof je niet, Marguerite?’

‘Ja,’ zei ze om hem te sussen, ‘ja, alles hangt samen. Laten we ons nu klaarmaken, het zal tijd worden.’ Ze trachtte hem op te beuren, maar hij was zwaar. Toen zei ze: ‘Sta op,’ en zich voorover buigend, kustte ze hem.

Van beneden klonk stemgeluid. ‘Hallo! waar zijn jullie?’ en de stem van Arnolfi, lachend: ‘Ze zijn boven, verzoeken niet te storen!

Rite ging haar broer en schoonzuster tegemoet.

Ze waren al bang te laat te komen, zei Berthe, wist Rite dat het op slag van elven was?

- Nee, nee, nog vijf minuten en ze hoefde maar haar japon aan te trekken. Meteen nam ze die over de arm en liep terug naar de slaapkamer.

Wat dorpingen verzamelden zich voor het huis, de nauwe doorgang versperrend, de pensionaires van Trude Carol besloten een kring te vormen om de fontein, Michel liet alle lampen in de kamer en op de trap branden, de overbuurvrouw kwam binnen en reikte hem de bruidsboeket aan, die sinds die morgen onder haar hoede was geweest. Ze keek verbaasd het lichte vertrek rond, voor ze zich terugtrok. Antoine voegde zich bij de drie wachtenden en een ogenblik later de Barjoffs. Rite daalde de trap naar de keukenkamer af, de lange rok wat opbeurend en zag onmiddellijk de boeket met vele witte linten eraan. ‘Wat mooi,’ zei ze en hem van Michel aannemend: ‘Nu ben ik pas de bruid.’

Beneden aan de stoep stond de fotograaf. Het was niet mogelijk de treden naast elkaar af te lopen, dus ging de bruid voorop en moest tweemaal stil staan om te worden gekiekt, maar nog op de hobbelige stenen nam ze Michels arm.

‘We zouden los lopen,’ zei hij zacht, en ze fluisterde terug: ‘Maar we doen het niet, we horen bijeen.’ Ze liep links van hem en moest bij iedere rechterstap haar arm vieren, doordat zijn bovenlichaam van haar wegkantelde, maar ze leerde dat snel en voelde telkens zijn arm terugschieten langs de hare. Schoolkinderen, juist in het speelkwartier, vormden een haag voor het gemeentehuis, een paar grote meisjes slaakten kreten van bewondering voor de bruid. De wind woei de witte linten op, waarvan er één Rite's wang raakte. Een kleine stoet volgde het bruidspaar naar binnen.

9

De witte linten van haar bruidsboeket had Rite zorgvuldig in de grote kast op haar slaapkamer geborgen en al gauw kwam het haar voor dat ze ze als een kostbaar verband had bewaard, want ze keek ernaar door vochtige ogen, liet ze een voor een uitrollen en wond ze opnieuw langzaam om haar hand. De bloemen waren een grote verrassing geweest, Michel moest wel van haar houden, hij had zijn ouders geschreven dat ze mooi was, - maar hoe vaak zou ze hier nog staan, schuil zoekend tussen de open kastdeuren en trachten haar verdriet te stelpen? De eerste maal werd ze daarbij herinnerd aan het gekneusde gezicht van Trude Carol en voelde bewondering voor de wijze waarop Trude dat had gedragen. Moest zij de teleurstelling in Michel even licht nemen? Hij wilde dat ze haar geit weg deed, Babette werd oud, zou misschien geen jongen meer krijgen, en hij kon haar plekje in de schuur zo goed gebruiken. Nietwaar? - Je hield zo'n beest niet uit liefdadigheid. Geprikkeld door die laatste woorden had Rite gevraagd of hij dan nòg niet genoeg ruimte had voor zijn potten en pannen?

- Vandaag nog wel, morgen niet meer. Wat had hij tot nog toe gedaan? - zich geoefend, geëxperimenteerd, een kleine voorraad gevormd om te kunnen tonen, - maar als straks de eigenlijke productie begon...

- Wat verstond hij onder 'de eigenlijke productie?'

- Pullen en schaaltes voor een vlotte verkoop. Hij moest ertoe overgaan het materiaal kant en klaar te bestellen, gezuiverde, gemengde klei, als grote broden, in plastic verpakt. - Dat had hij een jaar geleden ook gezegd.

Hij trok met de schouders en had zijn scheve glimlach.

- Een jaar geleden, toen overheerste nog het spel-element in zijn werk. Ze moest bedenken: wanneer had hij gespeeld? Nooit ende nooit, - hij was geen jongen geweest, geen kind,

altijd alleen een kreupele, - totdat hij dit kunstambacht had leren kennen. Zijn handen waren al gegroeid erdoor, de kracht van zijn armen kwam uit rug en heupen - wat een grote overwinning betekende.

- Al het geld dat hij had uitgegeven, zei Rite, bad dus nog niets opgebracht?

Hij keek haar strak verwonderd aan. - In materiële zin: Nee, - of nauwelijks, en als ze rekenen wilde: nog geen half procent. Zijn stem klonk hees en grimmig.

En even star was Rite voortgegaan: Ze leefden dus van haar werk; - dat vond ze goed, maar dan macht hij haar de geit niet afnemen.

- Van haar werk? Waarschijnlijk ook van hun beider kapitaal, Hij wist niet precies hoeveel geld er was, zijn bod op haar huis was belachelijk geweest, en in plaats van dat te verdubbelen, bad hij zich het huis laten schenken. Maar om in haar geest te denken: kostte Babette niet meer dan ze gaf? - het lag hem niet sentimenteel te doen over een geit. Als hij armslag kreeg, zou hij deze winter een voorraad maken, die het volgend seizoen vliegend van de hand zou gaan.

- En kon hij de jongenskamer niet gebruiken of de zolderruimte, die nu lucht- en regendicht was? - Ach nee, die woorden nam ze terug, - maar Michel had al honend gelachen. - Net even te laat, zei hij, je wilde me tot een slaaf van den farao maken, een jood die bezwijkt aan de piramidebouw, - met zware stenen omhoog en in mijn geval ook weer omlaag, als de klei op die stenen is gedroogd.

Ze antwoordde: 'Je weet dat ik niet bad doorgedacht, en natuurlijk zou *ik* die stenen voor je hebben gedragen.' Maar ze zwichtte en deed afstand van Babette.

Dat was dus een jaar na het huwelijk, na een zomer, bont en luidruchtig van vreemdelingen, waarin de overige winkeliers van het dorp goede zaken hadden gedaan. Rite bewerkte de grond als vanouds, maar daarnaast leerde ze een huiselijk leven kennen. Als Michel opgewekt was, voelde ze zich geluk-

kig en trots; ze bereidde het eten voor hem, ze hield het huis schoon, dat wil zeggen de woon- en slaapkamer, - in werkplaats en schuur mocht ze nauwelijks komen. Ze zag daar soms vreemde bezoekers, hoorde Michel een enkele maal Engels spreken, zelfs gebeurde het dat hij iemand vóór ging, de hoge stoep op en het glazenkastje wees, dat nu aan de muur hing op de plaats van de oude kapstokhaken. Daarin stonden zijn mooiste produkten, enkele vazen, kommen, schotels in de koele kleuren van de zee, en wie daar mocht komen, moest Frans verstaan, want het was Michel te doen om te praten. De eerste keer dat Rite hem zo hoorde, kwam ze onder de indruk van zijn zelfbewustheid.

‘Vindt u dit mooi - houdt u van grijs, grijs is de rijkste kleur, doordat er zoveel in is verzwegen. Ik ben een man van het noorden, van de grauwe zee; wat de wind en het licht van het water maken, die lijnen en tinten, die beweging en die glans, dat alles tracht ik in zo'n stukje aardewerk te vangen. Ik heb u drie van de vier elementen genoemd, ik voeg er het vuur als laatste bij, - het vuur dat bestendigt.’

Ook de bezoeker kwam onder de indruk, hij vroeg per slot naar de prijs alsof hij om een gunst dong, en tot Rite's verbazing werd de gunst hem niet steeds verleend.

‘Och,’ hoorde ze Michel op lichte toon zeggen, ‘het is niet voor de verkoop bedoeld, het zou me te arm maken, dit te moeten missen. Komt u het volgend jaar terug, dan heb ik meer voorraad, en kunt u iets krijgen.’ Ze zei niets tegen Michel, maar toen ze den pastoor kort daarna ontmoette, uitte ze haar ongerustheid. - Wat moest dit worden, als hij niet wilde verkopen?

Antoine glimlachte en zei: Vertel mij zo juist mogelijk wat er is gebeurd.

Toen trachtte ze de woorden van haar man weer te vinden en kwam opnieuw en haast nog meer dan de eerste maal onder de indruk van hun bewogenheid. De ander luisterde peinzend, knikte vele malen met het hoofd.

‘Laat hem, Marguerite, heb geduld met hem, denk maar dat hij een nog onontgonnen akker is, waaruit veel moet worden weggehakt. De zucht om begrepen te worden is sterk in hem, zo sterk, dat hij gaat overdrijven en daardoor het begrip bemoeilijkt. Maar ik zal hem eens zeggen: Geef iets tastbaars van jezelf mee, iets meer dan woorden en je hebt kans in een vreemd huis, in een vreemde stad langzaam te worden gekend.’ Even stond hij stil. ‘Ach nee, waarom zou ik dat zeggen? Hij moet het nog van heel nabij hebben, van jou in de eerste plaats, van een enkelen vriend.’

‘Van mij?’ zei ze fronsend, ‘maar ik ben een boerenvrouw.’ Hij glimlachte. ‘Het klimaat in de Provence is niet mild, eerder wreed, felle zon, te weinig regen, maar *jij* kunt mild zijn en toch op tijd snoeien.’

‘Antoine,’ zei ze plotseling, ‘wees een vriend voor Michel en waarschuw hem, terwille van mij.’

‘Waarvoor moet ik hem waarschuwen!’

Ze dacht een ogenblik na. ‘Misschien voor mij, we zijn toch maar onberaden getrouwd en hij heeft er zijn ouders door verloren.’

‘Hm - verlies kan winst zijn.’

‘Ach, ik weet niet hoe ik het moet zeggen, maar soms ben ik bang. Ik dacht alles te hebben geleerd, van mijn vader, van het werk, maar Michel maakt me onzeker en schrikachtig. Dat hij zoveel eist en niet wil geven, - niet wil verkopen, bedoel ik...’

Ze waren al pratend bij haar akkers gekomen en hielden stil. ‘En toch,’ zei de pastoor met een glimlach, ‘toch begrijp je het, jij, die wel in het dorp bent gezien met één grote druiventros in de kom van je handen, één tros, die je niet wilde verkopen maar wegschenken.’

Rite bloosde licht. ‘Toen Paul zo ziek was,’ zei ze, ‘ben ik eens naar den dokter gegaan, - wie heeft je dat verteld? - het was in de druiventijd. Maar dat is anders.’

Hij legde een hand op haar arm. ‘Zeker is het anders, Michel

heeft meer het gevoel de schepper van zijn werk te zijn dan jij van je oogst, hij is kinderlijker, minder volgroeid. Als de mensheid ooit in haar geheel volwassen zal zijn - het duizelt me daaraan te denken - den zal ze ondergaan in God, den enigen Schepper.' Hij zweeg een ogenblik, zei toen nog eens, dringend: 'Heb geduld, Rite, geduld is misschien de hoogste vorm van liefde,' en liep voort, driftig zijn soutane wegschoppend.

De korte winter ging rustig voorbij. Het kon Rite gebeuren dat ze in Michel het spelende kind zag, wanneer hij op zijn smalle bankje gezeten het houten rad door zijn aandrijvende voet liet draaien en met vaste hand de klei vormde. Ze leerde binnen te komen zonder hem te storen, met een blik te vragen hoe laat hij wilde eten, en zelfs dat niet te doen als hij bezig was zijn vormen in de oven te plaatsen. Gelukkig was er geen rijverkeer mogelijk in de smalle geul voor het huis, zodat de produkten in de oven niet tot schudden werden gebracht als bij zijn vriend Jean in Le Havre, maar toch vroeg dat neerzetten op het driehoekige onderstel de zuiverste aandacht. Dikwijls moest de elektrische stroom in de nacht worden uitgeschakeld en al gauw nam Rite dat van haar man over. Ze vroeg hem de wekker niet te zetten, ze zou op tijd wakker worden, maar hij vertrouwde dat niet, dus werd ze te vroeg wakker en voorkwam het harde ratelen. In het donkey liep ze de trappen af, maakte pas licht in de werkplaats. Als er iets font gaat, dacht ze, heb ik het gedaan, ben te vroeg of te laat geweest, heb slaapdronken tegen de oven gebotst. Ze wilde zich daar niets van aantrekken en toch deerde het haar - om hem. Maar hij was zeer zorgvuldig en had zelden tegenslag.

Een enkele maal kwam er bericht van zijn ouders. Een der trouwfoto's had Michel uitgezocht om hun te sturen, die waarop alleen zijn hoofd en schouders uitstaken boven Rite in haar glanzende japon, en alle twee hadden ze daar iets bij geschreven. Hierop was een kort wederwoord gevolgd zonder

dank of vreugde, wat Michel had doen zeggen: ‘Geloof maar dat dit langzaam is doodgebloed - mocht er nog een spontaan gevoel van medeleven zijn geweest - zodat er niets is overgebleven dan het zelfbeklag om de eigen misrekening.’ ‘Maar laten we hun teleurstelling tot ons doordringen?’ had Rite gevraagd, waarop Michel vlam vatte. ‘Dat ook nog, eerst de kanker van hun liefdeloosheid, dan de woekerende schimmel van teleurstelling,’ - een uiting waarvan Rite schrok. Als we een kind zouden krijgen, dacht ze, misschien zou dat veel bitterheid wegspoelen, hoe mild is niet mijn vader geworden door den kleinen Paul. Opeens kwam haar een woord van Antoine in de herinnering: ‘Het dorp moest een standbeeld oprichten voor den ouden Puyvot, niet voor Pierre, den schilder, maar voor hem, den aartsvader.’ Na een ogenblik drong ze haar gedachten terug. ‘We zullen nog eens schrijven,’ zei ze, ‘eindelijk moeten we het toch winnen,’ maar weer stoof Michel op. ‘Ten langen leste zullen ze doodgaan,’ zei hij, ‘dat is het enige waarnaar we kunnen uitzien.’

Rite antwoordde niet meer, - ze dacht opnieuw aan een kind. Ach, ze was eenenveertig jaar geweest, maar kon niet geloven dat haar lichaam steriel zou blijven bij levenwekkend zaad; ze had dat lichaam gekastijd, niet om het afbreuk te doen, maar om het sterk te maken. Ze glimlachte droevig. ‘Geduld, geduld,’ had de geestelijke gezegd en wist niet waarop ze hoopte. ‘Ten langen leste’ zou ook zij doodgaan, maar een landbouwer leefde te zeer van groei tot groei om aan eigen verval te denken.

En weer ging een winter voorbij. Michel was begonnen de haar in de schuur te stoken en de gevormde klei bloot te stellen aan de laaiende gloed, waarin hij zout strooide om een dunne maar zich goed vasthechtende deklaag te verkrijgen. Hij lachte wat verlegen spottend om dit simpele proces van eenmaal bakken en tegelijkertijd glazuren, zoals hij zei, maar Rite betrapte hem bij een aandachtig en liefkozend in de vingers draaien van zo'n voorwerp, waaraan hij vorm en zin had

gegeven. Na wat voorstudie begon hij het luchtdroge, ongebakken produkt te beschilderen met grillige figuren, ranken en rechthoeken en gebruikte daarvoor liefst pasteltinten, die het een tedere luchtigheid gaven. Toen het voorjaar werd, had hij van dit soort werk een vrij grote hoeveelheid staan.

In mei begon de rozenpluk. Rite was gewend de bloemen in een hoek van de stal uit te strooien, waar ze een nacht moesten blijven liggen om dauw en regen te laten afdruipe, waarna ze in het dorp werden gewogen en achtergelaten. Het vorig jaar had ze de nieuwe schuur gebruikt, waar Michel toen nog niet werkte, ditmaal stelde hij haar voor, de bloemen naar zolder te brengen.

Ze protesteerde. Waarom zo hoog, ze konden toch wel in een hoek van de kamer liggen?

- En ze had zelfs zijn zware stenen naar boven willen sjouwen, - hoeveel lichter waren rozebladeren!

- Lichter? - vijftig kilo bleef honderd pond.

- Ze hoefde niet de pluk van de hele morgen in één zak te doen.

- Zou ze mand voor mand naar huis moeten brengen - en wat was er tegen de kamer?

Michel aarzelde even. 'Het is geen stijl,' zei hij.

Een ogenblik bleef ze sprakeloos, gaf toen ten antwoord: 'Dan is ons huwelijk ook geen stijl,' maar dacht meteen aan Babette, die ze had weggedaan en toen kwam dit gekibbel haar kleinzielig voor. Ze zei niets meer en bracht een maand lang de rozenoogst drie trappen op en af.

Op een prille morgen in het laatst van mei lag ze wakker en voelde zich vreemd gehinderd door de sterke bloemengeur. Michel sliep, ze hoorde zijn adem zagen door zijn smalle borst. Was de nacht zo lauw dat hij haar bekleemde, of had ze honger? De hitte sloeg haar eensklaps uit en ze begreep te willen braken. Haastig stond ze op, de lippen saamgeklemd, liep op de tast naar beneden en zag de kamer als bevangen in de stilte en het eerste grauwe licht. Over de gootsteen gebogen

voelde ze een prikkelende trilling door haar hele lichaam, er liep wat speeksel uit haar mond, maar tot braken kwam het niet. Langzaam herstelde ze zich, de hitte trok weg, ze hief het hoofd en veegde met de hand langs haar lippen. Uit verre kindertijd herinnerde ze zich een dergelijke ervaring, toen Pierre haar eens een sigaret had laten roken. Was het toch de rozengeur geweest, die haar benauwde - maar waarom dan nu voor het eerst? Ze ging aan de tafel met het smetteloze blad zitten, die haar nog steeds een gevoel van wijding gaf en keek naar het kastje met Michels mooiste werk. Het linker glas was een beetje beduimeld, ze zou het schoon vegen. 'Het relikwieën-kastje', zei Antoine en voerde een gesprek met Michel over het sacrale in de kunst, terwijl zij afwaste. Hij had zichzelf te eten gevraagd, omdat Thérèse, zijn huishoudster, weer eens haar vrije dagen had genomen. - 'Zo'n vrouw voelt zich natuurlijk onbevredigd,' had hij gezegd, juist nu ze ouder wordt, maar wat kan ik daaraan doen?'

Opeens schrok Rite. - Ik krijg misschien een kind, had ze in een flits gedacht, ik merk de eerste tekenen van zwangerschap. Keerde de hete prikkeling terug? - Nee, ze wist het te bedwingen. Toen ik jong was heb ik niets gevoeld, zei ze zichzelf en antwoordde: waarschijnlijk is er toen ook niets geweest, niet anders dan een bloeding wat heviger dan normaal. Ja, het zou wel zo zijn. Ze moest gaan slapen, geen kou vatten, afwachten, lang wachten, heimelijk eerst. - Wat zou Michel zeggen? Ze hadden nooit over de mogelijkheid gepraat. Zou hij zwijgend hebben aangenomen dat ze te oud was voor een kind? 'Ik wil dat je me het dagelijks brood voorzet,' had hij gezegd als een smekeling, als iemand die van honger dreigt om te komen - maar geen lichamelijke honger. - Ze zou altijd voor hem zorgen, al eiste hij veel meer dan een kind zou doen.

Nu hoorde ze zijn stem. 'Waar blijf je, ik wacht al zo lang.' Ze was opgestaan, haar hoofd voelde een beetje duizelig.

'Ik kom!' riep ze, liep naar boven en wilde zich zwijgend

naast hem schikken.

‘Wat is er,’ vroeg hij, ‘je bent toch niet aan de oven geweest? Hij is leeg.’

‘Dat weet ik,’ zei ze.

‘Maar waarom ben je dan opgestaan?’

‘Ik voelde me niet goed, misschien heeft de rozengeur me bedwelmd.’

‘Onzin - je wilde toch niet weglopen?’ Hij legde zijn hoofd tegen haar schouder en ze rilde even.

‘Ik ben bang voor die overkant,’ ging hij voort, ‘het is daar zo rustig en Justin had al terrein voor je uitgemeten. Antoine zegt, dat ik me geen zorg hoef te maken omdat je wel wordt vastgehouden door de oude grond. Je voornaamste wezenstrek zou trouw zijn, maar ik begrijp dat niet - trouw in een wereld die reilt en zeilt?’

Met gesmoorde stem zei Rite: ‘Laten we gaan slapen.’

Hij drukte zijn hoofd nog vaster tegen haar aan. ‘Maar ik wil weten wat er is, en op kinderlijk dwingende toon: er mag niets zijn, geen wrok omdat ik zoveel van je eis. Natuurlijk eis ik veel, want je bent gezond en sterk. Je denkt toch niet meer aan Babette, dat stomme dier? Nee, je staat niet in de nacht op om aan een geit te denken of aan het gesjouw met de rozen en hun bedwelvende geur, - maar misschien wel om mijn mismaaktheid. Je hebt aan de tafel gezeten, ik heb een stoel horen schuiven, ik weet hoe je met je vingertoppen bewonderend over het gladde bovenblad wrijft. Zo'n meubel is haaks, - anders dan ik en jouw lichaam is volkomen symmetrisch, zelfs je gezicht. In Le Havre heb ik wel achter scheve vrouwen aangelopen, ik volgde hen alleen om het grimmige plezier van hun gebrek. Natuurlijk ben ik altijd nog erger, maar ik wéét het, en ik had de verontwaardiging van zo'n vrouw willen horen als ik haar zei dat ze een hoge schouder had, of een rond ruggetje.’

‘Ik heb naar het kastje zitten kijken,’ zei Rite, ‘naar je mooiste werk.’

‘Waarom?’ vroeg hij snel, ‘vloog mijn afzichtelijkheid je aan dat je behoefte had aan sierlijke vazen? Je had me geen arm moeten geven op onze trouwdag, ik wist dat het te veel voor je zou zijn.’

Ze blies even door de neus. ‘Dat is al zo lang geleden, wie praat daar nog over, maar ‘de gedachte vloog me aan’ - om met jouw woorden te spreken, - dat ik een kind zou krijgen,’ ‘Wat zeg je - een kind?’ Hij snauwde bijna.

‘Ik weet het nog niet,’ zei ze verschrikt, ‘maar het zou toch kunnen.’

Ze voelde zijn lichaam schokken. ‘Het zou toch kunnen,’ herhaalde hij op smalende toon. ‘Wat jou betreft, ja, je zou nog kans zien een kind te krijgen al was je zestig, - maar ik - ik heb er nooit op gerekend, ik ben daar niet toe in staat. Dacht je dat ik was getrouwd om een kind te krijgen? Ik zal met Piémont praten, hij moet er iets aan doen - hoe ver is het?’ Ze antwoordde tegen haar wil: ‘Veertien dagen, een week misschien - ik weet het niet.’ En plotseling voelde ze een golf van verzet in zich. ‘Met Piémont praten zal niet helpen,’ zei ze, ‘ik zal nooit met me laten knoeien.’ Toen dacht ze aan de wilde rit met Alfred Rinolli en beet zich op de lippen.

‘Als jij geen kind wilt hebben - goed - ik wil het wel. Ga dan maar naar je ouders terug en neem je geld mee.’

Hij woelde naast haar, legde een hand op haar borst. ‘Rite, in godsnaam, praat niet zo, ik wil je voor mezelf houden, je hebt mij toch aanvaard, ik ben je kind, je dwingeland, je ellendige zoon, je slavendrijver. Je geeft me vrij spel en intussen lach je me uit, heimelijk, en denkt aan de ergste ontrouw, aan een geboorte, een zuigeling, een kind in mijn plaats, het is verschrikkelijk, begrijp je dat dan niet?’

‘Nee,’ zei ze snel, en toen al dringender: ‘Nee, nee, het is dat waaraan geen vrouw mag willen ontkomen.’ Ze was rechtop gaan zitten. ‘Zwangerschap, een kind - en jij bent de vader, je zult erdoor - eh... (ze wilde zeggen: leren werken, maar verwierp dat) - erdoor veranderen. Mijn vader zei: Ik heb

mezelf tucht geleerd door kinderen te verwekken.’

‘Je vader was niet kreupel.’

‘Dat heeft er niets mee te maken, - jij wilt alles verontschuldigen door je gebrek, maar het wordt tijd dat je daarmee ophoudt, ik krijg er schoon genoeg van.’

‘Rite,’ zei hij kreunend, ‘op onze trouwdag heb je gezegd: We horen bij elkaar, en nu val je me af, je verstoot me, je wilt dat ik naar mijn ouders terugga, en ik heb hun de foto van mijn vrouw gestuurd in haar koninklijke japon.’

‘Je daast,’ zei ze driftig, ‘val ik je af door een kind van je te krijgen en daar blij om te zijn?’

‘Ja, want ik moet erdoor veranderen, zeg je, - maar je hebt me getrouwd zoals ik ben.’

Ze beet zich op de lippen. ‘O man, schei uit - ‘zoals ik bèn’ en de volgende dag was je vierentwintig uur ouder; je had voor het eerst bij een vrouw geslapen - ik hoopte je daarmee iets te geven dat je gelijkwaardig zou doen zijn aan andere mannen. Maar je zeurt als een verwend kind, je wilt niet volwassen zijn, je ziet je plaats al ingenomen door een ander. En misschien is het niet waar dat ik zwanger ben, ik voel niets meer, alleen ‘- Ze schrok terug voor de woorden: walging van dit praten, en zei: ‘alleen slaap.’ Meteen probeerde ze zich van hem af te wenden, maar hij sloeg een arm om haar middel en hield haar vast.

‘Rite, beloof me dat je niet naar de overkant zult gaan, blij hier, ik zal voor je werken, rozen plukken als je dat wilt, - en praat niet over mijn ouders, die me alleen kwaad hebben gedaan - of praat slecht van hen, dat zal me goed doen; je weet niet hoe ze me hebben verminkt omdat ik gebrekkig was, me klein hebben gehouden omdat ik als kreupele dorst op te groeien. Ze hadden niet de moed van de Spartanen me te doden en nooit de opwelling van een christen aan mijn innerlijk te denken. Ik zeg niet: aan mijn onsterfelijke ziel, want die woorden begrijp ik niet, - ik ben bang dat ze de lichaamskracht uit een mens wegslurpen. Wat wilde ik zeggen? Praat

slecht over mijn ouders, die ik altijd zou hebben teleurgesteld - en wat hebben ze *mij* gedaan?’

Rite zuchtte diep. ‘Wat helpt praten? - je doet niets dan afdwalen. Ik heb toch lang geleden besloten niet naar de overkant te gaan, wat zeur je dan. De rozenpluk is haast voorbij, en daarmee hoef je me nooit te helpen. Als je je werk niet wilt verkopen, moet je het zelf weten, - zolang we kunnen bestaan.’ Ze sprak rustig, met koele stem en verwonderde zich daarover: wat was er gebeurd dat alle drift in haar neersloeg? Ze ging voort: ‘Ik wil niet meer over je ouders en je moeilijke jeugd horen, je bent al lang volwassen en als je het niet bent, zal je het worden door je kind. Het is natuurlijk om over de toekomst te praten - ik heb mijn vader nooit anders horen doen. Zijn blik was vaak in het verleden, maar als hij sprak kwam hij daarboven uit. Laat me los, Michel, en ga slapen. Morgen komt er misschien een vreemdeling naar je relikwieën-kastje kijken en zal je werk mooi vinden. Gun hem dan iets, voor je eigen genoegen, en kom daardoor boven je verleden uit.’

Opeens voelde ze haar ogen vochtig worden en ze moest haastig slikken.

‘Ga slapen, Michel, en word wakker als een gelukkig man. Weet je nog wat Argot heeft gezegd toen we trouwden - en Antoine? - niet in de kerk, maar later. Eigenlijk ben ik de woorden vergeten, maar ik weet nog hun geur - of hun smaak - hoe moet ik het zeggen? Slaap lekker en wees niet zo bang, - je bent toch al veel gezonder geworden sinds je hier woont. Laatst heeft dokter Piémont tegen me gezegd: Die man van je heeft een goede keus gedaan, gezond werk, zuivere lucht, en...’

‘En,’ vroeg Michel ‘heeft hij iets durven zeggen over jou? Wat weet hij van je?’

Zijn stem klonk dun en scherp, Rite hoorde het wantrouwen daarin. Nu begint het opnieuw, dacht ze verslagen, en ik hoopte aan het eind te zijn.

‘Nou, geef eens antwoord.’

‘Over mij? niets - nou ja, iets - e - iets vleijends.’

‘Ha, daar hebben we het! Ik ben natuurlijk ingelicht, je hebt een verhouding met Rinolli gehad, een Italiaan met een mooi lichaam. En daarna - met Piémont - of met Antoine?’ Hij tastte naar haar hals en klemde zijn vingers daaromheen. ‘Michel,’ zei ze gesmoord, ‘last los.’

Hij klemde nog meer, even boven haar strot en ze werd bang, hief de handen op, wrong hoofd en schouders, greep zijn vrije hand en drukte die met kracht op hem terug, niet wetend waar ze terechtwam. Meteen voelde ze zijn wurgende hand ontspannen, wendde zich snel om en, zich op de lippen bijtend, hield ze zijn schouders neer in het bed. In het flauwe ochtendschijnsel zag ze zijn smalle, onregelmatige gezicht, de oogleden als kreukelige, verflenste bloembladen. Haar borst hijgde nog na van inspanning en ontsteltenis. ‘Je hebt me bijna gesmoord,’ zei ze, ‘en waarom is godsnaam? Ik krijg misschien een kind, Alfred Rinoffi is sinds jaren weg en ik heb hem nooit weer gezien. Jij bent heer en meester in huis, je doet het werk waarvan je zegt te houden - als dat nog niet genoeg is...’ Zij hijgde zo dat ze moest afbreken, haar keel begon te schokken en ze liet zich voorover vallen.

Enkele seconden lag ze zo, beiden als ten dode uitgeput, van levenskracht verlaten - toen roerde de man zich. Het drong tot Rite door dat hij opstond, door de kamer liep, ze hoorde de schakelaar van de lamp knippen, hoorde zijn stem als in een snik dicht aan haar oor.

‘Rite, Rite, ik ben zo ongelukkig - vergeef me en ga niet dood.’ Hij streelde haar achterhoofd. ‘Kun je je niet omdraaien? - wil je me niet zien? Kan ik iets voor je doen, Piémont roepen? - ga niet dood, Rite.’ Hij omklemde de bedrand en snikte.

Langzaam keerde ze zich om en grog rechtop zitten. Even keek ze zwijgend naar den gebukten man. ‘Ga naar beneden,’ zei ze ‘en maak iets warmes voor me - er staat nog melk op

de aanrecht.' Ze sprak rustig, maar bijna klankloos. Hij kwam overeind. Ze dacht nooit een armzaliger figuur te hebben gezien dan dezen man in zijn lange, witte onderbroek, Michel Cordès, dien ze had getrouwd - en de armzaligheid van het menselijk geslacht deed haar borst zwellen van deernis. Haar lippen weken vaneen en ze bleef roerloos zitten, terwijl ze Michel de trap hoorde afstommelen.

10

Het gebeurde die zomer meer dan eens dat Rite niet toekwam aan het werk op haar terrassen. Ze bleef dan tot in de middag op een vrij uur hopen, maar als het zich aanbood, zag ze er soms van af Michel alleen te laten. Ze wist dat hij haar bespiedde, juist op dagen van veel bezoek aan werkplaats en 'toonkamer', zoals ze hem het keuken-woonvertrek hoorde noemen, en wilde stipt zijn, geen minuut eerder weggaan dan verantwoord was, en over die stiptheid heen zelfs vrijgevig. Er werd goed verkocht, vooral van het gewone aardewerk, er kwamen aanvragen voor kleine demonstraties aan schoolkinderen in klasse-verband en Michel bleek een bezielde onderwijzer te kunnen zijn, die levendig en helder sprak. De kinderen, die een hompje klei tot een vaas, een schotel hadden zien vormen op de draaischijf, keken met nieuwe ogen naar ieder stukje aardewerk en kochten een souvenir voor een 'minder-jarigen-prijs', zoals Michel hun met zijn scheve glimlach zei en Rite merkte tot haar vreugd dat hij vorderingen maakte in de omgang met mensen. Ikzelf kan ervan leren, dacht ze soms - maar het bleek niet altijd, zijn stemmingen waren wankel en een enkel brutaal of onverschillig kind kon veel bederven. Hij beheerste zich dan niet, wilde soms een groep wegsturen en Rite moest bemiddelen, waartoe ze zich zeer inspande, vrezend een schampere, minachtende blik van die jonge mensen op den mismaakten pottenbakker, die zich in drift liet gaan.

In september kwam madame Dutour met enkele logés een kijkje nemen en toonde een telkens hernieuwde verbazing. Dat zij op bezoek kwam bij haar werkvrouwje - op voet van gelijkheid haast - dat was om te lachen, en kijk hoe deze simpele zielen hun best hadden gedaan: een glazen deur in de stal, een uitspringende vitrine met ceramiek, pullen en potjes die met eerbiedige handen werden aangevat. Je moest er

ernstig bij blijven, waarderende woorden spreken zelfs, waarop zij niet zou zijn gekomen, maar haar gasten deden het haar voor. En deze vrouw, die niet eens onknap was, had een bultenaar getrouwd. ‘Madame,’ vroeg ze Rite achter de anderen om, ‘zorgt u nog voor mijn huis, ja, kan ik het u blijven toevertrouwen?’

‘Voorlopig wel, ik zal u bijtijds waarschuwen als - e...’ Ze zag een scherpe blik over zich heengaan en bloosde, maar madame Dutour werd alweer door iets anders in beslag genomen, door een kleinen, uiterst verzorgden man, die zijn hand met een grote zegelring daaraan op haar arm legde. En madame beklom op uitnodiging van den pottenbakker de smalle, hoge stoep, zich verbazend. De man hinkte zwaar, zag ze, - dat ook nog - maar misschien had hij geen bochel? Michel stak alle lichten aan, hij wist dat de tafel gedekt stond met zijn porselein, borden, soepkommen, schalen, wit met een ondoorzichtig tinglazuur, dat naar rood zweemde. De tafel leende zich goed tot deze uitstalling en ook de belichting was gunstig.

Rite wist al dat hun eigen maaltijden daardoor in het gedrang zouden komen, vooral in het middaguur; het was gebeurd dat ze met Michel op de trap zat te eten, juist als vroeger met Justin, toen de groten om de houten tafel zaten, donker in het schemerige vertrek.

‘We moeten hier iets op bedenken,’ had ze haar man horen prevelen, ‘het huis is te klein, of liever: te hoog.’ ‘En nu zag ze madame Dutour daar in het volle licht staan, kijkend van het glazenkastje naar de witte tafel met een blik die door verwondering niet diep kon worden. Ze wilde de aandacht van haar begeleider trekken, maar die keek anders dan zij naar het werk van Michel en informeerde naar de leveringsmogelijkheid van een uitgebreid servies. ‘Curieus,’ hoorde Rite haar zeggen, ‘heel curieus,’ en weer voelde ze zich van top tot teen beschouwd, maar bleef rustig daaronder, wetend dat haar zwangerschap zich nog niet toonde.

‘En? - het land is zeker verkocht?’

‘Nee, madame, ik bewerk het nog.’

‘Wat zegt u? Een getrouwde vrouw moet niet werken, althans niet in een beschaafd land. Ze schokte met de schouders. - Onder de wilden, ja, daar komt het voor dat de man in bed gaat liggen als de wouw een kind heeft gekregen, maar in Frankrijk... Natuurlijk is uw man minder geschikt voor het boerenwerk, - hoewel, al dat kneden van de klei... Komt het niet neer op kneden?’

‘De meeste ambachten zijn zwaar,’ zei Rite.

Madame Dutour zuchtte. ‘- Ach - Ik zal eens zien of ik die stoep weer af kan komen. Heb ik al iets gekocht? Geeft u me maar een speldenbakje.’

‘U bent niet verplicht te kopen, madame.’

Madame lachte. ‘Mijn vriend schijnt er anders over te denken, ik zal dan maar zeggen: hij doet het voor ons beiden.’ Ze keek over haar schouder. ‘Hij volgt mij niet. Zegt u hem dat ik naar huis ben gegaan - of nee, zegt u hem niets.’

Ze is meer opgemaakt dan vroeger, dacht Rite, ze lijkt nerveus en knippert met het ene oog.

‘Merkwaardig dat u hiertoe bent gekomen,’ ging madame voort. ‘Maar ik vergis me: het ligt voor de hand. Valin (kent u Valin?) zei me gisteren: Het dorp is zijn zaak begonnen. Maar ik had het van u niet gedacht - en daarbij een huwelijk - was dat nodig?’ Met haar wijsvinger tikte ze Rite op de kin, evenwel zonder haar aan te kijken. ‘De andere vrouw - hoe heet ze? - die van het pensionaat, heeft grijparmen gekregen als een kreeft - scharen, beter gezegd.’ Madame lachte. ‘Het dorp wordt amusant, de weduwen kiezen zich een man, de maagden ook en ieder graait wat er te graaien valt.’ Ze keek omhoog langs het huis. ‘Mijn vriend is nog boven en laat zich plukken - oh, pardon - hij plukt zichzelf.’ Ze had een handgebaar als pikte ze iets van haar arm. ‘Een klein veertje, dat zal hem niet koud maken.’

Een paar toeristen liepen de werkplaats in, zodat Rite los kon

komen van madame Dutour. Ze kende alle prijzen, ze had geduld met klanten en sprak geen woord te veel. De houding van Michel als winkelier was anders; je moest de kopers imponeren, meende hij, soms door een vakterm, soms door de zekerheid van je oordeel, dingen die zij niet tot haar beschikking had. De eerste maal zweeg ze daarop en hij wend driftig, haar verwijtend hem niet te willen helpers, erger nog: zich tegen zijn werk te keren, zodat ze een volgende maal toegaf en beloofde zich de vaktermen eigen te maken.

- Als ze daartoe in staat was.

- Op den duur misschen. Ze wees niet op het resultaat van haar verkoopmethode, ze veinsde onverschilligheid als hij 's avonds de kas opmaakte. De tijd dat hij het baste werk voor zichzelf wilde houden, was voorbij, het gewin had hem gegrepen.

Op een dag in oktober, toen het al stiller was geworden in het dorp, stonden Pierre en Marie eensklaps voor het huis. Rite was bezig het middagmaal te bereiden en meende Pierre's stem te horen, - Michel kwam juist te voorschijn uit de schuur. Daar stonden die drie mensen onderaan de stoep, weifelend wat het eerste te doen, zich bij Rite voegen of de werkplaats bekijken, maar Pierre besliste door de treden op te snellen en zijn zuster te omhelzen. Toen ze allen in de kamer stonden en ook de vrouwen elkaar hadden gekust, zei Pierre: 'Marguerite Puyvot, je bent in gezegende omstandigheden.' Marie gaf een hoge gil, Michel vertrok zijn toch al scheve gezicht, maar Rite legde een hand op haar buik en keek hem verwonderd aan. Pierre lachte. Meende ze dat het nog haar geheim was? Hij had het onmiddellijk aan haar trekken gezien.

- Niet iedereen had zijn ogen.

De ander bleef naar haar kijken. - Ze was nog strakker van lijn geworden, hij zoo haar portret makers. Zo verzonken bleef hij in beschouwing van haar dat hij niet naar Michel keek, waar Rite blij om was.

Marie had zich naar de tafel gewend en riep vrolijk: 'Er is op ons gerekend, vier couverts! en wát voor couverts!' Maar haastig sloeg ze een arm om Rite heen. 'Liefje, het huwelijk brengt veel verandering, je moet zo'n door de wol geverfde

Parisienne zijn als ik om er onaangedaan onder te blijven. Een kind! Zijn jullie er blij om?'

Met hese stem zei Michel: 'We praten er nog niet over, Rite heeft geen zekerheid.'

Rite beet zich op de lippen, haar houding niet wetend. Tot haar geruststelling merkte ze dat Marie zweeg en Pierre tot de hem omringende wereld terugkeerde. Hij nam een der borden op de hand en prees het porselein.

- Ja, zei hij, daar waren ze gekomen om een huis te zien, beneden aan de heuvel en zagen allereerst het werk van den nieuwen zwager, in fayence en in levend vlees - en hij gaf Rite een knipoog. Die toonde een haastige belangstelling in dat huis, - kende ze het, wilde Pierre het kopen?

- Het huis van dien Engelsman, zei hij, Rite wist het wel, - het stond al jaren leeg.

- Dat met de cipressenlaan? - ze kende het goed - wilde Pierre er permanent wonen?

- Misschien kopen, ja, en er bewakers in zetten. Als zijn zuster zich ooit voelde verdreven uit deze werkplaats... Hij nam de houding aan van een discusswerper, het mooie bord nog in de hand, de arm achterwaarts gestrekt, maar Michel begon het servies weg te nemen van de tafel, wat Pierre lachend deed zeggen: 'De klanten mogen breken, de maker zelf niet.' Ze aten van oude gescheurde borden en maakten een plan voor die middag. Arnolfi had de sleutel van het huis, hij zou met hem meegaan om ruwweg de kosten van reparatie te schatten en Rite moest mee om te zien in hoeverre de terrassen waren verwilderd. Zou het haar niet lokken daar te wonen met haar kind, en nog eens te ontginnen, bodem en bodem?

- Rite was getrouwd, zei Michel met bleke lippen, haar

taak lag hier.

- Och, ze had ook nog haar man om in cultuur te brengen, dat zou hij vergeten.

Michel sloeg een harde vuist op tafel, maar meteen daarop kwam Arnolfi binnen.

- Nog niet genoeg gegeten? Het onderzoek van een oud huis nam tijd. Hij rinkelde met de sleutels. Rite, geschrokken van Michels drift, wilde haar gasten zo gauw mogelijk buiten de deur hebben, maar zou graag zelf meegaan om het huis te zien. 'We zullen gaan,' zei ze tegen Arnolfi, 'heb een ogenblik geduld.'

Marie bood aan thuis te blijven en de vaat te doen, maar Pierre protesteerde; het huis zou in de grond verzinken, als de toekomstige châtelaine niet meekwam. Nu keek hij naar Michel. 'En jij,' zei hij, 'mag heerlijk aan je draaischijf zitten; ik zou het ook willen leren, vijfennegentig procent ambacht, vijf procent kunst. Geen belediging, man' hij sloeg zijn zwager op de schouder - 'vijf procent is veel, weet je dat? - in ieder kunstwerk, wat het ook zij.'

Rite zag Michel weifelen. Het is goed voor hem, dacht ze, dat hij zich met mensen moet verstaan, met een man als Pierre, die geen rekening houdt met zijn gebrek. Ze begon de tafel af te ruimen, Arnolfi deed de deur al wijd open, buiten scheen koesterend de zon.

Ze staken het plein over, namen de trap naar beneden; Rite ging voorop en haalde ruim adem. Het was in lang niet gebeurd dat ze wandelde, Michel liep niet ver en het vele werk weerhield haar; ja, die dwaaltocht aan de overkant was de laatste keer geweest, het geplukte duifje in haar tas, angstvallig bewaard en Michel in donker op de stoep van het oude huis. En nu ging ze naar een huis kijken, dat haar als kind had gelokt. Eens had ze er achter de cipressenhaag gelopen en twee mannen horen praten in een taal die ze niet verstond. Geboeid door de klanken en de intonatie had ze heen en weer gedrenteld als zij en de wereld was vreemd geworden, vol

diepten en gevaar, zodat ze nog meer rechtop ging dan gewoonlijk en haar lichaam als een gespannen veer wend. De mannen spraken levendig en indringend, telkens eens stilstaand en elkaar bij een knoop vattend; het moest zijn over iets dat hun ter harte ging en zij, een kind bijna nog, had het gevoel hen te zullen verstaan als ze net zo kon kijken en glimlachen als zij.

Nu kwam Pierre naast haar lopen. ‘Die man van je heeft wel enig idee,’ begon hij, ‘het is nog een beetje bloedarm; als ik zijn leermeester was, zou ik hem alleen het grove werk toestaan, nog geen verfijning. Geef hem goed te eten en laat hem ook eens een stukje grond omhakken, dan zal hij zijn gebrek leren vergeten. Jij hebt jezelf natuurlijk weer het zwaarste toebedeeld, als vroeger onder vaders bestier, die eronder ge bukt ging dat hij maar een kleine bouwer was, en deze Michel Cordès gaat gebukt onder zijn scheve heup - of liever daarboven.’

Na een paar stappen zei Rite: ‘Ik heb onzen vader nooit gebukt zien gaan.’

‘Nee, jij hebt daar geen oog voor en hebt daardoor tot het laatst bij hem kunnen blijven, terwijl de veel wankeler zoons al waren weggetrokken. Altijd dat geschraap omdat hij niet tot de groten behoorde, arm doen en de vrouwen laten sloven - het was onuitstaanbaar. Jij alleen hebt het gedragen en toen je ervan was bevrijd, heb je een sukkel van een man genomen. Dat zeg ik niet om die heup, maar om de uitdrukking van zijn smoel.’

Hij greep haar afhappende hand en drukte die even. ‘Vergeef me, Rite, een schilder is nou eenmaal een ziener. En je doet Michel geen goed, hij zal zich nooit tot jouw hoogte kunnen opwerken, je zult nog wet met hem beleven, ban ik bang. Een vrouw als Marie slaat terug, of verdwijnt eens voor een paar dagen, die is op de wereld berekend, jij niet.’ Ze volgden nu een smal pad langs de helling, net bramen en ander kruid omzoomd, soms bijna overwoekerd, en de gedach-

te ging door Rite heen: Ik ben gewend aan spitten, snoeien en opbinden, zou ik Michel dan niet kunnen rechtekken? Aarzelend zei ze: 'Hij heeft een liefdeloze jeugd gehad, ouders die niet trots op hem konden zijn.'

'Hm,' zei Pierre, 'dat geloof ik dadelijk en ben jij trots op hem?'

Ze trok met de schouders. 'Ik ben hem dankbaar dat ik een kind krijg.'

Pierre snoof schamper door de neus. 'Dat is hem niet genoeg, of erger: hij begrijpt het niet - dankbaarheid voor iets dat hij niet heeft willen geven.'

Verschrikt vroeg ze: 'Waarom zeg je dat?'

'Omdat het waar is, ik heb het in zijn gezicht gezien.'

'Je hebt niet naar hem gekeken.'

'Nee? - ik heb het toch gezien, - of was het de weerspiegeling in jouw trekken?'

Achter hen hoorden ze Arnolfi en Marie lachen, en zich omwendend zagen ze hen onder een vijgeboom staan; Marie spuwde een vrucht uit, die ze veel te zoet vond.

'Loop door, gansje,' riep Pierre, 'of je komt nooit aan het huis van belofte!'

Ze lachte vrolijk. - Welke vrouw uit een Parijse achterbuurt sprak van belofte? Pierre bleef altijd een jongen van oogst, van volle schuren en zo, hij leefde ergens naar toe, hij 'liep door' - zij zou wel blijven zitten of teruggaan. Hij stak zijn arm onder de hare. Leuke praatjes, kind, vooral die volle schuren waren goed, ze had een rapheid van geest...

- Maar niet van voeten.

- Op Montmartre liep ze ongetelde kilometers iedere dag, alleen al de trappen van hun huis...

- Daar was altijd wat te beleven, maar hier - al dat groen maakte slaperig, dan werden haar voeten loodzwaar, haar hals begon te kloppen als een motor, haar ogen werden zanderig.

- O, ze was een meester in het beschrijven van haar lichamelijke gevoelens - andere kende ze niet.

- Natuurlijk niet, de mens was enkel lichaam, - maar wel ingewikkeld, hoor. Ze was nachtwaakster geweest in een groot ziekenhuis, daar leerde je wat, en alle doktoren die er rondliepen hadden zo hun eigen weetje; de nonnen wezen hen na: 'Dat is een hartspecialist, die weet alles van de urinewegen, en die van de schildklier.' Grappig, - en dan wist je zelf niet eens dat je een schildklier had - of was dat misschien een typisch mannelijk orgaan?

- Nee, zei Pierre luchtig, een enkel detail ontbrak aan haar opleiding tot nachtwaakster, maar ontegenzeggelijk had ze er een speciale kijk op de mensen door gekregen.

Marie ging voort: 'Ik had zo'n zeventig patiënten, over een zaal of zes verdeeld en liep op een schoen en een slof, - 'liep?' - ik draafde. Je moet weten dat ik een ontsteking aan mijn voet had opgelopen, waarmee ik stil had moeten zitten. Een gezond mens die 's nachts niet slaapt, wordt al onrustig, stel je dan de opwinding en het gekerm voor van zo'n zeventig zieken. Overal hangen wandspreuken: 'Spreek niet over uw kwalen' - 'Betracht stilte en berusting' - 'Kreun niet, de heiligen staan u bij' - maar die zijn er voor den buurman, altijd voor den buurman.'

'Je hebt wel eens mooiere bedacht,' zei Pierre liefkozend. 'Ik bedenk niets: - ik hol heen en weer, grijp een ondersteek, een glas water, een morfinespuit. Dat laatste valt buiten mijn competentie, maar is me stilletjes door een der nonnen geleerd: 'Als nummer dertien weer zo sjagrijnig wordt, of opoe X crepeert van de pijn...' Ik ben tientallen lichtjes ten achter, een bel-systeem hebben we natuurlijk niet, het is nacht, er moet stilte heersen, - ik kan de volgorde van die groene lampjes niet onthouden, kan de patiënten niet vertrouwen die met hun hand zwaaien van 'ik was eerst!' Het is kermisjool en -verdriet, het zijn scheldpartijen om van te watertanden - maar op den duur droogt je mond er toch van uit. Ik heb eens een jonge vrouw en haar schoonmoeder op dezelfde zaal gehad, en 's nachts kwamen de verwijten los, vooral

na de bezoekdagen. Misschien waren die vrouwen best met elkaar in het gewone leven, maar o, die nachten in dat vervloekte hospitaal! De moeder heeft haar zoon moeten afstaan - logisch - maar nou komt die zoon binnen met een bloemetje en buigt zich over een vreemde vrouw, een vrouw die voor hem heeft te zorgen, maar niet ziek te zijn. Zij, het oudje, is heel min, hoe min dat weet niemand, ook de dokter niet, maar zij voelt het als ze naar haar zoon kijkt. De geboorteweeën om dien jongen, heeft ze me toegefluiserd, alle builen die hij heeft opgelopen, de vurigheid van de mazelen, de benauwdheid van de kinkhoest, alles voel ik weer als hij naar die vrouw loopt en mij voor oud vuil laat liggen. En er was geen tijd haar op een andere zaal te leggen, gewoon geen tijd. Ja, als het een andere patiënt was geweest, maar deze ging toch om zeep, een kwestie van een paar weken misschien.' Marie trok de smalle schouders op. 'Zijn we gauw bij dat huis? Het mocht me wel een beetje tegemoet komen. Die ontsteking aan mijn voet heeft twee jaar geduurd.'

Arnolfi wees: 'Daar ligt het, ik zie de kegeltjes al aan de cipressen.'

De brede deur was kaal geblakerd door de zon, in de gang lag oud stro en kalk, uit het plafond gevallen. Links en rechts waren grote vertrekken, kaal maar niet leeg, overal lag wat rommel, planken, vloertegels, boeken uit de band gevallen waaraan muizen hadden geknaagd, een oude armstoel waarin een pop lag, en ergens stond een kinderschoolbord tegen de wand met een vollemaansgezicht daarop getekend. Pierre draaide het om, aan de andere kant stond, half uitgewist: $10 \times 2 = 22$, en in onbeholpen letters: 'zwijg, satan!' 'Dit is weggaan,' zei hij tegen Rite, 'moe zijn van meenemen en geen gevoel meer hebben voor wat achterblijft. Triest, - een beetje triest.' Hij draaide op zijn hielen om. 'We gaan verder,' - maar Marie bleef met opgetrokken wenkbrauwen staan. 'Het is veel te groot,' zei ze, 'wat moeten we daarmee?'

‘We zetten er Michel in, compleet met potten en draaischijf, - en Rite maakt alles weer schoon als we wegzijn. We komen een paar maal in het jaar om te schilderen - het is een mooi huis, goed van verhoudingen, een beetje vervallen - nietwaar, Arnolfi, een beetje?’

‘Kijken of de trap ons houdt,’ zei de aannemer en liep naar boven.

Rite ging alleen de tuin in. Het grote waterbassin was volgegroeid met algen, het water voelde lauw en slijmerig aan. Terrassen waren er niet, de bodem helde maar gering en liep voor het huis langzaam af naar een vochtige plek, waar bamboe stond, hoog en ondoordringbaar. - Vreemd, dacht ze, dat hier zoveel water is, het lijkt wel een moeras. Voorzichtig deed ze nog enkele stappen, toen zakte haar ene been tot aan de kuit weg in de modder. Ze wankelde en moest zich aan een bamboestengel vastgrijpen. Op dat ogenblik voelde ze iets in haar buik, het leek een kindsbeweging, een trappelen; ze bleef vol aandacht stil staan en zakte nog wat dieper weg. Weer die beweging als een kloppen tegen de buikwand. Er zonk een zwaar gevoel in haar, het was alsof haar borst zich weer verwijdde en ze alle smart van de wereld voelde. Ze ademde diep, toen dacht ze: mijn kind wil niet dat ik verdrink. Voorzichtig trok ze haar voet omhoog en stapte achteruit. Ze moest het terrein inspecteren, had Pierre gezegd. Het zware gevoel trok weg, ze hoorde stemmen uit het huis, luchtig, speels. Marie is een lieve vrouw, dacht ze, ik ben blij voor Pierre; ze moeten hier maar gaan wonen, dan zal ik wel... Er vlogen waterjuffers rond, glanzend blauw met gazige vleugels die trilden als warme, opstijgende lucht. Ze zag zichzelf daarboven in het oude dorp dat een bezienswaardigheid voor vreemdelingen was geworden, dat kakelbont en luidruchtig zichzelf overschreeuwde. En allen deden eraan mee: Nicolai Barjoff met zijn koortsige ogen, Michel, kreupel en ongelukkig, Antoine, gehinderd door zijn soutane, Gertrude met haar gekneusde wangen, madame Rubinno... Dat van Trude was

jaren geleden - goed, het bleef altijd waar. Weer wilde dat zware gevoel in haar terugkeren, maar ze zag de heuvelkom met de terrassen, het smalle loof van de olijven, de gewrongen wijnstok, de hoge, open hemel daarboven. Dit kon haar nooit verloren gaan, het was veel sterker, veel menigvuldiger in haar dan het verknoeide beeld van het dorp, van Michel, die haar bijna had gewurgd. Ze liep om het huis heen, aan de achterkant was het cipressenlaantje, links stonden gele pilaren met een verwilderde roos daarlangs, rechts lagertjes verstikte bloemenvelden, waarin ze nog lelies en anemonen herkende.

Pierre kwam op haar af en zijn opgewektheid trof haar.

‘Nou, wat zeg je ervan?’

Ze antwoordde tot haar eigen verbazing: ‘Het is grandioos - als Marie hier gelukkig ken zijn...’

‘We zullen zien, eerst dien Engelsman klein krijgen. En de tuin?’

‘Er hebben bloemen gestaan, die kunnen terugkomen.’

‘Goed, daar is niet veel voor nodig in dit land.’ Ze zag zijn blik, die van den trotsen bezitter over zijn schat en glimlachte als een moeder.

Pierre en zijn vrouw logeerden in de pastorie, waartoe Antoine hen had overgehaald, daar hij den schilder wilde spreken. Zo keerde Rite alleen in haar huis terug; ze zorgde voor een avondmaal en daar de tafel toch ontruimd was, gingen ze daaraan zitten.

- Of Michel ongestoord had kunnen werken?

Hij gaf haar een snelle, bijna vijandige blik. - Nee, - er was een vent uit Digne geweest, een onbeschofte kerel, die zich hier wilde vestigen; hij had voor het raam gestaan en was maar plotseling binnengedrongen. En kritiek! - een rommelig dorp, dat kon toch veel beter, concurrentie was de ziel van alle handel, ze moesten er een pottenbakkersdorp van ma-

ken, of Cordès een geschikt huis voor hem wist. Onderwijl had hij alles in zich opgenomen, en honderd uit gevraagd - een onbetrouwbaar type.'

Hijzelf had haar gezegd, merkte Rite op, dat concurrentie goed was.

- Zo, wist ze dat nog - van een stumper als hij moest ze niet te veel onthouden.

Ze zag niet in dat hij een stumper was, in ieder geval hoefde hij het niet altijd te zeggen.

- O nee? een man zonder toekomst, iedere dag werd opgeslokt door het verleden.

Ze trok met de schouders. - Dat gold voor alle mensen.

- Ze moest hem niet willen vangen op een woord. Iedere gedachte aan de toekomst, elke nog zo schamele hoop werd verpletterd door een vraatzuchtig verleden.

Hij bedrinkt zich aan grote woorden, dacht ze en beet op de lippen.

'Je bent getrouwd,' zei ze, 'voor een vrouw is de toekomst - misschien' (ze zocht zich zo goed mogelijk uit te drukken), 'misschien gemakkelijker waarneembaar. Ik heb vandaag voor het eerst een levensbeweging gevoeld, ik ben dus op de helft van mijn zwangerschap, of iets daarover heen, - vijf maanden bijna.'

Zijn grauwe gezicht vertrok, zijn ogen leken uit te puilen. 'Dat komt door die broer van je,' zei hij hees, 'die wil het aan je hebben gezien, maar er is niets, niets - je verbeeldt het je.' Ze voelde zich geslagen van verwondering. 'Maar Michel, 'er is niets' - wat betekent dat? - ik ben toch je vrouw, je mag me dan hebben getrouwd om het huis, maar...'

'Je verbeeldt het je,' herhaalde hij dringend. 'Ik dacht: ze zal het wel gaan inzien als we er verder over zwijgen.' Hij stootte zijn adem uit. 'Wou je hier soms een wieg zetten en een kinderstoel?'

Zij die altijd rechtop zat, zakte in elkaar, zodat haar borst hol werd; de handen legde ze in haar schoot. 'Over twee maan-

den moet ik alles klaar hebben,' zei ze prevelend,' 'een wieg, ja - een wieg, of een biezenmandje.' Ze zag de hoge bamboestengels, de waterjuffers met hun ijle vleugels, voelde zich wegzakken in de weke grond. En weer bewoog de vrucht in haar buik, even onmiskenbaar als die middag. Met een flauwe glimlach om de lippen keek ze op en herstelde langzaam haar houding, zelfs strekte ze de hals en liet de oogleden dichtvallen. 'Er komt een kind,' zei ze zacht, 'de vader en moeder zullen het liefhebben.'

Michel zweeg. Even later nam hij het brood dat naast zijn bord lag en verkruiemde het.

Eind februari werd het kind geboren. Rite had lang geaarzeld voor ze haar man opdroeg den dokter te waarschuwen. - Hij slaapt, moest ze telkens verwonderd denken als ze zich oprichtte om naar hem te kijken, de stumper, hij slaapt. De nacht was stil en duister.

Toen Michel de hoge stoep afstropelde, meende hij dat het hele dorp hem zou horen, zo zwaar was zijn tred. 'Wees voorzichtig,' had Rite hem nog nageroepen. De lamp boven de deur, daar kort geleden aangebracht, liet hij branden. De afstand tot het huis van Piémont was klein. Verwonderlijk gauw werd er een luik opgeduwd. 'Wie is daar?' - en toen hij zijn naam had genoemd: 'Ik ben dadelijk bij je.' Had hij op uitstel gehoopt, vreesde hij het kind, het voorgoed wegvallen van Rite's aandacht voor hem? - Het werd hem in dat ogenblik van wachten bijna duidelijk.

Piémont was argeloos; hoewel hij vermoedde dat deze man lastig kon zijn, vertrouwde hij het eigen overwicht van medicus en maakte zich geen enkele zorg. Ze liepen zwijgend, de tas met instrumenten tussen hen in.

Tegen de vrouw zei hij: 'We zullen dat zaakje netjes opknappen.'

'Dokter,' begon Rite, 'het spijt me dat ik u moest laten roe-

pen, maar...'

'Spijt je dat? mij niet, ik gun je een gezond kind.' Hij keek naar Michel.

'En jij loopt me niet weg, ik kan je nog nodig hebben.' Toen hij Rite had onderzocht, ging hij rustig naast haar zitten, maar het duurde niet lang of de weeën begonnen weer en hij hielp haar. In ogenblikken van respijt deed hij opgewekte verhalen en keek vaak naar Michel, die aan het onderende van het bed was gaan zitten. Hij had mannen gekend, die het vreemdste werk aanvatten terwijl hun vrouw baarde, een professor in de filosofie schepte de beerput leeg, een ander - een zeer zachtzinnig man - leverde gevecht met zijn kat, die hij de snorharen probeerde uit te trekken. Michel, die gewoonlijk grauw zag, werd geel-bleek. Na een uur beval de dokter hem water te warmen, voorlopig nog op een klein pitje, 'dat we er geen omkijken naar hebben' en nog weer later - het begon te schemeren - zei hij: 'Help me haar knieën vasthouden.' Michels grote handen trilden. En toen, voor den vader nog volkomen onverwacht, werd het kind naar buiten geschoven. Hij zag de lange, bleke navelstreng als een kronkelige darm, zag het nietige wezentje, hoorde Piémont zeggen: 'een meisje,' en viel flauw, ineenzakkend op de grond. Gelukkig kwam Line Barjoff juist eens kijken, ze had de deurlamp zien branden en liep zonder kloppen naar binnen.

'Ha!' zei Piémont, 'u komt als geroepen - val niet over de vader.' Na een ogenblik liet hij haar het kind en zorgde voor de nageboorte, die zonder moeite kwam. Toen boog hij zich over den nog altijd bewustelozen Michel.

Rite bekommerde zich niet om hem, ze lag stil en sloot telkens de ogen. Ze hoorde den dokter praten, ook Line Barjoff, maar de zin van de klanken drong niet tot haar door. - Het is een meisje, dacht ze, ik zal een dochter hebben - altijd weer: een dochter. Vreemd - hoe zullen we haar noemen? Michel heeft daar nooit over willen praten, al geloofde hij

op 't laatst wel dat ik een kind kreeg. Hij was bang, hij dacht altijd aan die scheve heup, maar ik heb daar nooit aan willen denken. Ik heb het kind nog niet gezien, moet ik nu aan den dokter vragen of het recht van lijf en leden is?

Ze sloeg de ogen op - de dokter was niet meer in de kamer.

Wat later bracht de wijkzuster haar een kop koffie; ze trachtte zich op te richten, maar de vrouw moest haar steunen. 'Wacht, dat gaat zó maar niet!' - Er huilde een pasgeboren kind. 'Zuster,' vroeg ze, 'mag ik het zien?'

'Het kind? natuurlijk, madame. Drinkt u eerst uw koffie, - dat geeft zog.'

'Hebt *u* het al gezien?'

'De baby? Ja, maar ze wordt nog niet gewassen, het vetlaagje is voedsel dat door de huid zal worden opgenomen - de Rite zweeg. - Ik zal het wel aan dokter Piémont vragen, dacht ze, en toen: een klein wezentje, een klein gebrek, - mogelijk is het nog niet te constateren.

De zuster nam het bundeltje uit de wieg en legde het in Rite's armen. Het kind hield op met schreien. Het had dun, zwart haar, er lag een traan onder de gesloten oogjes, het neusje was heel klein en stomp. - Een lelijk kindje, dacht de moeder - ze schrok er bijna van en hoorde de zuster zeggen: 'Het is een liefje, ze heeft nu al uitdrukking in haar gezicht, - iets kinderen gezien, madame, en eigenlijk hebben ze allemaal uitdrukking, maar dit is zelszaam.'

Rite voelde haar ogen vochtig worden en verzette zich toen de baby van haar werd weggenomen.

In de middag - ze had een poos geslapen - zag ze Michel naast zich zitten. Een droombeeld, dat ze wilde vasthouden, vervaagde snel. Ze keek hem aan en ving een schuwe blik van hem op. - Wat zal hij doen, ging het door haar heen, wat zal hij zeggen? Opeens wist ze dat hij die morgen was

flauwgevallen - of had ze dat gedroomd?

Ze vroeg: 'Heb je wat kunnen werken?' en zag dat hij zich daarover verbaasde. Om hen heen was het stil en glansloos, een februaridag bij dalende zon. Toen kwam die vraag haarzelf ook vreemd voor. Werken - waarom werken in deze laatste stilte - nu alles was vervuld - het kind geboren - de mensen weggegaan?

Maar hij zei: 'Ik zal naar het gemeentebuis moeten, morgen - hoe zal het kind heten?'

Ze wist geen antwoord.

'Heb je daar nog niet over nagedacht? - jij bent de moeder.' Er gleed een glimlach over haar gezicht en ze strekte een hand naar Michel uit, wat hij niet scheen te zien. Een beetje van haar afgewend zei hij: 'Ik ken de naam van jouw moeder niet en je hebt geen zusters. Mijn enige zuster komt niet in aanmerking, - gewoonlijk ben ik haar bestaan vergeten - er blijft dus niets over dan een of andere heilige.'

Rite hoorde de schrale, bijna dode klank van zijn stem en voelde verzet in zich. Blijft er niets over? dacht ze. Toen vormde zich in haar het beeld van tante Suzanne op haar balkon boven de palmentuin, een hoog balkon, bijna een plekje in de hemel, maar de palmtoppen waren groen en fris van aardse dauw. Ze zei op een toon van zelfbehagen: 'Dank je nooit meet aan tante Suzanne, die goed voor je is geweest? Suzanne Cordès, - ja, zo heeft ze voor haar huwelijk geheten, - een mooie naam. Loop eens naar de wieg en kijk...' Ze wilde zeggen: kijk of het kind nog leeft, mast schrok daarvoor terug.

'Wat most ik kijken,' vroeg Michel, 'of die naam bij haar past? - dat kind lijkt nog op niets.'

'Nee - loop naar de wieg en zeg in gedachten: Dank je wel, tante Suzanne.'

Michel verroerde zich niet, maar na een ogenblik zei hij: 'Ik vind het een goed idee, vooral tegenover mijn ouders, die uit hun vel zullen springen. Ik zal hun een kaart sturen: He-

den is mijn dochter Suzanne geboren.’

Weten ze dan ook wie de moeder is? dacht Rite, maar ze zei niets.

11

Gertrude Carol was een wilskrachtige vrouw, die zich in het dorp van haar jeugd een plaats had veroverd. Ze liet zich graag zien in haar hoge, witte schort, omstuwd door pensionnaires, en liep ze een enkele maal alleen, dan herinnerde haar beweeglijke gang andere, minder zelfbewuste gestalten, die ze zojuist spelend moest zijn ontvlucht.

Over haar verhouding tot den pastoor werd nauwelijks meer gesproken, de aandacht van het dorp was op andere verhoudingen overgegaan, allereerst op die tot de vreemdelingen, de bezoekers van een enkel uur, die iets mee naar huis wilden nemen uit dat afbrokkelende nest. Gertrude genoot aanzien, misschien wat minder dan ze zelf dacht, maar genoeg om haar genoel van behaaglijkheid veilig te stellen. Haar witgeschilderde kiosk werd de duiventil genoemd, ze had slag van verkopen, haar pensionnaires fladderden in en uit, allen belust op de verdiensten hun door madame Carol in de schoot geworpen.

‘Ik west niet waarom ze rijk wil worden,’ zei de pastoor op een avondbezoek bij Rite en Michel. ‘Vroeger was het terwille van mij, om me eens de wereld te vergoeden, die ik als geestelijke zo lang had gemist, maar nu...’ Vragend hief hij de handen op.

Hij wil ons zeggen dat het uit is tussen hen, dacht Rite, maar wist daarop niet te antwoorden. Ze hield de kleine Suzanne op schoot; het kind was sinds enkele maanden gespeend, het groeide hard, die middag had het zich opgetrokken aan de spijlen van de box en was een ogenblik verwonderd blijven staan, omvallend zodra het een hand losliet. Michel was in de werkplaats, ze wilde naar hem toelopen om het te vertellen, maar bedacht zich: hij mocht niet denken dat ze tot dit uur had getwijfeld aan de rechte heupen van haar kind. Nog altijd kon ze niet schatten wat het dochterje voor hem bete-

kende; ze trachtte er soms over te praten met Berthe, haar schoonzuster, met Line Barjoff, - maar die schenen het niet te begrijpen, of niet belangrijk te vinden: een man hield van zijn kinderen, daarmee uit. De aanschaf van een box had moeilijkheden gegeven; toen Rite erover begon (het kind was bijna uit de wieg gevallen) zag ze de scheve trekking in Michels gezicht.

- Waar het ding zou moeten staan, wilde hij weten, - in de woonkamer was geen plaats.

- Dacht hij op zolder? Zodra het voorjaar werd, kon ze buiten staan, in de hoek bij de schuur.

- Naast de vitrine - zouden de mensen zeggen: Ceramiek? - ach nee, een luierkind - en alle stof van slenterende voeten moest dat kind inademen.

- Op zolder dan bij de rozebladeren, had Rite schamper gezegd, maar een kind heeft de gemeenschap nodig; - (iets dat ze in een boek van dokter Piémont had gelezen en waarover ze lang had nagedacht). Tot haar verwondering was Michel daar niet verder op ingegaan.

Nu er bezoek was en zij het dochttertje voor de nacht gereedmaakte, klapte hij de box in en zette het matrasje tegen de muur. Even later hield ze hem de baby voor, zoals ze gewoon was te doen; hij bloosde vluchtig, maar kustte het kind.

‘Slaap lekker, kleine Suzanne,’ en tegen den pastoor zei hij: ‘Haar ogen wisselen van kleur als de zee. Daar schiet me zowaar een naam te binnen voor mijn werkplaats: de zeemeermin. Wat dunkt je? - een goed handelsmerk. - De gedachte aan Ma Croix (een kruisje was zo gemakkelijk gemaakt) had hij al gauw weer losgelaten. Zijn stem klonk Rite opgewekter dan gewoonlijk en ze stond stil voor de trap om het gesprek nog te kunnen volgen.

‘Zeker,’ zei Antoine, ‘heel goed, maak er een vlot figuurtje van’ - en hij schetste een vissestaart in de lucht. Toen keek hij glimlachend op naar Rite. - Interessant ook, deze keuze, een bekoorlijke, zachte vrouw, wier lijnen geen enkele scher-

pe hoek vormen. Hij stak een wijsvinger omhoog.

‘En waar bij een vrouw de heupen beginnen, zie je het gladde onderlijf van een vis, en de gevreesde klip is omzeild.’ Rite drukte het kind wat vaster tegen de borst, ze stond naar de kamer gewend, gespannen wachtend op een woord van Michel.

‘Zo,’ zei hij kort van klank, ‘je drijft je scherpzinnigheid wel eens te ver, en dan: je kent de zee niet, de echte, grauwe, die ruw en hardvochtig kan zijn. Ik zou je wat kunnen vertellen over mijn jeugd in verband met de zee.’

‘Dat begrijp ik,’ zei Antoine en knikte vele malen, ‘je zoudt er een boek over kunnen schrijven - misschien doe je het nog eens.’

- Hij wil iedereen een boek laten schrijven, dacht Rite, terwijl ze de trap opliep, zo zijn de mensen, *ik* wil iedereen een akker laten ontginnen, ik kijk al uit naar een geschikt plekje voor Suzanne. - En toen zag ze Michel weer in zijn werkplaats, zoals een week geleden, een klompje klei in de hand, ermee spelend als een kind - gedachtenloos? - misschien overvol van gedachten. Haar innerlijk beeld verschoof, ze zag een meisje van een jaar of zes naast Michel aan de draaischijf zitten en aandachtig kijken; haar benen waren te kort voor het aandrijven van de voetenplank, maar straks zou ze met haar handen mogen werken. En zij, de moeder, werkte buiten en wist het kind veilig thuis.

Toen ze weer in de kamer kwam, zag ze een fles champagne op tafel staan. Antoine gaf haar een knipoog. ‘We zullen drinken op het emblema,’ zei hij, ‘op de groei van het bedrijf.’ ‘Van ons drievoudig bedrijf,’ zei Michel; en Antoine weer: ‘Man en vrouw doen in aardewerk, ieder op zijn manier; tussen hen in is het aardse kind. Schenk de glazen vol, ik drink op Suzanne.’

Michel bleek die dag - het was in de stille tijd voor Kerstmis - een vrij grote bestelling te hebben ontvangen en wel van Momfret, den vriend van madame Dutour, die al eens eerder

een eetservies had gekocht. Hij vroeg nu een servies van hetzelfde model, maar in licht grijs-groen, dat hij dooreen wilde gebruiken met het witte, zwemend naar rood, en natuurlijk wilde hij een staaltje zien van de kleur.

‘Maar pas op met de zeemeermin,’ zei Antoine, ‘als Momfret dwars wil, weigert hij de zending, omdat die niet gelijk is aan de eerste.’

Ze praatten daar wet op door en werden vrolijk, een beetje luidruchtig, maar het was Rite alsof achter die vrolijkheid iets anders school. Na een kleine stilte vroeg ze Antoine of hij bericht had uit Parijs - zoo Pierre het huis van dien Engelsman nog kopen?

- Ah, dat wist hij niet, schilders waren de grilligste wezens op aarde. Pierre had zich in de armen van de non-figuratieve kunst geworpen, volgens een kranteartikel. Hij tastte in zijn soutane. - Ja, hier was het, ze konden het lezen. ‘Wie zichzelf wil behouden, zoekt vernieuwing.’ Soms had hij het gevoel dat dit regelrecht op hem was gemunt: hij spande zich in te volgen - het sprak vanzelf dat hij achteraan kwam, - en als hij de troep had bereikt (hoe zoo hij hen aanduiden: vissen, vrije vogels, luchtgeesten?) en zich een ogenblik met hen wilde vermeien, dan trokken zij juist verder, roepend: we zijn je een rust voor, en het beeld van hun afvaart - juist dat beeld - kon hem wanhopig maken. Het was hem goed waar bij zat, koel en vertrouwd, maar zij stoven weg en den eerst zag hij dat het bloeiende gras was platgetreden. - Hij stond voor de muurschildering in de kerk, er waren bezoekers, hij tastte naar de woorden die hij zo vaak bad gebruikt - zouden de halmen zich nog oprichten? Gisteren was de deken van zijn diocese bij hem geweest; u maakt goede kans op een leerstoel, had de man gezegd, u schijnt bekwaam en ijverig te zijn, maar de Kerk, mijn waarde pastoor, de Kerk is geen instituut van beloningen, zij wil gediend worden. Ge hebt hier een mooie, een nederige plaats, wij hebben de indruk dat ge nog niet beseft hoe mooi. - En de man meende het, voor

zover ik kon zien, - dus moet ik blijven - hoe lang nog? Totdat ik niet meer weg wil, - en dan zal ik moeten gaan. Dat wordt dan geen bruisende afvaart, dat wordt... Hij trok met de schouders. - 'Marguerite, ik heb dikwijls in deze kamer gezeten, champagne heb ik er nooit eerder gedronken, - wij zijn vrolijk uit levensnoodzaak. 'Er is geen deugd als de noodzakelijkheid,' volgens Shakespeare, een elliptische zegswijze waar de man verzot op was.

Michel schonk de glazen nog eens vol. 'Het is waar,' zei hij, 'dat je dit dorp aan je hebt verplicht, je bent een hoeksteen geworden, je kunt niet weggaan.'

De ander stootte een lachje uit. 'Een hoeksteen in deze ruïne, die net niet verder mag instorten - een hachelijke positie, soms duizelt het me.'

Rite dacht aan de avond toen hij een slip van haar rok had gepakt, zeggend: Houd jij stand! Ze boog zich over het naaiwerk in haar schoot, - wist ze eigenlijk wat hij daarmee had bedoeld: 'houd jij stand'? Het leven ging altijd voort, ze had nu een kind, in het oude huis geboren, maar als het groot was, zou ze het moeten loslaten, zoals haar vader het zijn zoons had gedaan. Nu zag ze de krant voor zich op tafel liggen en sloeg die open. Ze herkende de tekening van Pierre, daarin afgebeeld, en had toch nooit iets dergelijks gezien, het waren maar meest driehoeken, liggend en overeind staand als puntige grafstenen. Het onderschrift luidde: Kerkhof; - ze kreeg er hartkloppingen van - uit angst dat Pierre de mensen voor de gek wilde houden? Die gedachte verwierp ze meteen weer, maar de ontroering bleef. Zoiets dwingend ging er van die lijnen uit, dat het haar was, alsof ze tot nog toe een schijnwereld had gezien en Pierre haar nu de werkelijkheid toonde. Ze wilde een beeld van het kerkhof even buiten het dorp in zich oproepen, maar het kwam niet, zelfs werden de hoge, puntige driehoeken van de tekening geen cipressen. Zij die van het landschap hield, had ze dan nooit goed gekeken, alleen met kinderlijk gelovige ogen de schijn aanvaard? Dit

was niet mogelijk, ze voelde verzet, dat zich binnenin haar vastgreep en hoger klom; het zou topzwaar worden, vallen en haar meesleuren. Maar ze wilde niet worden meegesleurd, ze zou zich bevrijden van de klauwen en rechtop blijven staan. Haar adem hokte en ze keek naar Antoine, die tegenover haar zat. Het was alsof hij haar begreep en dat stelde haar gerust, - alsof bij de angst ook had gekend en die had overwonnen. Hij glimlachte.

‘Wonderlijk, hè, die wereld; mij is dit zien langzaam een openbaring geweest, en toch is het niet nieuw, het is de consequente doorvoering van het kunstprincipe: vereenvoudigen en verheviggen. Dat houdt ook in het zien van samenhang, van eenheid. Samenhang vereenvoudigt en vermenigvuldigt eindeloos. Schrik niet, Rite, jij bent op alle inzicht gemaakt.’

Michel had de krant gegrepen en deed er wat druk mee, sloeg met zijn vingers op het bolle blad. ‘Hm,’ zei hij, ‘kerkhof - het ademt geen rust, - gelooft Pierre in de opstanding?’ - hij lachte schril. Ook hij is geschrokken, dacht Rite, en wie steekt de hand uit om hem te helpen? Hij zal zelf moeten opkijken, zoals ik heb gedaan....

Hij legde de krant op tafel. ‘Die zwager van me kent de kneepjes. Juicht Parijs hem toe? Als je de wereldcentra hebt veroverd, kun je licht een huis kopen in de Provence.’

‘Dat heb jij ook gekund,’ zei Antoine en ging meteen voort: ‘Het is grappig hoe ieder denkt dit dorp te maken tot wat het is. De jonge Valin zegt: Brousse heeft alles te danken aan mijn goede keuken, - ik wijs op mijn stugge kerk met de muurschildering van Puyvot als een milde uitstorting van de Heilige Geest, - dan is er onze burgemeester, die de sanering tegenhoudt, de costumière - wat zeg ik, er zijn er al drie - er is de legende van de moord op madame Rinolli.’

‘Onzin,’ zei Rite, ‘die legende bestaat niet.’ Ze stond op uit behoefte zich te bewegen, kon haar houding niet vinden en vluchtte naar haar kind.

De baby sliep rustig. Met gespannen aandacht keek ze naar

het kleine, ronde hoofd, de donkere wenkbrauwen, de weke lijn van neus en wangen. - Ik heb geen kwade koortsen gehad zoals de vrouw van Alfred, ging het door haar heen, geen waangedachten na de geboorte van mijn kind, ik ben sterk geworden door een harde jeugd, door het voorbeeld van mijn vader. - Ze dacht aan de tekening van Pierre; 'hij kent de kneepjes', had Michel gezegd, - ze mocht hem dat niet kwalijk nemen, hij was te zwak voor Pierre, hij zou waarschijnlijk nooit uitstijgen boven het besef van zijn mismaaktheid, zijn hete gezicht stond ernaar, de klank van zijn stem werd erdoor bepaald. - Ze schrok bijna van dit inzicht De mannen beneden praatten weer; ze luisterde, naar haar kind kijkend. 'Het zou wel eens benauwd kunnen worden in dit dorp,' hoorde ze Antoine zeggen, 'nu al zijn er dagen geweest dat het bijna dichtstroomt. De vloed ebt weer weg, er blijft een laagje vuil achter. Vettigheid zit daar natuurlijk wel in, - mest. Pas op, beeldspraak is gevaarlijk, en de ziel wordt niet met goud gemest.' Hij lachte vrolijk, maar Michel bleef zwijgen. Toen Rite beneden kwam, lag de krant nog op tafel en ze sloeg die open.

'Schei uit,' zei Michel, 'die verlakkerij van je broer. Hoe durft zo'n vent - maar hij heeft de brutaliteit van zijn goede uiterlijk, dat is het hele eieren eten.'

'Je moet het argeloos op je laten inwerken,' zei Antoine, naar Rite kijkend, 'niets vragen, met geen enkel dogma komen.' Plotseling hinderde het haar dat hij Michels uiting negeerde, tegen haar sprak over het hoofd van den ander heen en ze vouwde de krant dicht. 'Hier, steek maar bij je.'

'Weet jij wat non-figuratieve kunst is?' vroeg Michel, de wenkbrauwen opgetrokken.

Ze schudde het hoofd. 'Ik vind driehoeken ook figuren.'

'Is het tot jullie doorgedrongen,' vroeg Antoine, dat ik hier blijf? Ik had een kleine reactie verwacht, een betuiging van spijt - hij lachte even - van meegevoel met mijn teleurstelling, - of van vreugde dat we elkaar zullen blijven zien,

oprecht of geveinsd, in ieder geval... maar niemand weet wat ik in dit dorp heb doorgemaakt.'

Door zijn veranderde toon werd Rite opmerkzaam. 'Ik ben de Kerk ontrouw geworden,' ging hij voort, 'ben gezwicht voor het warme lichaam van een vrouw. De kunst, dacht ik, zou mijn leven rechtvaardigen, me de weg wijzen naar een boven-kerkelijke religie, - nee, zegt de Kerk, de weg terug tot mijn Genade. Ik heb eens een slip van je rok gegrepen, Marguerite, weet je het nog? - en heb gesmeekt: houd jij stand! Je beklom de hoge stoep van dit huis, het werd alles symbool voor me: een stijgen naar de eenzaamheid, die gemeenzaamheid was met je vader, je voorouders, - een wonen tussen de muren door jezelf gezuiverd van de beeltenissen door Pierre daarop aangebracht. Er zijn ogenblikken geweest dat ik je tot mijn vrouw wilde maken, - maar dan was het opeens of ik me aan een kind wilde vergrijpen. Je hebt naast me gezeten op het dorpsplein, het was donker geworden - weet je het nog?' - Hij schudde het hoofd. 'Nee, geen kind - ik kan het niet zeggen...'

Zijn woorden gaven Rite eenzelfde schok als de tekening van Pierre had gedaan, het gevoel dat één ogenblik de echte wereld doorschemerde, die waarin de mensen zichzelf waren, maar haast onmiddellijk vertroebelde dat beeld weer.

'Het is tot ons doorgedrongen,' zei Michel, 'dat je hier blijft en de opkomst van het dorp zult zien.'

'Of de neergang, de demoralisatie door het geld. Dat geld zal ik trachten te gebruiken voor een nieuwe muurschildering in mijn kerk, non-figuratief. Een nieuw doel - zullen we daarop drinken?' Hij hield de fles tegen het licht, maar zag dat hij leeg was.

De kleine Suzanne groeide op tot een mooi kind, op wie de ouders heimelijk trots waren. Ze had donker, zijdeachtig haar, een recht neusje met dunne, beweeglijke vleugels en een fijne, gewelfde mond. Toen ze drie jaar was, ging ze met haar

moeder mee naar de akkers en speelde er onder een oude olijf, wiens brede voet en lage, knoestige takken haar tot poppenhuis dienden. 's Morgens werd er van alles meegenomen, kleren en huisraad, servies- en speelgoed voor de poppen, - het lichte wagentje kon nauwelijks zoveel bevatten, - tegen de avond werd het huis vlug en resoluut onttakeld. Rite verwonderde zich wel eens over het gemak waarmee het spel werd beëindigd; als ze zei: 'Opruimen, Suzanne, het wordt tijd,' protesteerde het kind nooit, maar begon met wellust aan de afbraak. Soms vroeg ze uit zichzelf: 'Gaan we nog niet naar huis?' en toonde ongeduld bij een ontkennend antwoord, maar bedacht de moeder een nieuw spel voor haar, dan schudde ze verontwaardigd het hoofd en ging met gevouwen armen zitten wachten. Ofwel ze begon heen en weer te lopen met schokkende bewegingen van heupen en schouders, met een buitenwaarts zwaaien en daarop naar binnen zetten van haar voeten, zoals Rite het nooit een ander kind had zien doen. Ze vroeg zich wel eens af of Suzanne onbewust haar vader nadeed, maar waarom dan als ze ongeduld of ontstemming wilde tonen? 's Winters bleef ze graag thuis, had haar speelhoekje in de werkplaats en kon lang bij Michel staan kijken als hij aan de draaischijf zat. 'Het is een verstandig kind,' zei hij vaak en dan gebeurde het wel dat Rite een trek in het kleine gezicht zag, alsof Suzanne die woorden had begrepen en ze afwees. Ze noemde haar vader Michel, iets dat hem vleide, maar ook plotseling kon prikkelen. 'Ik ben je vader,' zei hij eens en ze antwoordde; 'Ja, Michel.'

Ze beet zich op de lippen. 'Nee vader.' - Een ogenblik dacht Rite dat hij driftig zou worden, maar hij liet het juiste moment voorbijgaan en koos toen het kleine voorval te negeren.

Toen de moeder het dochtertje die avond naar bed bracht, zei het kind zonder inleiding: 'Soms zal ik wel vader zeggen.' 'Waarom niet altijd?' vroeg Rite en kreeg na ernstig wenkbrauwfronsen ten antwoord: 'Dat weet ik niet.'

's Avonds werd het rustig in huis, zoals voor Rite's huwelijk, en toch - hoe groot was het verschil met vroeger! Dikwijls kwam het beeld in haar van de oude kamer met de duistere hoeken, de stookplaats met de nog smeulende as, de kapstokhaken als het gewei van een voorwereldlijk dier. In die kamer had ze den pastoor ontvangen, een enkele maal Gertrude Carol, en Pierre als den weergekeerden zoon, maar gewoonlijk had ze er alleen gezeten. De beslotenheid na het uitgestrekte, golvende land, de schemering na het volle licht, het kleine naaldwerk als het lijf loom en zwaar was van de dagtaak. Ze was sterk en gezond geweest en toch leek het of ze nu meer aankon, veel meer beslommeringen en aardse zorgen. Het vroegere leven kwam haar nu voor als een tocht door uitgestrekte steppen, waarin ze zich oasen dacht met wonderlijk vruchtdragende bomen, ontmoetingen met goden en engelen - of aartsvaders als de oude Barjoff, en vorstenzonen als Alfred Rinolli. Nu zat ze in een helder verlichte kamer, ze had man en kind, ze was ouder geworden en droeg veel meer lasten dan in haar jeugd. Hoe dit mogelijk was? Ze dacht aan haar moeder, die zich zonder klagen had opgebruikt, waarschijnlijk ook zonder het te weten? Er viel een schaduw in haar, een weemoed om het onvermijdelijke van de laatste val, - maar op andere ogenblikken zag ze de bloei van haar leven in het jonge kind.

Tot nog toe had ze Michel overdag alleen gelaten, maar het gebeurde de volgende zomer dat hij zijn voorraad uitverkocht en geen tijd had die voldoende aan te vullen. Werkte hij te langzaam, keurde hij te veel produkten af, waarvan glans en tint hem niet bevredigden als ze uit de oven kwamen? Rite wist het niet. Ze zag planken vol staan, terwijl hij verklaarde niets meer te hebben. Dan kon het gebeuren dat hij dagenlang niet werkte, maar door het dorp zwierf en het huis gesloten hield. Zo kwam hij eens bij Rite kijken, die haar eerste druiven oogstte. Het kind zat dicht bij de moeder en plukte met haar kleine vingers een tros leeg. Moeizaam liet hij

zich naast haar neer en vroeg om een paar bessen. Ze zocht de kleinste uit, legde die in zijn hand en zei, hem argeloos aankijkend: ‘Potten bakken, Michel.’

Rite, die zich uit haar gebukte houding had opgericht, moest het hebben gehoord, dacht hij, - maar ze zei niets, lachte ook niet. Het beeld prentte zich in haar: de stakerige grauwbleke man en het mooie, gezonde kind. Wat was er tussen hen drieën, hadden ze elkaar nodig, steunden ze elkaar? Op dat ogenblik leek het kind de onafhankelijkste te zijn, zelfgenoegzaam ging ze voort haar tros leeg te plukken en zou straks de kale steel weggooiden, dat ding waarop Michel natuurlijk weer zou lijken, - hij zou het moeten zien...

‘Hier,’ zei ze haastig, ‘neem ook wat,’ en hield hem een volle tros voor.

Hij keek op, een schuldige uitdrukking in de ogen. ‘Ik kan niet werken,’ zei hij, ‘ik ben mijn zelfvertrouwen kwijt en wil geen pruilen verkopen.’

Ze antwoordde niet, maar die avond kwam hij erop terug. - Hulp nemen bij de verkoop, zoals Rite had voorgesteld, zou niet baten zolang de werkplaats niet was gescheiden van de winkel. Nu moest hij weliswaar de klei laten indrogen terwille van vrouwen die geen keus konden maken, waarmee hij uren verloor, uren van ontstemming ook nadat het tuig weg was, - maar op de vingers worden gekeken bij het werk zou hij niet kunnen verdragen.

Het verwonderde Rite dat de tijd hem zo kostbaar zou zijn en het woord ‘tuig’ kwetste haar. Bij het laatste bezoek van Pierre (toen hij het huis van den Engelsman had gekocht) had ze enkele woorden opgevangen die hij tegen Michel sprak, luchtig, op zijn hielen draaiend in de open deur van de schuur: ‘Ik geloof dat jij in diepste wezen onverschillig bent voor geld, wat wij, Puyvots, niet kennen. O, je wilt wel graag veel hebben, maar het moet van een erf tante komen, je zult je er zelf niet voor inspannen’ - en hij had gelachen. Nu, bij de herinnering, werden die woorden haar duidelijker dan eerst: ze

wist niets van Michels financiën, hij sprak haar nooit over zijn verdiensten en uitgaven. De verbouwing van het huis moest veel geld hebben gekost, de rekeningen van Arnoifi had ze nooit gezien. Zij, op haarbeurt, noemde getallen, de opbrengst van haar oogst, zij bestreed de dagelijkse uitgaven - het kleine gezin leefde sober. Werkte Michel alleen uit liefde voor zijn kunst, en zij om het geld? Ze zag het landschap voor zich, de akkers met het gewas daarop en voelde het leven in haar gespannen lichaam. De kracht van dat levensgevoel overstelpte haar en ze kon niet verder denken.

Michel praatte weer. Als Rite wat meer thuis kon blijven, zou er al veel zijn gewonnen. Ze hadden een windvrije hoek buiten, om te etaleren, daar waar eens de box van Suzanne had gestaan, en wat was er tegen daar ook te verkopen? Ze mocht dan eens binnenlopen om wisselgeld, - daarbij bleef het. - En mijn akkers? dacht Rite, maar ze vroeg niets. 's Winters kon ze de grond bewerken, omhakken, mesten, 's zomers waren de dagen lang, en bovendien zou ze hulp kunnen nemen bij de oogst. Ze was te laat getrouwd, ze had nog geen grote kinderen om haar te helpen, en of ze ooit van Suzanne zou vragen wat van haar was geëist in haar jeugd? - Waarom niet, ze was toch gelukkig geweest? Maar op die vraag vond ze geen antwoord.

Eens, terwijl ze klanten hielp die onder elkaar een vreemde taal spraken, ving ze een paar woorden op van haar dochttertje, babbelend met een Franse vrouw, die ze niet kende. De vreemden toonden veel belangstelling, maar kochten moeizaam en ze onderging, als zo vaak, de weerslag van hun bewondering en hun weifelen. Zo nu en dan trof haar een blik uit de scherpe ogen van de vrouw, die ongeduldig scheen te worden nu Suzanne was weggelopen. Eindelijk kwam het ogenblik waarop ze tegenover Rite stond en vroeg: 'Kent u mij nog? Louise Civat. We hebben naast elkaar op de canapé gezeten bij madame Carol en er was zo'n oud Engels dametje,

Weet u nog? We dansten bovenop de tafels, toen u binnenkwam, het zou een oproer zijn geworden, maar u dwong respect af, ik weet niet waardoor.’ Opeens nam ze Rite's beide handen. ‘En wat hebt u een prachtig kind, dat mondje, dat neusje, die houding! Ik wil uw man leren kennen, - mag het?’ Het begon Rite te dagen. ‘Ach,’ zei ze, ‘u was dat tengere meisje, dat een deken van den pastoor kreeg.’

‘Ik heb hem gezien,’ zei Louise, ‘den pastoor, - wat is hij ernstig geworden, hij wilde me niet herkennen, ik moest blijven opgesloten bij zijn lichtzinnige jeugd.’ Ze gebaarde afwerend met de handen. - En hoe Pierre het maakte, wilde ze weten, ze was goed op de hoogte van Pierre, wiens naam ze telkens tegenkwam in de krant en dan dacht ze aan dit dorp, dat als alle dorpen was, schamel en zelfgenoegzaam. En toch had het meer allure gekregen, in een paar jaar tijds, mogelijk viel er nu wat te beleven.

- Ze was niet in het volle seizoen gekomen, zei Rite.

- Ach nee, haar zieke galblaas, die ze nu kwijt was, had zich niet aan het seizoen gestoord. - En werkte madame la Céramiste nog buiten, zou de Engelse nog zeggen: er is een goede, warme geur aan u? Ja, haar geheugen was perfect en dit dorp had indruk op haar gemaakt, uitgerekend *dit dorp*. Pierre had er een huis gekocht. Ah! beneden. Ze wist het van Trude Carol, die nog niet was hertrouwd, wat haar verbaasde, - maar Pierre zou ze dolgraag leren kennen, kon madame haar een introductie geven?

- Haar broer woonde meest in Parijs, zei Rite.

Louise draaide met de schouders. - Parijs had geen bekoring Voor haar, Marseille, dat was een stad, daar liepen mannen die de zee in hun ogen hadden en de deining in hun lichaam, Michel riep vanuit de werkplaats en stuurde het kind naar boven toen Rite niet antwoordde. ‘Vader wil eten.’

Louise sloeg de armen om het kind heen. ‘Heb jij een vader die *wil*? Dat is goed, mag hij ook mijn vader zijn?’

Suzanne rukte zich los en ging op een afstand staan kijken.

‘Een mooi kind,’ herhaalde Louise nadrukkelijk, maar scheen zichzelf het volgende ogenblik uit te lachen en ging voort, tot Rite gericht: ‘Het is natuurlijk veel boeiender lelijk te zijn en te zien wat je nochtans kunt veroveren, - ik ben al lang blij met mijn zeer twijfelachtige uiterlijk, - en toch zie ik er beter uit dan vroeger, vindt u niet?’

‘Ik weet het niet,’ zei Rite, ‘of ik het me goed herinner, ik weet dat u me hebt verbaasd door uw scherpe tong.’

‘Papa wil eten,’ herhaalde het kind, liep naar de aanrecht en trok een pan naar zich toe. Meteen ook kwam Michel de stoep op.

‘Ha, uw man!’ zei Louise. Ze nam de binnenkomende met haar blikken op zoals een kunstkenner het een schilderij doet, haar mondhoeken trokken omlaag, maar haar stem klonk beminnelijk: ‘Mijnheer Cordès, ik heb zoveel over u gehoord. Louise Civat, mijn naam doet er niet toe. Het dorp is veranderd door uw komst, u weet dat, natuurlijk. En dat u de zuster van Pierre Puyvot hebt getrouwd - u moet een all-round goede smaak hebben.’ Ze wendde zich een kwartslag om. ‘Is de vitrine ook een ontwerp van u geweest?’

‘Die vitrine?’ vroeg hij verbaasd, en antwoordde toen snel: ‘Evenmin als Marguerite.’

De ander lachte. ‘U zult niet ontkennen dat u de vader bent van dat prachtige kind?’

Rite luisterde niet meer naar hun gesprek; bezig aan het bereiden van een maaltijd, dacht ze hoe haar dochtertje te vrijwaren voor de onbezonnen loftuitingen van die vrouw. Ze zou Suzanne op een boodschap kunnen uitsturen - misschien was er wijn of brood nodig? Kinderen zwierven door het dorp, - was haar vader ooit bang geweest voor woorden van de mensen? - Hij stelde zijn zwijgen daartegenover. - Het kind stond naast haar en wipte van de hielen op de tenen, daarbij het aftelversje zeggend:

*Hoeveel water drinkt een paard,
en hoeveel een ezel?
Paarden nemen literslokken,
ezeltjes die drinken niet;
kindje mag niet jokken...
Jij bent een ezel.*

‘Mama,’ vroeg ze, ‘waarom drinkt een ezel niet?’

‘O,’ zei Rite, ‘dat is maar een grapje, alle dieren drinken en Alle mensen.’

Suzanne scheen een ogenblik na te denken. ‘Waarom maken De mensen grapjes?’

‘Dat vinden ze leuk - jij toch ook?’

Peinzend antwoordde het kind: ‘Soms, niet altijd’ - en het was Rite alsof deze toon haar weer deed luisteren naar de vrouw achter zich. - Het is zo kuis, hoorde ze Louise zeggen, die zuivere rondingen, de manier waarop zo'n oortje eraan zit - het is teder als een meisjestors, u wordt geïnspireerd door uw dochtertje, denk ik? Haar stem klonk innig en naar het einde toe zo zacht alsof ze haar laatste adem gebruikte. In een flits, zonder te kijken, zag Rite haar houding: de armen tot aan de polsen langs het lichaam gevouwen, het hoofd dicht boven het bewonderde voorwerp. Michel had niet geantwoord op de veronderstelling.

‘We kunnen eten,’ zei ze en zette borden op tafel neer. Suzanne liep naar haar vader en pakte zijn hand. ‘Kom, Michel, je bent geroepen.’ - Weer moest ze een benauwde omhelzing ondergaan van Louise, die daarop verdween, belovend terug te komen.

Een paar minuten aten ze zwijgend, toen zei Michel dat het huis van madame Dutour zou worden verkocht - hij had het van Arnolfi. Rite werkte er sinds jaren niet meer, het was haar te veel geworden, maar nu, bij dit onverwachte bericht, voelde ze de zwaarte van dat te vele en beseftte dat haar jeugd voorbij was. Nog in haar zwangerschap had ze er op haar knieën liggen schrobben, had emmers water getild, de treden

van de kristallen trap nagewreven met een zachte doek. Ze hoefde dat nu niet meer te doen, waarom drukte haar dan opeens de vermoeienis? Ze had ook geprobeerd een paar akkers te verkopen, waarvan er één jarenlang had braak gelegen, maar het was haar niet gelukt en sindsdien had ze die veldjes aan het onkruid moeten overlaten. Nu leek deze mislukking uit te vloeien in haar vermoeidheid, zodat ze de rug boog en de schouders liet hangen.

- Het was jammer, zei Michel, dat de verkoop van het huis nu kwam, nu het dorp nog in opkomst was, hij kon er een bod op doen, maar zou wel geen kans hebben - en hij lachte. Rite keek hem verwonderd aan. - Waarom zou hij daar een bod op doen, hij had toch een huis?

- Maar die trap sprak tot de verbeelding, dat harde en toch doorzichtige. Een expositie van zijn werk langs de treden - - hij had daar met Pierre over gesproken, wist ze dat niet meer? Ze schudde het hoofd en hij verzweeg dat Pierre had gezegd: 'Ook Rite's fundamenten zijn van kristal.' Ze lieten het onderwerp rusten, alleen het kind speelde nog even met het harde, nieuwe woord.

In de weken die volgden, was Michel nog prikkelbaarder dan gewoonlijk, maar Rite schonk er weinig aandacht aan. Hij wilde Suzanne niet bij zich in de werkplaats houden, dat bond hem te zeer, zei hij, hij liep graag eens uit nu het nog rustig was in het dorp, hij had ontdekt dat de lichamelijke beweging iets aan het stromen kon brengen in de geest, hij had soms goede, ritmische gedachten terwijl hij liep, ingevingen die niet hinkten. - Dus nam Rite het kind vaak met zich mee, maar ook speelde het wel bij Fernande Barjoff, het twee jaar oudere dochtertje van Line en Nicolai.

Op een druilerige februaridag zei Line haar: 'Michel heeft alweer de sleutel gevraagd van huize Dutour (ze was Rite daar opgevolgd als werkster) - of hij denkt er al haast te wonen? Eigenlijk vind ik het niet prettig, ik heb de verantwoording.' Ze keek de ander met kleingetrokken ogen aan,

alsof er iets in Rite was dat haar irriteerde.

‘Kom Suzanne,’ zei de moeder, maar Line ging voort: ‘Niemand dan hij praat over de verkoop van dat huis, Arnolfi weet van niets, maar Michel neemt vast de maten - als je het wilt geloven.’

Schouderophalend zei Rite: ‘Hij is verzot op die trap,’ en nam afscheid. Haar man was in zijn werkplaats bezig; hij keek niet naar hen om en het kind taalde niet naar zijn gezelschap. Aan tafel vroeg ze hem of er klanten waren geweest. Hij trok een scheve mond. - Dat viel niet te zeggen, een kijker kon een klant worden, een klant kon hem schaden door zijn werk afbreuk te doen. ‘Te bros,’ zeiden de mensen die iets stukstootten door te nauwe of te wijde bewegingen. Besepte ze wat het was met ‘klanten’ van doen te hebben?

Het kind haalde de neus op en kreeg een tik van haar vader; ze huilde zelden als ze werd geslagen, en ditmaal gaf ze haar moeder een steelse blik, alsof ze wilde zeggen: het is onbillijk, maar wij zwijgen wel. In Rite zonk een zwaar gevoel van onvrede met dezen man, die zichzelf niet in de hand hield en niet scheen te beseffen wat er voor hem op het spel stond. De woorden van Line Barjoff kwamen in haar terug: Michel neemt vast de maten.

- Hardop vroeg ze: ‘Wanneer wordt het huis van madame Dutour verkocht?’

‘Wanneer? - ik denk zodra er iemand om komt.’

‘En jij dan? - je hebt over een bod gesproken.’

Driftig gaf hij een vuistslag op tafel. ‘Wat dacht je, ik ben niet gek.’

‘O,’ zei ze met klankloze stem, ‘dan is het goed.’

Maar het zware gevoel bleef.

De volgende middag was het kind bij haar terwijl ze buiten werkte. Het had steentjes verzameld in een zak en legde daar figuren mee, maar had minder aandacht bij haar spel dan gewoonlijk en kwam telkens bij de moeder praten. Ze sprak vlug en resoluut, maar moest lang nadenken tussen haar korte

zinnen in. Voor het eerst merkte Rite dat het Suzanne hinderde zich niet scherp en volledig te kunnen uitdrukken. Ze wilde blijkbaar een vlakke ondergrond voor haar mozaïek en kon die niet maken: als ze groef, met haar handen, vond ze dode insecten, glinsterende korrels, grassprietjes en oude bladeren.

- Wilde ze dan een plankje hebben - of een stuk karton? Het kind leek in haar ogen te zoeken. - Iets anders, het mocht misschien wel aarde zijn, maar niet zo...

‘Niet zo week?’

‘Een ander woord.’

‘Zo brokkelig?’

‘Misschien.’

‘Gebakken aarde, zoals de tegels in onze kamer?’

Even trilde Suzanne met het hoofd en Rite zag de vastheid van haar blik breken, blijkbaar gaf ze het zoeken op. Ze ging nu kinderlijker spelen dan eerst, zomaar wat woelen in de grond en oude olijfbladeren stuk trekken; het kon geen spel heten, dacht de moeder na enige tijd, het was een uiting van onvrede. Zijzelf werkte voort, maar was meer van het kind vervuld dan anders. Het heeft mij nodig, zei ze zichzelf, maar in een bepaalde vorm, wellicht anders dan ik nu ben, hoekiger, harder, maar onbekrompen, zoals mijn vader was; alles beseffen van het leven, van het kind - en dan de weg weten. -

En weer kwam Suzanne bij haar staan. ‘Gaan we straks naar huis?’

‘Ja - zeker.’

‘Moet Michel nog werken?’

‘Ik denk dat hij nog wat wil werken.’

‘Mag hij met zijn vuist op tafel slaan?’

De moeder dacht daar even over na en zei toen: ‘Hij vindt Zelf dat het niet mag.’

‘O - daarom heb je niets gezegd.’

‘Ja - daarom.’

Na dit korte gesprekje kwam het Rite voor dat ze beiden opgewekter waren geworden, de noodzaak met Michel over zijn houding te praten leek te zijn weggevallen. Ze sloeg met haar hak in de aarde, het was bijna maart, de nieuwe groei werd krachtiger.

Op de weg boven hen riep een jongen; het bleek de zoon van madame Rubinno, haar overbuur, te zijn. - Of madame Cordès kon komen? er was een klant die zou wachten, maar niet te lang.

Suzanne liep de helling al op en Rite volgde.

- Had hij haar man niet kunnen vinden? vroeg ze den jongen.

- Nee, hij had op het plein gekeken, maar daar was de baas niet. Plotseling holden de kinderen vooruit, - Rite volgde in haar gewone gang. Bij het huis met de kristallen trap gekomen, zag ze de deur aarzelend opengaan en hoorde zwak de stem van Michel. Zonder nadenken duwde ze de deur verder open en liep naar binnen. Ze stuitte op Louise Civat en haar man, voelde zich hoogst verbaasd, terwijl het door haar heen flitste: dit is het dus wat ik heb geweten en niet weten *wilde*. Haar lichaam leek te verstarren, ze zag het gezicht van die vrouw, triomfantelijk en boosaardig, haalde ver uit en gaf Michel een harde, goed gemikte oorvijg. Haar eigen hand tintelde ervan en haar lichaam leek koud te worden.

‘Je wordt gezocht,’ zei ze toen, ‘er is een klant die nog een ogenblik zal wachten.’

Hij liep de straat op, ze zag hem scheef wegzinken bij iedere stap en had geen medelijden, eindelijk geen medelijden meer. Met verruimde borst kwam ze achter hem aan, maar liep langzamer dan gewoonlijk, statig, met onbuigzame romp. - Michel, over wie ze zich had ontfermd! - Michel, die niet gelukkig kon zijn dan in haar huis!

Waarom liep ze zo kaarsrecht, terwijl ze was vernederd? Een gevoel van wanhoop steeg in haar, wanhoop zoals die

avond had willen bovenkomen, toen ze op de ruige helling stond, gekluisterd in doornranken, niet meer wetend hoe zich te keren. En welke uitweg had ze gevonden? De weg naar huis, de zachte planken van het bruggetje onder haar voet. Er ging een golf door haar heen als water dat een dam doorstoot, maar ze drong dat gevoel terug, ze wilde nog hard blijven.

In de werkplaats stonden een man en een vrouw, geanimeerd pratend met Michel; naast elkaar op de stoep zaten Suzanne en Jacques Rubinno en keken naar een pad, die de jongen tussen zijn handen hield.

‘Naakte dieren zijn lelijk,’ zei hij, ‘wormen en slakken.’

‘En mensen dan?’

‘Mensen ook, die trekken daarom kleren aan.’

Een ogenblik stond Rite besluiteloos, - zou ze teruggaan naar haar werk? Was het huis van madame Dutour wel gesloten, - had Michel er geen sporen achtergelaten? Ze was verantwoordelijk voor dien man, - ze had hem veel eerder moeten slaan. ‘Zet dat dier in het gras,’ zei ze tegen den jongen, ‘hij gaat dood als je hem knijpt.’ Ze liep de kamer binnen, haar handen vonden er vanzelf iets om te doen, - water opzetten - er stond een teil met kindergoed, dat gewassen moest worden. Haar bewegingen waren ruwer dan anders, de kraan knarste, de teil schraapte over de tegelvloer. Misschien, dacht ze, was haar gehoor verscherpt - ze luisterde naar Michel en naar het kind, naar de burens, het dorp. Of anderen het al zouden weten, Trude Carol misschien, Antoine? - Weer zag ze Louise Civat zoals ze haar in gedachten had gezien, de armen langs het lichaam gevouwen, pratend over Michels werk, dat ze ‘kuis’ noemde. En hij, gevoelig voor ieder woord van lof, ieder blijk van aandacht... Gehinderd bewoog ze de schouders. Een verontschuldiging was altijd te vinden, maar het werd langzamerhand wat laat voor verontschuldigingen. - Verbeten werkte ze

Toen ze de was op zolder had gehangen, zei ze zichzelf: Line Barjoff moet de sleutel terug hebben, maar Michel zal niet bij mij boven komen, al zijn de klanten weg. Ze wachtte nog een poos en liep toen naar beneden; Michel had al licht gemaakt in de werkplaats en praatte met twee jonge meisjes, pensionnaires van Trude, dacht Rite. Ze vroeg kortaf om de sleutel, hij tastte nerveus in zijn zak en gaf hem over. Het hoofd opbeurend trof haar de blik van een der meisjes, die leek te vragen: Wie ben jij? - en ze voelde haar zekerheid aangetast, de zekerheid van de gerechte aanklager. Ze was vijf jaar ouder dan Michel, haar jeugd was onbewust gelukkig geweest, als jong meisje had ze gevochten om het geluk en het langzaam gewonnen, daarbuiten, onder het werk, als de lucht haar streelde, de zon warmte gaf, het wijde landschap haar evenwichtig maakte.

Nu liep ze langs de kerk, door de straat die de heuvelrug volgde en ging het huis van madame Dutour binnen op inspectie. De vestibule hoog en voornaam, de trap zacht glanzend in het late licht; de salon vol meubelen en bibelots, de slaapkamers zwijgend, afwachtend. - Zou ik zo lijdelijk moeten zijn als een huis? dacht ze en voelde haar hart kloppen. Het bed van madame Dutour, ivoorkleurig met gouden biesjes, droeg een zacht-roze spreid. Civat had goed gezorgd, - geen kreukel, geen afhangende punt - maar misschien hadden ze op de grond gelegen. Ze wenste dat haast, ze wilde hen tintelend en hard van begeerte, zoals Alfred en zij lang geleden waren geweest - ze gunde het Michel. In haar kwam het beeld van de kleine stoet, plechtig lopend naar het gemeentehuis, zij in haar glanzende japon met de bruidsboeket, recht en zelfverzekerd, de dochter van den ouden Puyvot. - Michel als een kreupele kraai, spichtig en scheef, vanwaar gekomen? - aangewaaid van de grauwe zee. - En Louise Civat, een ontwortelde, een vrouw zonder huis, zonder banden, een vrouw die niets had dan de vonken van haar lust. En Rite dacht aan haar kind, de kleine Suzanne,

Suzanne Cordès, een mooie, fiere vrouw, op haar balkon zittend boven een palmentuin. - Och, dwaasheid, die vrouw had ze niet gekend.

Glimlachend wendde ze zich om - ze zou de sleutel bij Line Barjoff brengen.

Er moest iemand komen oplopen, dacht Rite die avond - Antoine, of Pierre. Het kind sliep al lang, het had eenmaal gehuild en was weer stil geworden, en zelfs toen het schreide had Michel haar niet aangekeken, zoals hij placht te doen, met een blik die zei: Loop jij naar boven, ik ben te langzaam. Ze was ditmaal blijven zitten, ze had geen behoefte haar moederschap te beklemtonen tegenover zijn ontrouw, - maar dit werd haar niet duidelijk bewust. Wel voelde ze een loomheid in haar leden, een zich innerlijk terugtrekken voor wat zou komen... Als Pierre nu plotseling zou binnenstappen en haar de volheid tonen van alle jeugdverwachtingen, die waren ingelost... Er kwam niemand; Michel las een boek over oud-Chinees porselein - of hij bladerde er maar wat in. Zijzelf naaide een jurkje voor het kind, - maar ze zouden eens moeten ophouden, ze konden de nacht niet hier blijven zitten. Wie van hen zou het sein geven om naar bed te gaan? De rust in het dorp leek volkomen en zou in hen dringen, totdat ze geen woord meer konden zeggen, geen beweging maken. - Een dodende stilte? Ze voelde verzet daartegen.

‘Het is nog niet het seizoen,’ zei ze, ‘en toch heb je een paar klanten gehad vandaag.’

Hij knikte. ‘Die Duitser heeft mijn mooiste stuk gekocht.’ ‘Hm - was dat de man die heeft gewacht?’ Met haar tanden beet ze een draad door. ‘Dan kun je nu een nog mooier stuk maken - en nog iets langer laten wachten.’

‘Rite,’ zei hij plotseling, ‘kwel me niet.’

Ze keek hem met opgetrokken wenkbrauwen aan; zijn scheve gezicht was vertrokken, hij zag er oud en erbarmelijk uit. -

Nu zal hij bij me knielen, dacht ze, en vergiffenis vragen - ik heb dat meer beleefd en erger, een uitbarsting van wanhoop, - maar zover mag het nu niet komen, want Suzanne slaapt in dit huis zonder deuren.

Hij wankelde naar haar toe, verborg zijn gezicht in haar rokken als een kind. 'Rite, in godsnaam - als ik je heb beledigd, zal ik daar blij om zijn, - wat ik vrees is je onverschilligheid, is: je niet te kunnen raken.'

'Stil,' zei ze onrustig, hoewel zijn stem gesmoord klonk - 'denk aan Suzanne.' 'Ik moet het dagelijks in je houding zien,' ging hij voort, 'zien dat je mijn gebrek nooit zult vergeten, je bent zo trots op je eigen sterke lijf en hebt mij uit medelijden getrouwd. Ik heb gedacht gelukkig te zullen zijn, maar ben het niet - ik wil dat een vrouw iets in mij vindt dat geen ander haar kan geven - iets onvervangbaars - ten goede of ten kwade.'

Hij lachte grimmig en drukte zijn hoofd tegen haar knie.

Zij wist niet wat te zeggen, maar nam dat hoofd tussen haar beide handen, - en toen kwamen toch opeens de woorden als begeleidende muziek bij een innerlijk gebaar door de handen overgenomen:

'Och Michel, waarom zouden wij niet gelukkig zijn? Ik heb je getrouwd omdat ik niet anders kon - vraag daar verder niet naar. Wij hebben een kind dat ons leven verzwaart en daardoor blijven we rechtop lopen, want dat is de houding waarin je het gemakkelijkst kunt dragen. Natuurlijk beledig je mij door ontrouw te zijn.' - Ze nam haar handen terug en beurde het hoofd.

'Ik weet niet hoe ik het moet zeggen - het is of je iets in me stuit - iets dat wil stromen.'

Opeens liep er een traan over haar wang en vloeyde tussen haar lippen. Verwonderd proefde ze de bittere smaak.